

NACRT

STRATEGIJA RAZVOJA OPĆINE PALE

2021.-2027.GODINE

AVGUST 2020.

Popis slika

Slika 1. Kretanje broja stanovnika Općine	7
Slika 2. Struktura stanovništva u urbanim i ruralnim naseljima, 2018.....	7
Slika 3. Prirodno kretanje broja stanovnika Općine	8
Slika 4. Migracije stanovnika Općine	8
Slika 5. Ukupan broj preduzeća	10
Slika 6. Ukupan broj obrta registriranih u Općini	10
Slika 7. Struktura obrta u Općini u 2018. godini	11
Slika 8. Struktura poljoprivrednog zemljišta, po klasama, %.....	12
Slika 9. Proizvedene količine u zemljoradnji i ostvareni prihodi, 2018	13
Slika 9. Proizvedene količine povrća u plastenicima u 2018. godini, t.....	13
Slika 10. Ostvareni prihodi u stočarstvu i peradarstvu, u KM.....	14
Slika 11. Struktura smještajnih kapaciteta (ležajevi), 2018.	16
Slika 12. Ostvareni ukupni prihodi u turizmu, KM	17
Slika 13. Pregled broja zaposlenih u općine Pale	20
Slika 14. Broj zaposlenih po veličini preduzeća u Općini	20
Slika 15. Broj nezaposlenih u Općini.....	21
Slika 16. Struktura nezaposlenih u Općini, 2018.....	21
Slika 17. Kretanje broja učenika osnovne škole	23
Slika 18. Pokrivenost stanovništva zdravstvenim osiguranjem	25
Slika 19. Stambeni fond u Općini, broj jedinica	26
Slika 20. Ukupan broj osoba korisnika socijalne pomoći.....	27
Slika 21. Vrste i broj korisnika pojedinih vidova socijalne pomoći	28
Slika 22. Ukupan broj penzionera i prosječan iznos penzije (2018), u KM.....	28
Slika 23. Ukupan broj članova društava, 2018	29
Slika 24. Struktura i dužina puteva, km	31
Slika 25. Očekivana godišnja proizvodnja mHe, GWh	35
Slika 26. Pregled telekomunikacionih usluga i strukture.....	37
Slika 28. Pregled opšte sigurnosti građana.....	46

Popis tabela

Tabela 1. Dijaspورا općine Pale	9
Tabela 2. Struktura zemljišta općine Pale, ha	12
Tabela 3. Veličina posjeda po vlasničkoj strukturi	12
Tabela 4. Prodaja i sječa šumskih sortimenata, m ³	15
Tabela 5. Ostvareni broj noćenja u Općini	17
Tabela 6. Prosječne neto plate u Općini, KM	22
Tabela 7. Osnovno obrazovanje na prostoru općine Pale za 2018. godinu	23
Tabela 8. Evidentirane vrste bolesti u Općini	25
Tabela 9. Struktura finansiranja Doma zdravlja Prača	26
Tabela 10. Pregled ustanova i objekata „slobodnog vremena“ i rekreacije	30
Tabela 11. Pregled finansijskih ulaganja i povezanosti	32
Tabela 12. Pregled vodovodne infrastrukture	33
Tabela 13. Stanje kanalizacione mreže u Općini	34
Tabela 14. Pregled organizovanog odvoza otpada	34
Tabela 15. Dužina elektro-energetske mreže, u m	35
Tabela 16. Struktura korisnika u kategoriji potrošača	35
Tabela 17. Stanje javne rasvjete u Općini	36
Tabela 18. Osnovni pokazatelji kapaciteta Općinske uprave	37
Tabela 19. Struktura prikupljenog otpada i deponija	40
Tabela 20. Ulaganja u energetska efikasnost/troškovi korištenja energenata	41
Tabela 21. Pregled ugroženosti klizištima na teritoriji Općine	43
Tabela 22. Pregled ugroženosti poplavama na teritoriji Općine	44
Tabela 23. Pregled ugroženosti požarima na teritoriji Općine	44
Tabela 24. Pregled ugroženosti i kontaminiranosti MES i NUS	45
Tabela 25. Pregled prihoda i rashoda Budžeta općine Pale 2015.-2019. godina	48
Tabela 26. Pregled procjene po glavnim izvorima finansiranja za period 2021.-2027.	49
Tabela 27. Prijedlog okvirne raspodjele finansiranja po sektorima razvoja, KM	49
Tabela 28. Strateški fokusi	52
Tabela 29. Indikatori (uticaja) realizacije strateških ciljeva *	55
Tabela 30. Prioriteti grupisani po strateškim ciljevima	56
Tabela 31. Prioriteti za strateški cilj 1 sa pripadajućim mjerama	56
Tabela 32. Prioriteti za strateški cilj 2 sa pripadajućim mjerama	57
Tabela 33. Prioriteti za strateški cilj 3 sa pripadajućim mjerama	58
Tabela 27. Pregled aktivnosti i odgovornosti za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije razvoja JLS	71

Sadržaj

1. Uvod	5
1.1 Pristup izradi strategije razvoja	5
2. Strateška platforma	5
2.1 Situaciona analiza	5
a) Geografski položaj i prirodne karakteristike	5
b) Demografske karakteristike i kretanja uključujući stanje dijaspora	7
c) Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji uključujući i potencijale i učešće dijaspora	9
d) Pregled stanja i kretanja na tržištu rada	19
e) Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenog razvoja	23
f) Stanje javne infrastrukture i javnih usluga	31
g) Zaštita okoliša uključujući smanjenje rizika od katastrofa/nesreća	39
h) Stanje prostorno planske dokumentacije	46
i) Analiza budžeta i projekcije sredstava za finansiranje realizacije strategije razvoja	48
2.2 SWOT analiza i strateško fokusiranje	50
2.3 Vizija razvoja i strateški ciljevi, sa indikatorima	53
3. PRIORITETI I MJERE SA INDIKATORIMA	56
4. KLJUČNI STRATEŠKI PROJEKTI	59
5. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA	63
6. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR	67
7. OKVIR ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE RAZVOJA	71
8. PRILOZI	73
8.1 Sažeti pregled strategije razvoja	73
8.2 Detaljan pregled mjera	80

1. Uvod

1.1 Pristup izradi strategije razvoja

Strategija razvoja općine Pale 2021.-2027. godine je ključni strateško-planski dokument općine Pale, koji treba da podstiče njen budući rast i razvoj. Strategija obuhvata ekonomski i društveni aspekt, ali i aspekte zaštite i unaprijeđenja okoliša i prostora. Izrađena je kao okvir za definisanje zajedničkih ciljeva, podsticanje lokalnih snaga, ali i kao odgovor na izazove budućeg razvoja općine i sveukupnog života u njoj. Kao takva, Strategija razvoja općine Pale je u skladu sa strategijama i politikama na višim nivoima vlasti, i to prije svega sa strateškim i prostorno-planskim dokumentima Federacije BiH, ali i sa drugim sektorskim strategijama u Bosni i Hercegovini. Također, Strategija je usklađena sa procesom evropskih integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja (SDG).

Strategija je izrađena u okviru Protokola o saradnji između Općine Pale i Projekta integrisanog lokalnog razvoja (ILDP), koji predstavlja zajednički projekat Vlade Švicarske i Razvojnog programa Ujedinjenih nacija u BiH (UNDP), a provodi se u saradnji s Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH, Federalnim ministarstvom pravde i savezima opština/općina i gradova u oba entiteta.

U procesu izrade ovog planskog dokumenta korištena je MiPRO metodologija, koja je prilagođena Uredbi o izradi strateških dokumenta proizašloj iz Zakona o razvojnom planiranju u Federaciji Bosne i Hercegovine.

2. Strateška platforma

2.1 Situaciona analiza

a) Geografski položaj i prirodne karakteristike

Općina Pale smještena je na jugoistoku Bosne i Hercegovine, odnosno na zapadu Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, udaljena je 42 km zapadno od Goražda i 36 km istočno od Sarajeva. Smještena je na obalama istoimene rijeke Prače, u veoma plodnoj dolini, opasana planinama Jahorinom, Romanijom, te prelijepim Rajskim Vrhom, Klekom i Borovcem. Nalazi se u opsegu nadmorskih visina od 639 m-1344 m. Ukupna površina teritorije Općine iznosi 108 km² u kojoj je živjelo 2381 stanovnika, trenutno živi 816 stanovnika u 400 domaćinstva u tri (3) mjesne zajednice, i to: MZ Prača, MZ Hrenovica i MZ Vražalice sa prosječnom gustinom naseljenosti od 12 stanovnika na 1 km².

Za razumijevanje nekih aspekata prirodne sredine i društvenog razvoja, potrebno je sagledati i položaj mjesta u dolini Prače i u jugoistočnoj Bosni uopšte. Dolina rijeke Prače je sa svih strana prirodno ograničena uzvišenjima koja je odvajaju od gornjeg Podrinja na jugu, Višegradskog proširenja na istoku, Glasinačke visoravni na sjeveru, te Paljanske površi na zapadu. Naseljeno mjesto Prača je administrativni centar općine Pale.

Geomorfologija i klimatske odlike

Općina Pale je karakteristično brdsko-planinsko područje, koju karakteriše župska, dolinska, umjereno-kontinentalna i subplaninska klima, koja se ogleda u dugim, hladnim zimama, kratkim i prolaznim periodima proljeća i jeseni, te vrućim ljetima.

Geografski položaj, plodno tlo, pogodna klima, šume bogate raznom divljači i šumskim plodovima davale su ljudima u davna vremena dobre uvjete za život, tako da se i danas mogu naći ostaci civilizacije iz srednjeg vijeka.

Područje općine Pale ima planinsku klimu, sa oštrim zimama i umjereno toplim ljetima. Niske januarske temperature posljedica su kako znatne nadmorske visine, tako i orografskih prilika. Temperature proljeća i jeseni nisu suviše niske. Jesen je relativno topla zato što preovladavaju jugozapadni vjetrovi, no vrijednost ove pojave umanjuju česte naoblake praćene kišom. Magle ima u svim mjesecima. Ljeti i u jesen javlja se nad rijekom i iznad vlažnih livada, a zimi nad nezaleđenom vodom. Područje je vrlo vjetrovito. U jesen preovladavaju jugozapadni vjetrovi, oni pušu i ljeti. Zimi pušu sjeverni vjetrovi, ali znatno ublaženi okolnim šumovitim gorjima.

Geološko-hidrografske karakteristike

Prostor općine Pale smješten je u najznačajnijem eroziono denudacionom proširenju doline rijeke, na nadmorskoj visini od 692 metra. Pripada tipičnom planinskom predjelu karakteristika sredogorja. Proširenje oko Prače okruženo je sa sjevera Koranom (929m), na istoku Rasohom (1004m), na jugoistoku Pavlovcem (816 m), na jugu Pogledom (1220 m) i Rastovcem (678 m), a na zapadu Popovikom (1065 m) i Mrakanjem (1054 m).

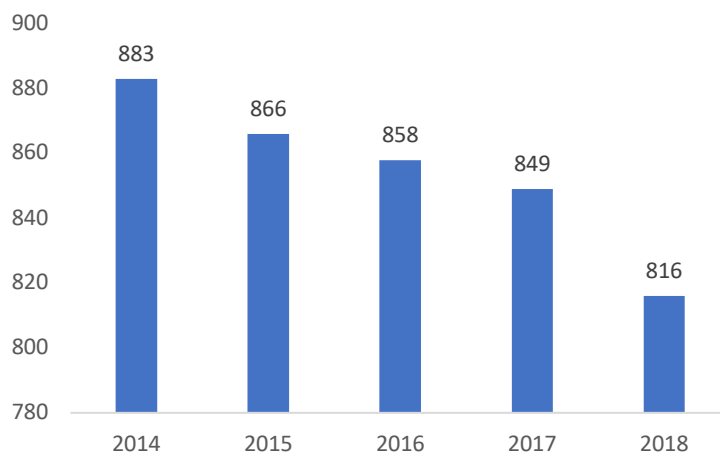
U hidrološkom smislu općina Pale pripada crnomorskom slivu. Rijeka Prača ima jedan od najvećih slivova u BiH, izvire na 1.280 m nadmorske visine, a na izlazu sa područja općine nadmorska visina joj je 639 m. Pritoke i potoci rijeke Prače su: Mahalski, Dragosin, Alatin, Šaškovac, Bajatski, Baranski, Vinčica i Čemernica koji se ulijevaju i s lijeve i s desne strane povećavajući njen vodostaj. Kanjon rijeke Prače bogat je osebnom vegetacijom i faunom koja sadrži niz prirodnih rijetkosti. U kanjonu rijeke Prače nalazi se veliki broj pećina među kojima ima i onih koje nisu još uvijek ispitane. Lijeva slivna površina Prače je hidrografski dezorganizirana i zbog propustljivosti karbonatne geološke podloge ona je bezvodna.

Zaključak

Kada se sagledaju prirodne i geografske odlike općine Pale mogu se vidjeti određene komparativne prednosti, kao što su blizina Sarajeva kao glavnog grada BiH, te adekvatna putna povezanost, blizina međunarodnog aerodroma i željezničkog saobraćaja (željeznička stanica Sarajevo). Takođe, u planu su nove putne komunikacije kojim će općina Pale postati tranzitno mjesto koje će povezivati centar Bosansko-podrinjskog kantona Goražde (BPK) sa Sarajevom. Naime, u toku je probijanje tunela Hranjen, kao i izrada projektne dokumentacije za pristupne puteve prema tunelu Hranjen. Radi se o brzjoj cesti koja treba da uveže Goražde i Sarajevo, a put prolazi kroz najnaseljenija mesta u općini Pale, Praču i Hrenovicu. Pomenuta cesta će i dodatno umanjiti transportne troškove ka urbanim centrima BiH, kao i unaprijediti brzinu i kvalitet transporta, roba, ljudi i usluga. Pored određenih komparativnih prednosti koje joj blizina Sarajeva pruža, općina Pale ima problematiku demografskih kretanja čiji je uzrok upravo blizina Sarajeva. Općinu karakteriše neiskorištenost prirodnih resursa, posebno šuma, vode, mineralnih i drugih resursa.

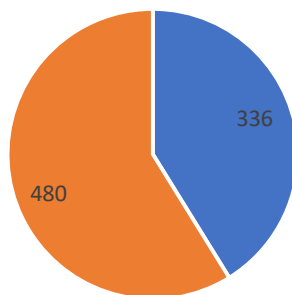
b) Demografske karakteristike i kretanja uključujući stanje dijaspore

Općina Pale ima jedanaest naseljenih mjesta raspoređenih u tri (3) mjesne zajednice (MZ). Najveće naseljeno mjesto ove općine je Prača. Na teritoriji sadašnje Općine je 1991. godine živjelo 2381 stanovnika. Na području općine Pale, prema Popisu 2013. godine, popisana su 904 stanovnika, koji čine 350 domaćinstava sa 2,6 članova po domaćinstvu.

Slika 1. Kretanje broja stanovnika Općine
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

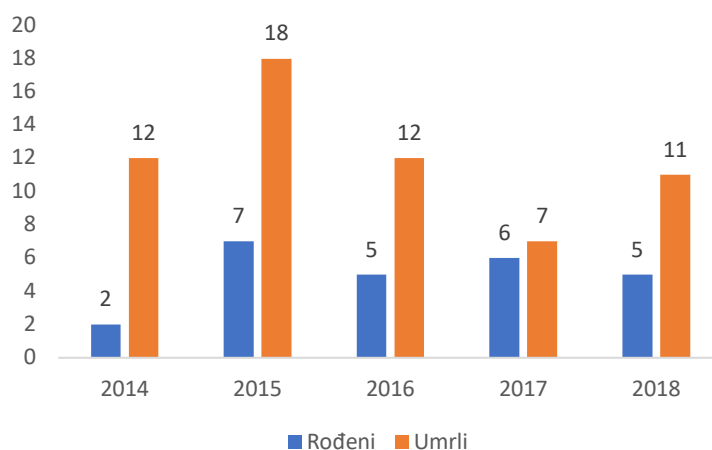
Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku (FZS), a koji se odnose na 2018. godinu, broj stanovnika na području općine Pale je 816. Od ukupnog broja stanovnika, 432 stanovnika predstavlja mušku populaciju, a 384 stanovnika su ženskog pola.

■ Stanovništvo urbana naselja ■ Stanovništvo ruralna naselja

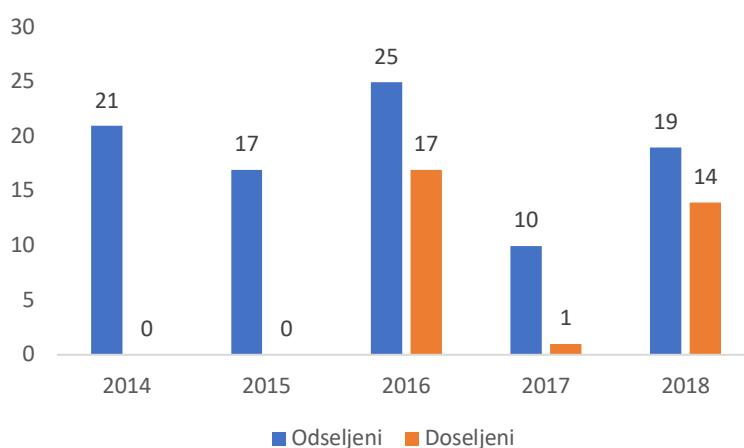
Slika 2. Struktura stanovništva u urbanim i ruralnim naseljima, 2018.
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Od ukupno 816 stanovnika općine Pale 59% stanovnika živi u ruralnim područjima dok 41% stanovnika živi u urbanim dijelovima općine, međutim, pitanje urbanizacije ima svoje izazove i zahtijeva određene preduslove jer je neophodno stvoriti infrastrukturu i društvene uslove za život stanovnika u urbanom dijelu općine. Dvije mjesne zajednice, MZ Prača, sa 240 domaćinstava i oko 490 stanovnika i MZ Hrenovica sa 160 domaćinstava i 326 stanovnika približne površine od oko 50km² su populaciono najveća naselja općine Pale.

Slika 3. Prirodno kretanje broja stanovnika Općine
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

U pogledu prirodnog kretanja stanovništva općine, natalitet općine Pale za 2018. godinu iznosio je 5, dok je mortalitet u općini Pale iznosio 11, te se može vidjeti gotovo u svim godinama od 2014. na ovamo značajno negativan prirodni priraštaj.

Slika 4. Migracije stanovnika Općine
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Mada tačni i egzaktni podaci ne postoje, oni koji su dostupni Općinskoj upravi, govore u prilog tome da su u dijaspori evidentirana 72 lica od kojih je najviše u Njemačkoj i Italiji. Procjene su da je ovaj broj značajno veći, posebno ako se ima u vidu broj djece od kojih je značajan broj rođen u inostranstvu.

Tabela 1. Dijaspóra općine Pale
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Država	Broj građana	Broj porodica	Broj djece
Italija	15	5	5
Holandija	17	9	6
Njemačka	25	12	13
Švedska	15	7	7
UKUPNO	72	33	31

Ova lica treba svakako, putem društvenih i ekonomskih veza, da budu spona općine Pale sa širom regijom i zajednicom i da na najbolji način promovišu zavičajne vrijednosti ili čak budu pokretač ekonomskog i društvenog razvoja općine Pale.

Zaključak

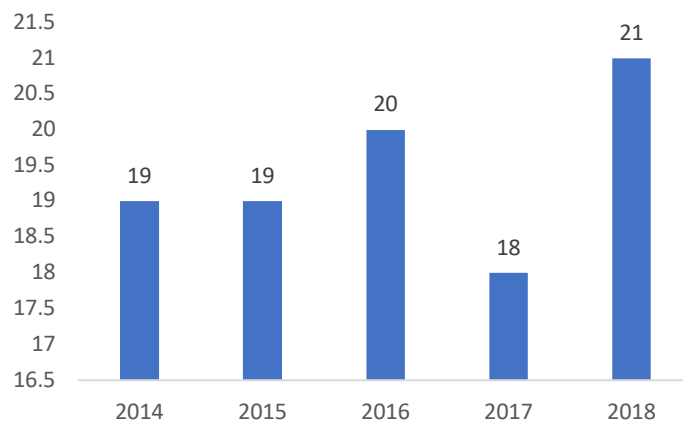
Kada se sagledaju određeni demografski trendovi općine Pale, oni uglavnom nisu povoljni i vezani su prije svega za: konstantno opadanje broja stanovnika (1991-2019), zbog mogućnosti zapošljavanja u drugim sredinama, na većim tržištima rada, kao i zbog neadekvatno uređenog sistema zdravstvenog osiguranja u BPK, zbog čega najveći broj penzionera živi u općini Pale, ali su zbog kvalitetnijeg zdravstvenog osiguranja prijavljeni u drugim sredinama, prije svega u Sarajevu. Vema je mali broj mladih bračnih parova i djece koji žive na teritoriji Općine, te se uglavnom radi o starijoj populaciji stanovništva na kraju aktivnog radnog vijeka, što pokazuje i stopa mortaliteta. Samo mjerama, poput, novih investicija, otvaranja novih radnih mjesta, uređenja sistema zdravstvene zaštite na Kantonu, rješavanja stambenih pitanja mladih, stipendiranja deficitarnih zanimanja učenika i studenata, boljih poticajnih mjera za samozapošljavanje i zapošljavanje, moguće je zaustaviti ili ublažiti negativne demografske trendove u općini Pale. Odlazak stanovništva je, dakle, izražen, a pored nevedenih razloga, evidentan je nedostatak kulturnih i društvenih sadržaja u lokalnoj zajednici, što je dodatni razlog odlaska radnoaktivnog i mladog stanovništva, a sve to dugoročno dovodi u pitanje demografski opstanak zajednice.

- c) Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji uključujući i potencijale i učešće dijaspora

Opće stanje privrede

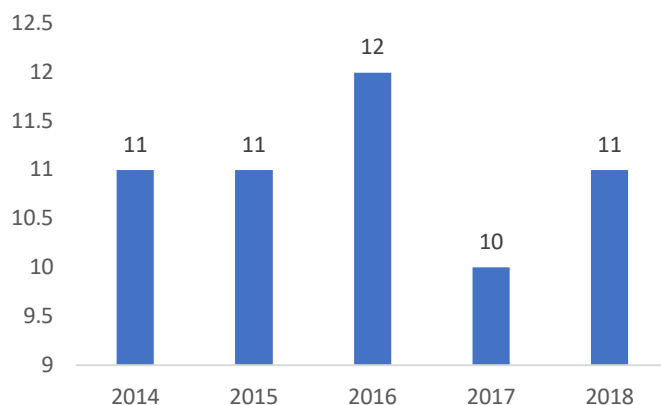
Općine Pale ima vrlo nisku vrijednost indeksa razvijenosti (28,1) i spada u izrazito nerazvijene općine u Federaciji BiH, sa stepenom zaposlenosti od 18,2% i nezaposlenosti od 57,9%. Na području općine Pale ratna dešavanja su za posljedicu imala i devastaciju i onako skromnih proizvodnih pogona, tako da isti još uvijek nisu u potpunosti obnovljeni i stavljeni u funkciju.

Ukupan broj preduzeća u Općini u 2018. godini je 21 preduzeće od čega je 17 privatnih i 4 javna preduzeća. Od ovog broja 18 preduzeća je mikro (do 9 zaposlenih), a 3 preduzeća su mala preduzeća od 10-49 zaposlenih. Srednjih ili velikih preduzeća na teritoriji Općine nema.

Slika 5. Ukupan broj preduzeća
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Registrovani broj pravnih lica (svih poslovnih subjekata) u FBiH na dan 31.12.2018. godine iznosi 59.199, što je više za 3,6% u odnosu na prethodnu godinu, dok u BPK broj registrovanih pravnih lica iznosi 562 i viši je za 9 ili 1,6% u poređenju sa prethodnom godinom. Broj registrovanih pravnih¹ lica u općini Pale u 2018. godini iznosi 39, dok je 2017. godine iznosio 42, a 2016. godine 39 lica. Raspoloživost industrijskog zemljišta u općini iznosi 21,3 ha, od čega je 20 ha bez infrastrukture i svega 1,3 ha sa infrastrukturom.

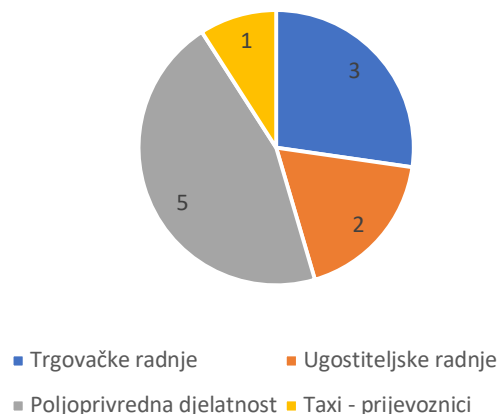

Slika 6. Ukupan broj obrta registriranih u Općini
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Kada se analizira trend broja obrta postoje određene manje varijacije u posmatranom periodu, ali je taj broj u 2018.god. u konačnici nepromjenjen u odnosu na 2014. godinu. Kada se daju određena poređenja u širem kontekstu, broj registrovanih fizičkih lica (obrtnika) u FBiH, sa stanjem na dan 31.12.2018. godini iznosi 51.337 što je više za 5,2% u odnosu na prethodnu godinu, dok u BPK broj registrovanih obrtnika iznosi 465 što je više za 13 ili 2,9% u odnosu na 2017. godinu. Ukupan broj registrovanih fizičkih lica - obrtnika² u općini Pale u 2018. godini iznosi 11 i kako je iznad konstatovano nije imao većih oscilacija u zadnjih 5 godina.

¹ Makroekonomski pokazatelji po kantonima, 2018. FZZPR, 2019.

² Socio-ekonomski pokazatelji po općinama FBiH, 2016-2018.

Slika 7. Struktura obrta u Općini u 2018. godini
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

U pogledu strukture obrta, najzastupljenija je poljoprivredna djelatnost (5), zatim trgovačke radnje (3), ugostiteljske radnje (2) i taxi prijevoznici (1). Očigledno je da na prostoru općine Pale obrtništvo nije iskoristilo određene prirodne i druge potencijela i nije stavljeno u funkciju intenzivnog razvoja Općine.

U pogledu dijaspore, sa teritorije Općine postoji 5 priznatih privrednika u dijaspori od čega je 1 u Italiji, 2 u Holandiji, 2 u Njemačkoj, ali značajnijih investicija u zajednici od strane dijaspore do sada nije bilo.

Poljoprivreda

Općina Pale iako ima vrlo povoljne agrarno-ekološke uslove za razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje, tu proizvodnju nije razvijala, nego je poljoprivreda uglavnom bila dodatna djelatnost. Poljoprivrednici nemaju praksu vršenja hemijske kontrole, tako da se korištenje mineralnih đubriva ne vrši na stručnoj osnovi, što dovodi do smanjenja produktivnosti. Još jedan od faktora koji dovodi do nešto manjih prinosa, je usitnjenost parcela (veoma je mali broj parcela sa površinama većim od 3 ha) pa je teško primijeniti moderne agrotehničke mjere i mehanizaciju.

Na prostoru Općine zastupljenost obradive površine je 1.732 ha, a zastupljenost oranica i bašta, voćnjaka, vinograda, livada i pašnjaka prikazano je u narednoj tabeli (Tabela br.2).

Područje se karakteriše kao ekološki čista sredina, a što se ogleda u čistoći vode, zraka i očuvanju prirodnih svojstava zemljišta. Mada nema uspostavljenje systemske kontrole zemljišta, opšta je percepcija da je u poljoprivredi ovog područja zastupljena tradicionalna proizvodnja ekstenzivnog tipa gdje je upotreba hemikalija u procesu proizvodnje zanemarljivo niska tako da u zemljištu nema pesticida niti teških metala.

Tabela 2. Struktura zemljišta općine Pale, ha
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

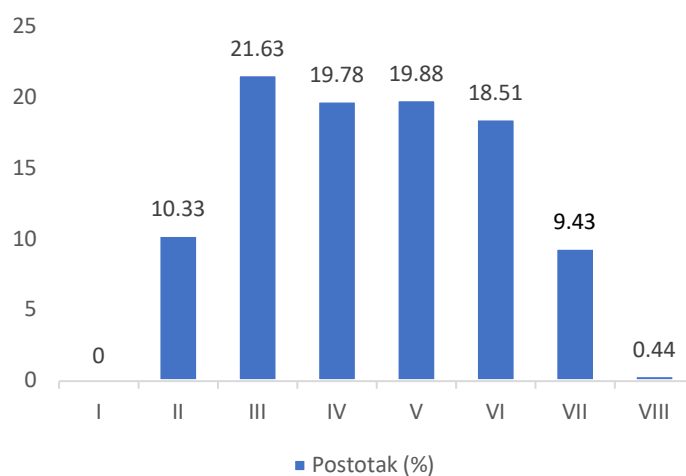
Kategorija zemljišta	Privatno	Javno	Ukupno
Oranice i vrtovi	208.29	1.71	210
Voćnjaci	63.58	2.26	65.84
Livade	1403.43	53.69	1457.12
Ukupno obradivo zemljište	1675.3	57.66	1732.96
Pašnjaci	130.03	143.07	273.1
Ukupno poljoprivredno zemljište	1805.33	200.73	2006.06
Šumsko tlo	526.29	8146.1	8672.39
Neplodno tlo	101.23	168.08	269.31
Ukupno	2432.85	8514.91	10947.76

Kada se analizira struktura poljoprivrednog zemljišta ukupna površina iznosi 1805.33 ha, od čega je obradivo zemljište 1675.30 ha u javnom vlasništvu i 57,66 ha u privatnom vlasništvu.

Tabela 3. Veličina posjeda po vlasničkoj strukturi
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Površina (ha)	Vlasništvo	
	Privatno (br. posjeda)	Javno (br. posjeda)
0 – 1(ha)	1345	350
1 – 3(ha)	500	220
3 – 5(ha)	129	175
5+(ha)	82	55
Ukupno:	2056	800

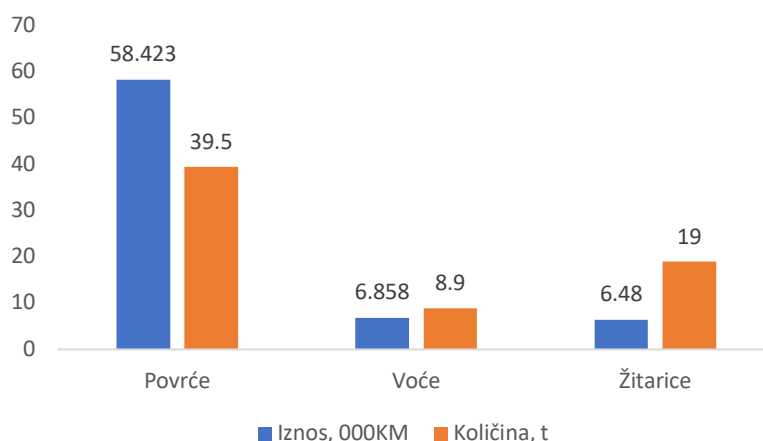
U strukturi poljoprivrednog zemljišta najveći udio ima obradivo zemljište 86,34%, međutim, i pored značajnog udjela obradivog poljoprivrednog zemljišta produktivnost poljoprivredne proizvodnje je još uvijek niska jer čak 1845 privatnih posjeda (parcela) ili 89,73% posjeda, su posjedi manji od 3ha, a čak 65,41% su posjedi manji od 1ha.

Slika 8. Struktura poljoprivrednog zemljišta, po klasama, %
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

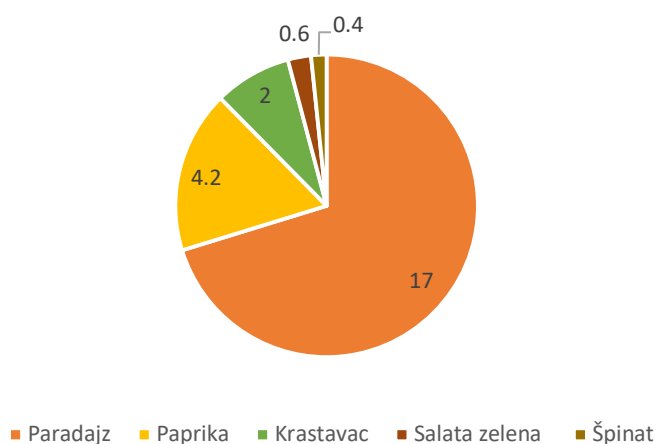
Dakle, radi se o većem broju usitnjenih posjeda (parcela) sa niskom produktivnošću ili čak obradivošću poljoprivrednih površina. Procjene su da se godišnje obradi (zasije) oko 100 ha poljoprivrednog zemljišta, od čega žita 10 ha, povrtnog bilja 60 ha, te stočnog krmnog bilja 30 ha. Od gore navedenih površina pod zaštićenim prostorom (plastenicima) zasijano je 3500 m².

Niskoj efikasnosti poljoprivredne proizvodnje doprinosi i činjenica da samo 19,88% ukupnog poljoprivrednog zemljišta je zemljište I klase, što je zemljište sa najboljim prirodnim i ekonomskim uslovima za proizvodnju poljoprivrednih kultura.

Slika 9. Proizvedene količine u zemljoradnji i ostvareni prihodi, 2018
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

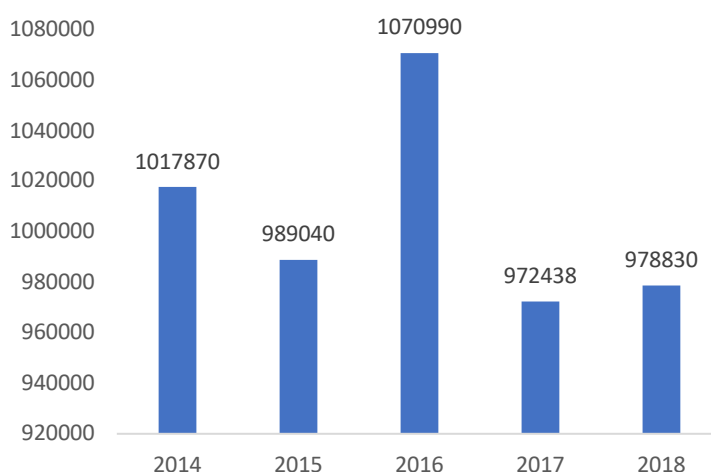
Prema posljednjim podacima (2018), od žitarica najviše se proizvode ječam (8t) i pšenica (6t), od voća jabuka (2,8t) i višnja (1,5t), a od povrtnarskih kultura paradajz (20t) i paprika (13t). Ukupno je proizvedeno 24,2 t povrća u plasteničkoj proizvodnji.

Slika 10. Proizvedene količine povrća u plastenicima u 2018. godini, t
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Perspektiva razvoja poljoprivredne proizvodnje na ovom području je u razvoju stočarstva, govedarstva, te uzgoju žitarica (zob, ječam, raž) kao i povrtnarskih kultura (paradajz i paprika). Općina u prethodnom periodu nije dodjeljivala podsticaje poljoprivredi i oni se uglavnom

ostvaruju putem resornih ministarstava BPK i FBiH, mada zbog konfiguracije terena, te postojećih klimatskih uslova, pomenute poljoprivredne grane na ovom području mogu dati dobre rezultate, s tim da je u ovom momentu neophodna finansijska podrška svim subjektima koji imaju namjeru da se bave ovom djelatnošću. Ova osjetljiva grana privređivanja zahtjeva materijalnu bazu, prisustvo struke, organizovanost proizvodnog ciklusa, podsticajne mjere i druge faktore koji će je učiniti profitabilnijom. Dominantno mjesto u poljoprivrednoj proizvodnji pripada individualnim proizvođačima koji uz raspoložive kapacitete i radnu snagu, predstavljaju značajan faktor u poljoprivrednoj proizvodnji. U pogledu bogatstva stočnog fonda (2018) u općini se uzgaja: goveda 100 od čega muznih grla 90, ovce 2300 grla, koze 100 grla, kokoši 2000, košnice pčela 240 i konji 20.

Slika 11. Ostvareni prihodi u stočarstvu i peradarstvu, u KM
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

U odnosu na 2016. godinu, prihodi u stočarstvu i peradarstvu opadaju, prije svega zbog smanjenja broja grla, odlaska radnosposobnog stanovništva u veće centre, nametanja zahtjevnijih uslova za ostvarivanje kantonalnih novčanih podsticaja u poljoprivredi (npr. podsticaje mogu ostvarivati samo registrovani samostalni poljoprivredni proizvođači-SPP), te zbog izrazito smanjenog nedostatka donacija u poljoprivredi.

Općina Pale, geografski kao ruralno i brdsko-planinsko područje sa svojim prirodnim resursima i klimatskim prilikama ima mogućnost razvoja u poljoprivredi i stočarstvu, što je i tradicija ovog kraja. Trenutno, na području općine Pale postoje četiri (4) registrovana samostalna poljoprivredna proizvođača i to:

- SPP "Zelena dolina" na lokalitetu Bulози općina Pale, bavi se uzgojem i razmnožavanjem muznih krava, proizvodnjom sirovog kravljeg mlijeka, uzgojem i razmnožavanjem ovaca i koza, proizvodnjom sirovog ovčijeg i kozijeg mlijeka i proizvodnjom sirove vune. Brojno stanje stoke je slijedeće: 127 ovaca, 47 jagnjadi, 43 koze, 14 jaradi, 14 krava, 4 junice, 3 bika, 10 teladi, 2 konja i 100 koka nosilja. Posjeduje savremene stajske objekte za smještaj stoke, 170 dunuma zemlje, upošljava 6 radnika, učestvuje na Agromediterranskom sajmu u Mostaru, te je za proizvodnju kravljeg i kozijeg sira dobila nagradu. Svoje tržišne viškove proizvođač plasira kroz privatni motel.
- SPP „Gondža“ na lokalitetu Hrenovica, općina Pale, specijalizovan za uzgoj muznih krava. Posjeduje 9 muznih krava i 1 junicu za priplod. Posjeduje svu mehanizaciju za

obradu zemljišta i stajski prostor za smještaj stoke. Otkup mlijeka i mesa je obezbjeđen.

- SPP „Moja bašta“ na lokalitetu Hrenovica, općina Pale, bavi seuzgojem povrća, dinja i lubenica, korjenastog i gomoljastog povrća, uzgojem sadnog materijala i ukrasnog bilja. Posjeduje 6 plastenika ukupne površine 2000 m². Proizvodi 20 tona paradajza, 5 tona paprike, 5 tona krastavice, 4 tona kupusa, 5 tona krompira i 3 tona lubenice. Svoje proizvode plasira u Kanton Sarajevo i u susjednu općinu Pale (RS). Takođe posjeduje 2 plastenika za proizvodnju rasada.
- SPP „Moja farma“ na lokalitetu Hrenovica, općina Pale, specijalizovana za uzgoj ovaca i koza. Posjeduje 52 rasplodne ovce i 54 mladih jagnjadi. Uglavnom se bavi proizvodnjom i prodajom jagnječeg mesa. Radi se o novoformiranom obrtu, svoje proizvode prodaje direktno na farmi. Posjeduje slijedeću mehanizaciju: 2 traktora sa priključcima, balirku, i kosačicu, te objekat za smještaj ovaca (ovčarnik).

Stočarstvo i peradarstvo, kao grana poljoprivrede su važni u budućem razvoju općine. Također, treba reći da je tokom 2018. godine proizvedeno 6 t goveđeg mesa i prihodovano 15000KM, zatim 7 t pilića od čega je prihodovano 27500KM te je proizvedeno 272000 kom. jaja sa prihodima od 65800KM. Kad govorimo o proizvodnji mlijeka, tokom 2018. godine proizvedeno je 244000 l mlijeka sa prihodom od 216400KM, stočnog krmnog bilja u količini od 320t i prihodima od 74500KM te 2,4 t meda sa prihodom od 48000KM.

Očigledno je da proizvodnja u stočarstvu predstavlja veoma značajnu stavku u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji s obzirom na mogućnost njenog razvoja i rastućih potreba. Posebnu opravdanost i značaj ima intenziviranje poljoprivredne proizvodnje, u prvom redu stočarstva u individualnom sektoru, sa akcentom na govedarstvo i ovčarstvo, kao i razvoju peradarstva.

Šumarstvo

Na području općine Pale preovladavaju listopadne šume, a među njima nazastupljenija vrsta je bukva, hrast i grab i oni zauzimaju 95% od ukupne površine područja koje je pod šumama. Crnogorične šume čine 5% od ukupne šumske površine područja općine Pale. Šumama koje su u državnom vlasništvu gazduje JP „Bosansko-podrinjske šume“ Goražde, dok privatnim šumama gazduju njihovi vlasnici. Površina općine Pale pod šumama iznosi 5865.99 ha ili 54,31% od ukupne teritorije Općine.

Tabela 4. Prodaja i sječa šumskih sortimenata, m³
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Prodaja/sječa	2014	2015	2016	2017	2018
Trupci	2820.53	1524.39	2620.19	2932.15	5256.79
Jamsko drvo	1.28	0	0	27.52	52.12
Prostorno drvo	922.81	571.47	927.78	821.36	1625.01
Ogrijevno drvo	6006.8	2984.94	5566.24	4290.85	10199.84
Ukupno	9751.42	5080.8	9114.21	8071.88	17133.76

U skladu sa zakonom J.P. „Bosansko-podrinjske šume“ d.o.o. Goražde upravlja i šumama na teritoriji općine Pale, a ovo preduzeće organizirano je kao privredno društvo, javno preduzeće, u obliku društva sa ograničenom odgovornošću, koje samostalno obavlja

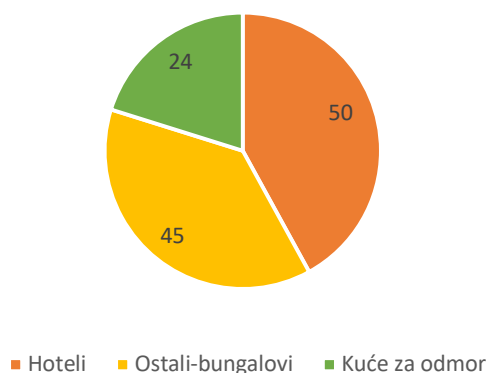
upravljanje, uzgoj, zaštitu i korištenje šuma i šumskog zemljišta pod uvjetima i na način utvrđen zakonom. Prodaja trupaca i ogrevnog drveta vrši se putem javnog poziva koje provodi Javno preduzeće. Na području općine ima registrovana pilana („Saraj Oasis“ d.o.o. Sarajevo, PJ Hrenovica) kapaciteta 30 m³/dan. Trenutna problematika ogleda se u prodaji drveta kao sirovina, ali određenih planova finalizacije drveta ima, a jedan od njih je proširenje kapaciteta i otvaranje pogona za proizvodnju peleta.

Turizam

Općina Pale se smatra privredno nedovoljno razvijenom općinom, koja svoju perspektivu, između ostalog, treba tražiti u razvoju turizma. Općina raspolaže značajnim prirodnim potencijalima za razvoj turizma, naročito u oblastima sportsko-rekreativnog, seoskog, kulturno-historijskog i zdravstvenog turizma. Rekreativna šetnja ili planinarenje u prirodi u ovoj općini je zastupljena kroz razne adekvatne staze u koje spadaju:

- Najviši vrh u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde, Borovac;
- Planinarski dom na lokalitetu Srednjih Bara;
- Planinski masiv Crni vrh, Tabakova stijena;
- Vidikovac Pogled, relacija selo Datelji-Komrani;
- Vidikovac Cjerice.

U općini nema registrovanih planinarskih društava i organizovanih pohoda. Na izvorštima termalne vode “Toplik” postoje idealni uvjeti za kampovanje u netaknutoj prirodi. Visovi Crni Rajski Vrh, Klek i Borovac su idealni za planinarenje, njihova nadmorska visina i prelijepi živopisni kraj sa izvorima i potocima i čistim zrakom su idealno mjesto za boravak i odmor. Struktura smještajnih kapaciteta, odnosno broj raspoloživih ležajeva u Općini su prikazani na slici.

Slika 12. Struktura smještajnih kapaciteta (ležajevi), 2018.
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Dakle, što se tiče podataka o raspoloživim turističkim smještajnim kapacitetima općine Pale postoji oko **119 ležajeva (50 hoteli, 24 kuće za odmor, 45 ostali)**, a ostvareni broj noćenja varira i u 2018. godini je iznosio **1338 noćenja**.

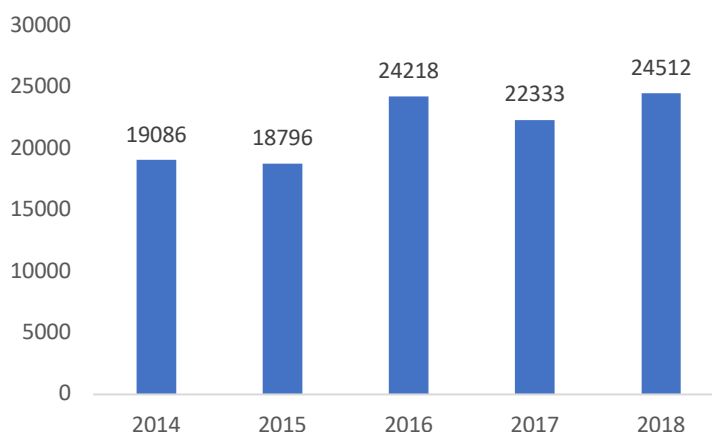
Općina kao lijep živopisan kraj, sela smještena podno planina na obalama rijeke Prače koja su sačuvana u svojoj prirodnoj čistoći i rijeka koja je veoma bogata potočnom pastrmkom su vrijedan turistički resurs. Ribljim fondom na području općine Pale raspolaže Sportsko ribolovno društvo "Toplik" Prača koje ima 40 izdatih dozvola na godišnjem nivou. Važno je napomenuti postojanje ugostiteljsko-turističkog objekta “Bijela Voda” sa prelijepim

restoranom sa domaćom tradicionalnom kuhinjom uz zdravu domaću hranu. Ovaj objekat raspolaže sa lovištem bogatim divljim veprovima, medvjedima, vukovima, zečevima, srndaćima što pruža nezaboravne trenutke ljubiteljima lova. Radi se o lovištu „Vražalica“. Pored ovog postoji i uređeno lovište „Kriva Draga“ kojim raspolaže lovačko društvo "Dr. Zahid Čaušević" Pale-Prača . Lovištem „Vražalice“ upravlja preduzeće „Bijela Voda“ d.o.o. Prača kao koncesionar.

Tabela 5. Ostvareni broj noćenja u Općini
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Struktura objekata	2014	2015	2016	2017	2018
Hoteli	178	195	210	183	240
Apartmani	66	48	16	30	60
Ostali smještaj- bungalovi	75	24	44	59	45
Kuće za odmor	564	721	1411	1206	993
Ukupan broj noćenja	883	988	1681	1478	1338

Osim poslovnih dolazaka putnika, turisti u općinu Pale dolaze isključivo zbog kulturno-istorijskog naslijeđa, prirodnih bogatstava, zdravog okoliša, blizine glavnog grada BiH, te jedinstvenog kanjona rijeke Prače sa očuvanom florom i faunom.

Slika 13. Ostvareni ukupni prihodi u turizmu, KM
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

I pored skromne turističke infrastrukture, broj noćenja u 2018. godini bilježi značajan rast, a time i ukupni prihodi od turizma koji iznose 24,512 KM. Najveći prihodi u 2018. godini dolaze od hotela (12,000KM), zatim kuća za odmor (8,162KM), apartmana (3,000KM) i ostalog smještaja od (1,350KM). U cilju stvaranja novih turističkih proizvoda u općini Pale, važno je napomenuti da je u toku prikupljanje podataka za jednu od najljepših pećina na prostoru općine, pećinu „Dugovještica“, koja će biti uvrštena u turističku ponudu kao jedna od turističkih atrakcija naše općine. U sklopu turističke ponude općina nudi i program manifestacije „Pračansko ljeto“, koja se tradicionalno održava u mjesecu julu i augustu svake godine. Manifestacija traje 7 do 10 dana, finansira se iz donatorskih sredstava, a glavni pokrovitelj je Općina Pale. Manifestaciju dnevno posjeti oko 500 posjetilaca.

JKP „Prača“ u svom posjedu ima kuće za odmor sa 20 ležajeva od ukupno 119 ležajeva u Općini. Ovi objekti su smješteni na obali rijeke Prače u blizini fudbalskog terena, što daje

mogućnost raznim sportistima i sportskim ekipama da obavljaju veoma kvalitetne pripreme. Međutim, ove kućice za odmor su u neadekvatnom stanju, te ih je potrebno adaptirati. Po pitanju historijskog nasljeđa, na lokalitetima sela Komrani i Čemernice nalazi se veliki broj stećaka karakterističnih svojstava, dok se za jedan stećak na lokalitetu u Topliku tvrdi da je najviši stećak koji je pronađen u BiH. Pored stećaka u neposrednoj blizini Prače nalaze se ostaci srednjevjekovnog Pavlovića grada. Ova arheološka nalazišta nalaze se na zvaničnoj promotivnoj stranici Turističke zajednice BPK Goražde.

Poslovne zone

Prostornim planom BPK planirana je poslovna zona «Vinčica» u općini Pale, koja se nalazi između naselja Donja Vinča i Turkovići (u neposrednoj blizini entitetske granice) - površine 14.96 ha i za nju postoji inicijativa u izradi urbanističkog plana Općine Pale. Općina ima planove u pogledu osnivanja poslovne zone „Vinčica“ kao poslovnog subjekta. Za ovu poslovnu zonu potrebno je konačno riješiti namjenu i vlasništvo sa Ministarstvom odbrane BiH, obzirom da zemljište i pripadajući objekti predstavljaju vojnu svojinu. Ukoliko se dodjeli na trajno korištenje Općini Pale, plan je da se taj prostor pretvori u industrijsku zonu, a ukoliko se ne dodijeli Općini, alternativa je da se od Ministarstva odbrane BiH preuzmu prostor i određeni izgrađeni objekti pod određenim uslovima, pri čemu već postoji Odluka Vlade Federacije BiH o davanju na privremeno korištenje bivše kasarne „Hrenovica“ općini Pale od 13.09.2018. godine koja je dijelom ove poslovne zone.

Prirodni resursi u funkciji privrednog razvoja

U općini Pale postoje prirodni uslovi za postavljanje solarnih elektrana (Datelji) koji nisu iskorišteni i za izgradnju vjetro elektrana (Crni Vrh, Vranovina, Kriva Draga). Takođe, postoji potencijal za izgradnju mini hidrocentrala na rijeci Prači (Međugradi), što bi doprinijelo većim poreskim prihodima zajednice uz određene posljedice po okoliš. Mineralne sirovine nisu iskorištene, poput kvalitetne kamene rude za građevinarstvo (Međugradi), rude barit (Rasoha i Mihalj) i dr. Naime, za početak eksploatacije kamene rude nadležno je Ministarstvo privrede BPK Goražde u pogledu izdavanja koncesije. Od 2017. godine postoji obavijest resornog Ministarstva za privredu BPK za samoinicijativnu ponudu za dodjelu koncesije koji do sada nije riješen niti ima informacija o predmetnom javnom pozivu. Pri eventualnoj dodjeli koncesije potrebno je uzeti u obzir sve elemente uticaja na okoliš i aspekte održivog razvoja lokalne zajednice, jer je poznato koji negativni uticaj eksploatacije kamena ima na okoliš u zajednicama u okruženju.

Sama izgradnja brze ceste Hrenovica-Goražde donosila bi velike prihode toj grani privrede i neaktiviranje kamenoloma je očigledan gubitak za lokalnu zajednicu i BPK Goražde. Ostala prirodna bogatstva, odnosno resursi su, također, interesantni za tržište, ali su predmet koncesija koje dodjeljuje Ministarstvo privrede BPK Goražde. Do sada nije raspisan niti jedan javni poziv za dodjelu koncesija za korištenje ovih navedenih prirodnih resursa, osim poziva javnog poziva za samoinicijativne ponude investitora i poziva za izbor članova Komisije za koncesiju BPK.

Takođe, u općini postoji više izvorišta pitke vode, koja se ne iskorištavaju (Toplik), postoje dva izvorišta mineralne vode-kiseljaka koja se, takođe, ne koriste (Mihalj i Voznic). U pogledu

šumskog bilja, na prostoru općine Pale otkup vrši više preduzeća iz BiH, tj. postoji organizovan otkup šumskih plodova, gljiva, borovnica, ljekobilja i dr.

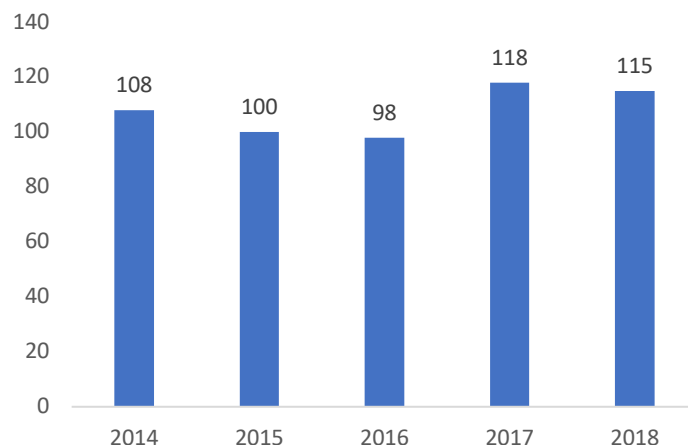
Zaključak

Općina Pale prema indexu razvijenosti spada u izrazito nerazvijene Općine, kako unutar Bosansko-podrinjskog kantona, tako i u okviru Federacije BiH. Ovome posebo doprinose, niski izvorni prihodi, nedefinisano finansiranje, neredovni grantovi sa viših nivoa vlasti prema nerazvijenim općinama, što dovodi općinu u nemogućnost stvaranja povoljnog ambijenta i izdvajanja poticajnih sredstva za razvoj privrede ili drugih djelatnosti. U pogledu stavljanja vlastitih potencijala u funkciju razvoja, gotovo nevjerovatno zvuči da općina Pale ima nedostatak građevinskog zemljišta u državnoj i privatnoj svojini, pri čemu postoje značajne površine poljoprivrednog zemljišta, čije komplikovane procedure prevođenja u građevinsko zemljište zaustavljaju svaku ozbiljnu gradnju i investicije. Takođe, nije trajno riješen problem vlasništva bivše vojne kasarne u Hrenovici kao neperspektivne vojne imovine, mada je imovina dodjeljena Općini na period od 10 godina. U pogledu i ovih skromnih potreba privrede za radnom snagom, ipak je očigledan nedostatak kvalifikovane radne snage, te slaba zainteresovanost investitora za ulaganje u ovo područje, usljed niza objektivnih prepreka (stanja putne infrastrukture, administrativnih i drugih prepreka). U budućnosti treba raditi na uređenju infrastrukture za podršku proizvodnji uopšte i posebno poljoprivrednoj i prerađivačkoj proizvodnji (posebno prilikom osnivanja poslovne zone, adekvatne komunalne infrastrukture i dr.), privlačenju investicija dijaspore i ostalih investicija, razvoju privrede, a posebno na produktivnosti poljoprivrede u pogledu plasteničke proizvodnje ili organizovanog prikupljanja i otkupa šumskih plodova i ljekobilja) i dr. Potrebno je prirodne i druge resurse staviti u funkciju sveopšteg razvoja općine Pale jer nisu dovoljno iskorišteni (npr. izvorišta pitke vode, mineralni resursi i sl). Također, šume se iskorištavaju u primarnoj preradi što umanjuje moguće benefite ovog vrijednog resursa.

d) Pregled stanja i kretanja na tržištu rada

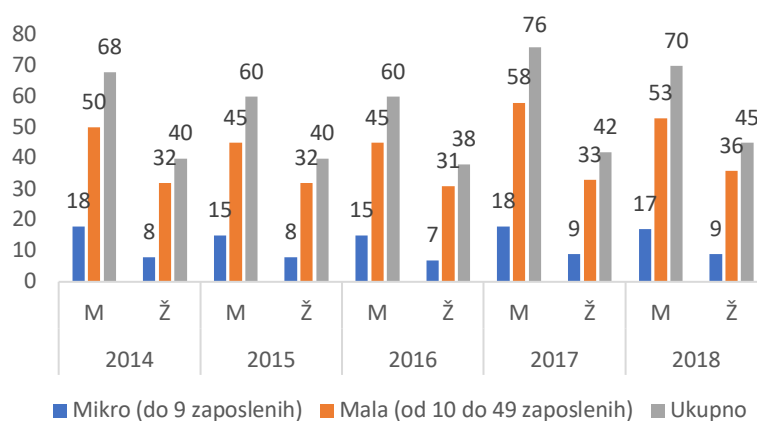
Posmatrajući šire okruženje općine Pale, u 2018. godini u FBiH ostvaren je prosječan broj zaposlenih u iznosu od 519.800, što je u odnosu na isti period prethodne godine više za 2,9% ili 14.559 zaposlenih lica. U BPK broj zaposlenih (2018) iznosio je 7.291, što je u odnosu na prethodnu godinu (2017) više za 181 ili 2,5%. Sa druge strane, broj zaposlenih u općini Pale iznosi 115 zaposlenih (2018) i manji je za 2,5% u odnosu na 2017. godinu.

Radno aktivno stanovništvo obuhvata populaciju između 15 i 64 godine, odnosno populaciju koja je radno sposobna bez obzira na trenutni angažman, i da li je osoba trenutno u radnom odnosu ili ne. Procentualni udio radno aktivnog stanovništva općine Pale iznosi 65,1% što je za 0,4 % manje u odnosu na Bosansko-podrinjski kanton, a 0,3 % manje u odnosu na Federaciju BiH.

Slika 14. Pregled broja zaposlenih u općine Pale
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

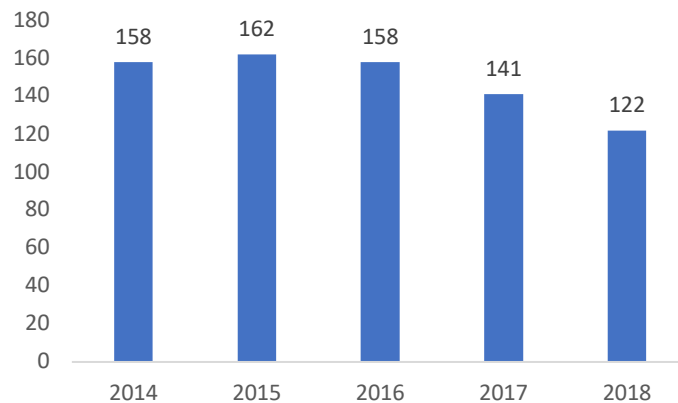
Od ukupnog broja zaposlenih u općini Pale u 2018. godini, zaposleno je 70 osoba muškog i 45 osoba ženskog pola.

Slika 15. Broj zaposlenih po veličini preduzeća u Općini
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Stepen zaposlenosti kao procentualno učešće zaposlenih osoba u ukupnoj radnoj snazi ukazuje na mali broj, odnosno, činjenica je da od aktivnog stanovništva svega 45,1 % u radnom odnosu dok je ostalih 54,9% izdržavano stanovništvo. Kada se analizira period 2014-2018. godina, postoji trend porasta broja zaposlenih lica, koji iznosi cca 6,5% u ovom petogodišnjem periodu. Međutim, dinamika rasta u ovim okolnostima odlaska radno aktivnog stanovništva nije dovoljna da bi pratila globalne trendove i spriječila odlazak radno sposobnog stanovništva.

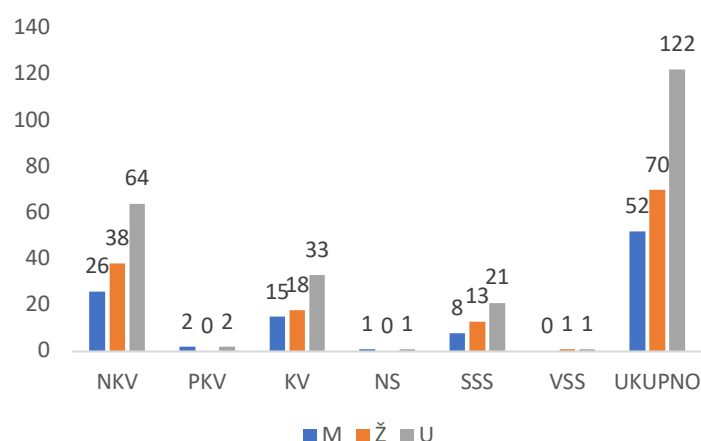
Preduzeća koja zapošljavaju najveći broj radnika u općini Pale se: d.o.o „Bijela Voda“ Pale, JKP „Prača“ Prača, „Saraj Oasis“ d.o.o. Sarajevo.

Slika 16. Broj nezaposlenih u Općini
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Od ukupnog broja nezaposlenih osoba u Općini u 2018. godini, nezaposleno je 52 osobe muškog i 70 osoba ženskog pola. Kada se posmatra broj nezaposlenih lica u okruženju, prosječan registrovan broj nezaposlenih lica u FBiH u 2018. godini iznosio je 335.610 što je manje za 22.361 ili 6,2% u odnosu na 2017. godinu. Registrovana nezaposlenost u BPK u 2018. godini iznosi 3.178 lica koja traže zaposlenje, što je manje za 164 ili 4,9% u odnosu na prethodnu godinu. Broj nezaposlenih lica registriran u općini Pale je u odnosu na 2017. godinu manji je za 19 lica, a značajno manji u odnosu na 2014. godinu (za 36 lica). Međutim, uzimajući u obzir da privreda nije apsorbovala ovaj broj lica, najvjerojatnije se radi o licima koja su ili našla zaposlenje na drugom tržištu rada ili su odjavljena u skladu sa novouspostavljenim administrativnim procedurama.

Prema stepenu stručnog obrazovanja na području općine Pale jasno je da je najveći broj nezaposlenog stanovništva bez kvalifikacije (51%), zatim kvalifikovanog (24,8%) i stanovništva sa SSS (14,8%).

Slika 17. Struktura nezaposlenih u Općini, 2018
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Kada se analizira struktura nezaposlenih može se vidjeti da kod nezaposlenih nema visokokvalifikovanih radnika (VKV). Takođe, od 122 nezaposlene osobe u 2018. godini, čak njih 96 čeka na posao više od 24 mjeseca, a njih 78 je starije od 40 godina.

Tabela 6. Prosječne neto plate u Općini, KM
(Izvor: Općinska uprava općine Pale/Federalni zavod za statistiku)

Vrsta privredne djelatnosti	2014	2015	2016	2017	2018
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	430	450	465	467	467
Perađivačka industrija	425	450	515	520	520
Građevinarstvo	650	680	680	690	690
Trgovina na veliko i malo i održavanje	510	515	640	645	645
Hoteli i restorani	510	522	590	595	595
Javna uprava i odbrana	815	870	900	910	910
Obrazovanje	963	975	979	980	980
Zdravstvo i socijalni rad	1015	1015	1015	1015	1015
Ostale društvene, socijalne i osobne uslužne aktivnosti	630	630	630	665	665
Prosječna mjesečna NETO plaća, KM	661	679	713	721	721

U 2018. godini u FBiH prosječna mjesečna isplaćena neto plaća iznosi 889 KM i viša je za 3,4% u odnosu na prethodnu godinu. U BPK prosječna neto plata iznosi 796 KM što je više za 4,6% u odnosu na 2017. godinu i što je 89,5% u odnosu na prosjek FBiH. Međutim, povećanje prosječne mjesečne plate nije zabilježeno u općini Pale (721KM) u odnosu na prethodnu godinu, ona čak ne prati stanje kantona (796KM), dok je prosjek FBiH značajno viši. Najveća plata u općini Pale je u sektorima zdravstva, javne uprave i obrazovanja. Međutim i dalje su prosjeci relativno niski i prosječna neto plaća u općini Pale iznosi svega 81,1% prosjeka Federacije BiH.

Zaključak

Tržište rada u općini Pale je ograničeno i previše malo da bi bilo posmatrano isključivo odvojeno u odnosu na Bosansko-podrinjski kanton i šire. U praksi se pokazuje činjenica da je teško da ovo lokalno tržište može zaposliti osobe sa Zavoda za zapošljavanje, usljed niza objektivnih činjenica ili neadekvatne starosne dobi, neadekvatne kvalifikacije ili stepena invalidnosti. Određeni makropokazatelji ukazuju na neke pozitivne pomake, ali su isti veoma skromnog dometa (rast broja zaposlenih i smanjenje broja nezaposlenih), te općina nije uspjela u pogledu prosječnih plata dostići prosjek Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, niti prosjek Federacija BiH i na osnovu tog razloga teško da može biti i konkurentna u pogledu dolaska nove radne snage.

Samo privlačenjem investicija moguće je stvoriti nova radna mjesta i narušiti postojeću neusklađenost ponude i potražnje na tržištu rada u općini Pale. Cijelim setom mjera potrebno je stimulirati nova zanimanja ili putem programa cjeloživotnog učenja i prekvalifikacije doći i do kvalifikovane radne snage, posebno za deficitarna zanimanja u okruženju Općine Pale, s obzirom na trenutno nisku ponudu poslova na području Općine. Trenutno se u zdravstvu Općine Pale ukazuje potreba za ljekarom i stomatologom ali općina mora ponuditi bolje uslove u odnosu na susjedne općine da bi visokoobrazovani kadar općinu Pale izabrao kao mjesto rada i življenja.

e) Pregled stanja i kretanja u oblasti društvenog razvoja

Obrazovanje

U pogledu predškolskog obrazovanja, obrazovanje u ranom djetinjstvu je namijenjeno djeci od 6 mjeseci do polaska u osnovnu školu. Sastoji se od tri nivoa: jaslice (za djecu od 6 mjeseci do 3 godine), vrtića (za djecu od 3 godine do 6 godina) i predškolski pripremni program. Predškolski pripremni program je prvi dio obaveznog obrazovanja i prihvata djece između 5 ½ i 6 ½ godina starosti. U općini Pale ne postoje ustanove predškolskog obrazovanja, a obavezno predškolsko obrazovanje ostvaruje se putem programa koji se organizuje u osnovnoj školi. Trenutno se analiziraju određeni modeli za organizovaje kontinuiranog predškolskog obrazovanja u Općini.

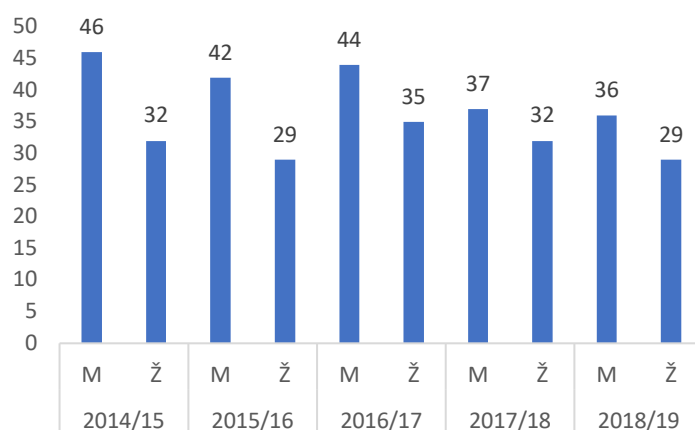
U pogledu osnovnog obrazovanja, u općini Pale djeluje Osnovna škola „Prača“ koja je kompletno renovirana sa moderno opremljenom fiskulturnom salom kao i kotlovnicom za zagrijavanje zgrade. Škola je djelimično je utopljena i to objekat gdje se izvodi nastava, glavni hodnik, kotlovnica i ostave dok školska fiskulturna sala nije utopljena. U pomenutoj školi uposleno je 14 radnika, od toga 13 u nastavnom procesu. Školu pohađa 65 učenika uz obezbijeđen prevoz od strane Općine i višeg nivoa vlasti.

Tabela 7. Osnovno obrazovanje na prostoru općine Pale za 2018. godinu³

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, 2019

Općina / Kanton / FBiH	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Stanovnika	Broj učenika/1000 st.
Pale	1	7	65	14	831	78
BPK	13	93	1.866	185	23.290	80
F BiH	1.058	9.428	182.986	15.296	2.196.233	83

Vidi se da općina Pale prema broju učenika i nastavnika značajno odstupa od Kantona i Federacije BiH. Srednja škola ili srednje obrazovanje ne postoji na prostoru Općine tako da učenici idu u Sarajevo ili u Goražde u srednju školu.

Slika 18. Kretanje broja učenika Osnovne škole Prača
(Izvor: Federalni zavod za statistiku)

³ Socio-ekonomski pokazatelji po općinama FBiH u 2019., Federalni zavod za programiranje razvoja.

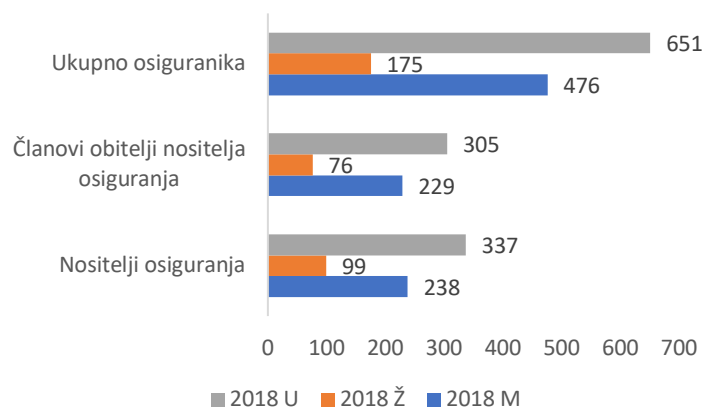
Od 65 učenika osnovne škole njih 41 putuje sa udaljenosti veće od 4km, a za njih 31 je organizovan prevoz, dok ostatak u školu pješače. U prvi razred osnovne škole se u školskoj 2019/2020. godini upisalo osmoro (8) djece, od čega 7 dječaka i 1 djevojčica. Broj učenika po učionici iznosi 7, a ukupan br. sanitarnih čvorova je 4, pri čemu škola ima i sportsku dvoranu. U prethodnom periodu izvršeno je djelimično utopljavanje centralnog školskog objekta kao što je iznad spomenuto. Osim fiskulturne sale koja nije utopljena, ni vanjska stolarija na centralnom školskom objektu nije u potpunosti zamjenjena nego samo djelimično. Radove je finansirala Općina Pale kroz projekte većih nivoa vlasti. Na ostalim pratećim objektima, također, nije zamjenjena stolarija. Instaliran je kotao na lož ulje, koji prosječno troši oko 5t lož ulja u sezoni. Zamjenjena je rasvjeta na školskom dvorištu, sa 25 rasvjetnih tijela. Ukupna potrošnja mjesečno iznosi oko 800kwh, a godišnje izdvajanje za potrošnju električne energije iznosi **oko 3000KM**.

S obzirom na relativno mali broj učenika, školski prostor osnovne škole može se smatrati optimalnim i kao takav je prilagođen uzrastu učenika i njihovim potrebama. Unutar škole nalazi se osam učionica, kabinet za informatiku, kabinet za biologiju i hemiju, kabinet za tehničku kulturu, školska kuhinja, prostorija za potrebe pedagoga, biblioteka sa čitaonicom, zbornica, dvije kancelarije, kao i dvije pomoćne prostorije. Pored navedenog, u zgradi se nalaze mokri čvorovi za učenike i nastavnike, te portirnica za pomoćno osoblje. Uz samu školsku zgradu smještena je fiskulturna dvorana sa 500 sjedišta za gledaoce, prostor koji se namjenski koristi za nastavu tjelesnog i zdravstvenog odgoja, duple svlačionice, mokri čvorovi sa duplim kupatilima, kotlovnica i prostorija za ogrjev. U dvorištu škole nalaze se dva asfaltirana igrališta koja se, također, koriste za izvođenje nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja i drugih vannastavnih i sportskih aktivnosti, kao i drugih manifestacija. Osnovna škola trenutno raspolaže sa oko **3000 knjiga**.

Srednjpškolsko obrazovanje-srednja škola, kao ustanova srednjeg obrazovanja ne postoji na prostoru Općine tako da učenici pohađaju ustanove u Sarajevu ili u Goraždu gdje se nalaze najbliži srednjoškolski centri, dok se najbliževišokoškolske ustanove nalaze u Sarajevu. Srednju školu sa područja općine Pale na području Grada Goražde pohađa 30 učenika i a na području Grada Sarajevo 20 učenika.

Zdravstvo

Sistem zdravstvene zaštite stanovništva općine Pale obezbjeđuje se kroz Javnu ustanovu Dom zdravlja Prača sa ambulantama (2) u Hrenovici i Prači, te jednim timom porodične medicine. Dom zdravlja trenutno pruža zdravstvene usluge opće medicine, stomatologije, laboratorije, internističke usluge, ginekološke i pedijatrijske usluge, zatim kućne posjete po potrebi i vakcinaciju djece, a zbog nedostatka finansijskih sredstava ostale usluge se ne pružaju.

Slika 19. Pokrivenost stanovništva zdravstvenim osiguranjem
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Kada se analizira pokrivenost stanovništva obaveznim zdravstvenim osiguranjem, prema podacima Općinske uprave i Zavoda za zdravstvenmo osiguranje BPK Goražde, ukupno je u općini Pale osigurano 651 osoba od čega je 175 žena i 476 muškaraca. Kada se uzme podatak da na teritoriji općine živi 816 stanovnika (2018), dolazi se do podatka da svega 79,77% stanovnika ima zdravstveno osiguranje, tj. 20,22% stanovnika ili nema obavezno zdravstveno osiguranje ili je prijavljeno u drugim kantonima FBiH.

Tabela 8. Evidentirane vrste bolesti u Općini
(Izvor: JU Dom zdravlja)

Vrsta bolesti	Broj umrlih				
	2014	2015	2016	2017	2018
Bolesti krvotoka	10	5	8	10	5
Tumori	3	5	2	0	2
Ostalo (navesti): suicid	0	1	1	0	0
Ukupno	13	11	11	10	7

Kada se analizira uzrok letalnih ishoda u pogledu bolesti, onda u općini Pale prednjače bolesti krvotoka, tumori, bolesti organa za disanje i druge vrste bolesti koje nisu specifikovane u ranijim godinama (2015, 2016). U cilju prevencije, djeca se obavezno vakcinišu, ukupan broj vakcinisane djece do 5 godina starosti koji je vakcinisan u 2018. godini iznosi 3 (2M, 1Ž) i novorođančadi 3 (1M, 2Ž).

Dom zdravlja Prača raspolaže sa zgradom u Prači u kojoj se nalazi ambulanta porodične medicine, laboratorija i stomatološka ordinacija i administrativne prostorije, smještene u prizemlju, na prvom i drugom spratu gdje se nalaze prostorije koje se koriste u svrhu specijalističkih pregleda (ginekolog, internista i pedijatar), te prostorije za smještaj administracije i menadžmenta. Ukupna površina je 300m². Pored pomenute zgrade postoji i pomoćni objekat površine 50m² u kojem su smješteni vešeraj i kotlovnica. Ovi objekti su izgrađeni 1970. godine, a obnovljeni 1997. godine. U MZ Hrenovica nalazi se prostor površine 70m² u vlasništvu Općine i isti je dodijeljen Domu zdravlja „Prača“ na korištenje. Ovaj prostor je adaptiran, rekonstruisan i opremljen u ambulantu porodične medicine. JU Dom zdravlja „Prača“ posjeduje **dva (2) vozila** hitne pomoći, a građanima je na raspolaganju i mini-apoteka.

Tabela 9. Struktura finansiranja Doma zdravlja Prača
(Izvor: JU Dom zdravlja)

izvori financiranja	2014	2015	2016	2017	2018
Ostvareni budžet, KM	345,191	334,059	332,908	318,651	357,622
Učešće Zavoda za zdravstveno osiguranje, %	85.9	89.7	89	93	94.5
Učešća BPK, %	2.1	1.5	1.5	1	1
Učešća korisnika zdrav. zaštite, %	0.6	0.9	0.6	0.6	0.6
Učešća drugih izvora, %	9.51	12.3	1	8.8	4.3

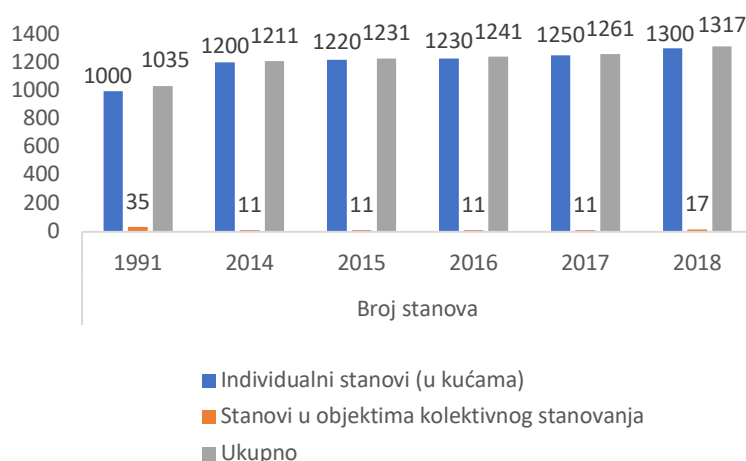
Izdaci za finansiranje JU Dom zdravlja „Prača2 imaju trend rasta i u 2018. godini veći su za cca 3,5% u odnosu na 2014. godinu. Ovo povećanje prije svega je usljed uvođenja novih zdravstvenih usluga pacijentima ali i rasta plaća zaposlenih u zdravstvu kao i redovnih troškova. Posljednje uvedene usluge Doma zdravlja su terenske posjete i siguran transport bolesnika do mjesta pružanja pune zdravstvene usluge.

Dom zdravlja „Prača“ trenutno ima 11 stalno zaposlenih radnika, od čega je 8 zdravstvenih radnika i to dva (2) doktora medicine, 1 doktor stomatologije koji obavlja i poslove direktora, 4 medicinska tehničara i 1 laborant srednje stručne spreme, te po jedan (1) administrativni radnik, vozač i spremačica. Ovaj broj medicinskih radnika nije dovoljan, te je još najmanje potreban doktor opće prakse, medicinski tehničar i vozač.

Dom zdravlja „Prača“ angažuje jednog specijalistu interne medicine dva puta mjesečno, zatim ginekologa i pedijatra po potrebi. Radi obavljanja ostalih specijalističkih pregleda stanovništvo se upućuje u Dom zdravlja Goražde, Kantonalnu bolnicu Goražde i UKC Sarajevo.

Stanovanje

Do 1992. godine Općina je, pored 35 stanova u društvenim objektima, za stanovanje imala 1000 individualnih stambenih jedinica i većina istih je u toku ratnih dešavanja u BiH pretrpilo velika oštećenja. Danas na teritoriji Općine se nalazi 1300 individualnih stambenih objekata i 17 stambenih objekata u objektima kolektivnog stanovanja.

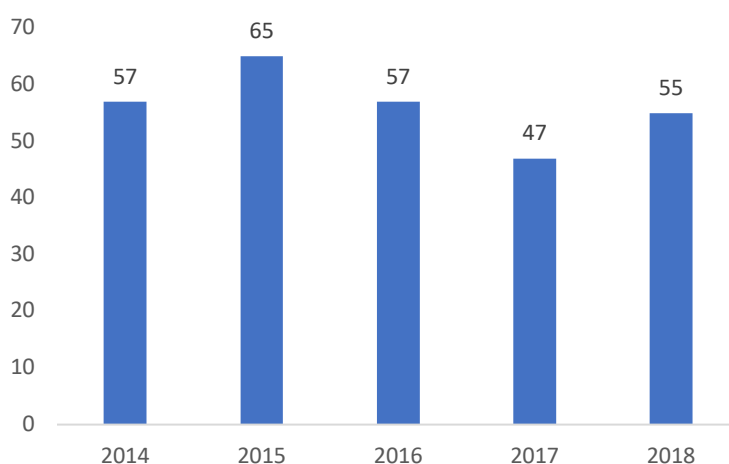

Slika 20. Stambeni fond u Općini, broj jedinica
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

U broju stambenih objekata preovladavaju individualni stambeni objekti (98,71%), dok je broj stanova u objektima kolektivnog stanovanja zanemariv i iznosi 1,29%.

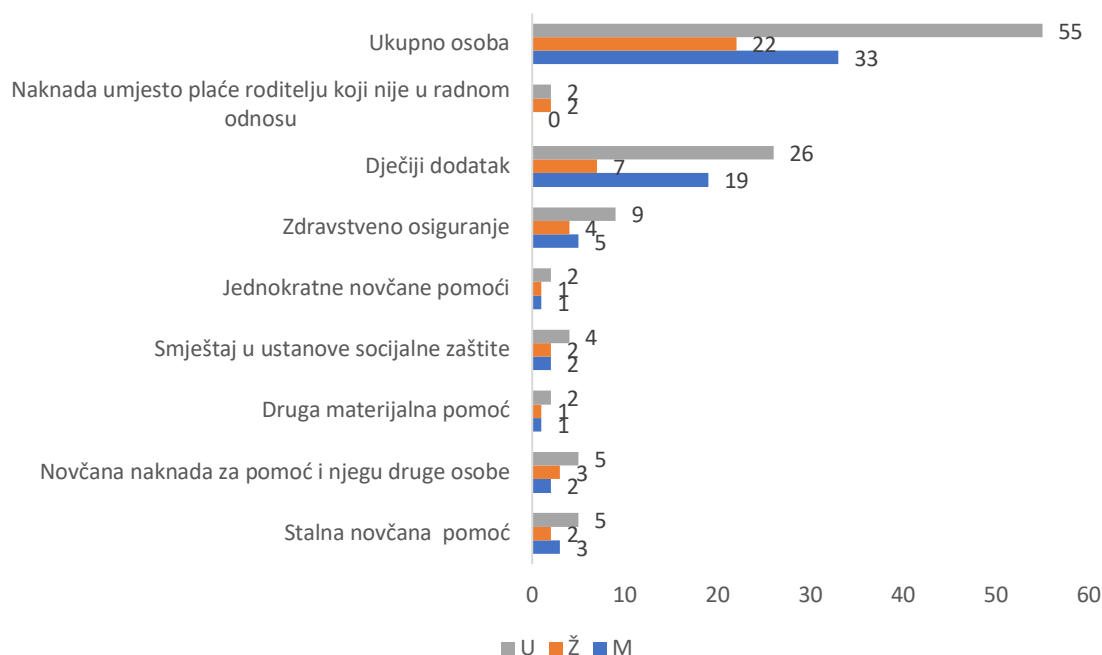
Socijalna zaštita

Socijalna zaštita se ostvaruje putem Centra za socijalni rad BPK-a Goražde i dijelom putem Općinske uprave općine Pale. U pogledu unapređenja socijalne zaštite u općini Pale potrebno je unapređenje materijalnih resursa. Naime prostorni resursi su limitirajući, te je neophodna kancelarija koja bi trebala da pruža usluge lokalnom stanovništvu ispred Centra za socijalni rad BPK-a Goražde, jer u postojećim uslovima i stanja objekta, kancelarija nije funkcionalna i ista neadekvatno pruža usluge lokalnom stanovništvu. Takođe, u Općini Pale ne postoji Dom za stara i iznemogla lica. Lica koja trebaju ovu vrstu njege smještaju se u JU Dom za stara i iznemogla lica u Goraždu, te iz tog razloga nema nezbrinutih starih i iznemoglih lica na području općine Pale.

Slika 21. Ukupan broj osoba korisnika socijalne pomoći
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

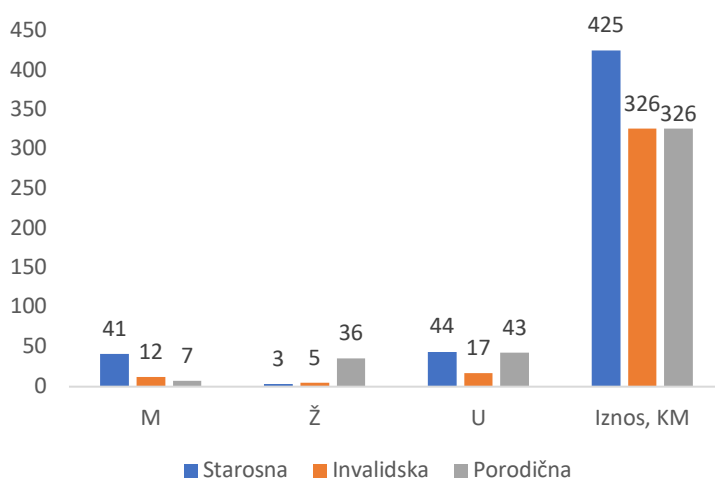
Socijalna zaštita je djelatnost usmjerena na osiguranje socijalne sigurnosti građana i njihovih porodica u stanju socijalne potrebe. Materijalna pomoć na osnovu zakona izdvaja se za socijalnu zaštitu, zaštitu civilnih žrtava rata i za zaštitu porodica sa djecom. Ukupan broj korisnika socijalne pomoći u 2018. godini je 55.

Slika 22. Vrste i broj korisnika osnovnih vidova socijalne pomoći
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Podaci o oblicima i iznosima socijalne zaštite za općinu Pale prikazani su na slici 21. U strukturi korisnika socijalne pomoći dominiraju četiri oblika zaštite: dječiji dodatak (26), zdravstveno osiguranje (9), novčana naknada za pomoć i njegu od strane drugog lica (5), stalna novčana pomoć (5) korisnika i drugih vidova pomoći (10).

U strukturi ranjivih grupa, potrebno je izdvojiti sljedeće: odgojno zanemarena djeca (3, 1M, 2Ž), djeca čiji je razvoj ometen obiteljskim problemima 6 (3M, 3Ž), osobe u stanju socijalne potrebe 2 (1M, 1Ž), vojni invalidi od III-X kategorije ukupno 9 (9M), civilne žrtve rata VI kategorije 2 osobe (2M). Prosječan iznos vojne invalidnine za III kategoriju iznosi 654KM, a za X kategoriju 43KM, dok invalidnina za VI kategoriju iznosi 106 KM.

Slika 23. Ukupan broj penzionera i prosječan iznos penzije (2018), u KM
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

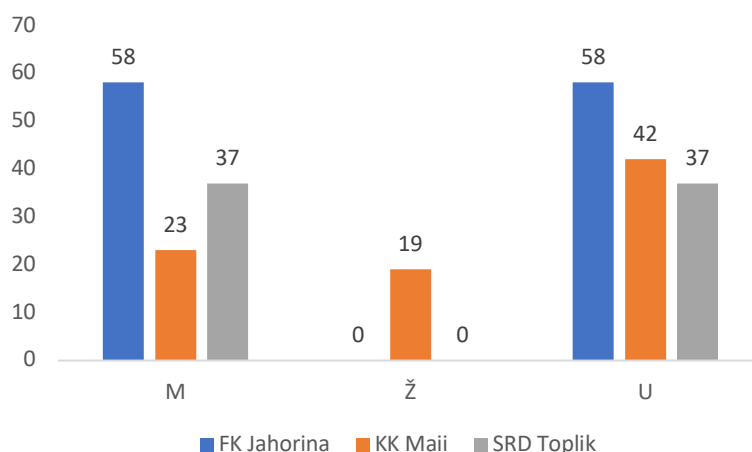
Ukupan broj penzionera od 2014. godine se kreće oko 100 penzionera, a u 2018. godini taj broj je 104 (60M, 44Ž).

Kultura, sport, rekreacija i organizacije civilnog društva

JP „Kulturno informativni centar“ d.o.o. Prača (KIC Prača) osnovano je na osnovu odluke Općinskog Vijeća općine Pale u novembru 1997. godine. Cilj osnivanja ovog preduzeća je ostvarivanje i ispunjavanje potreba stanovnika Općine na polju informativnog i kulturno-zabavnog karaktera. U svrhu gore navedenog organizuju se različite manifestacije kulturnog zabavnog karaktera i obilježavanja značajnih datuma u Općini. Jedna od najznačajnijih manifestacija je „Pračansko ljeto“ koje se organizuje svake godine u mjesecu julu i avgustu, te se finansira iz donatorskih sredstava pod pokroviteljstvom Općine Pale. U okviru JP KIC Prača djeluje radio „Prača“ sa 5 zaposlenih, lokalna radio stanica, koja djeluje na prostoru BPK i šire (u RS-u pokriva: Pale, Rogaticu, Sokolac, Foču, Višegrad, Čajniče i Rudo), a sjedište je u općini Pale. Radio „Prača“ je započeo sa radom 1997. godine, nakon reintegracije ove općine u Federaciju Bosne i Hercegovine. Na području općine Pale egzistiraju sljedeći sportski klubovi, odnosno udruženja i to:

- Fudbalski klub „Jahorina“ Prača koji raspolaže prostorom (teren) od 11451m²,
- Karate klub „Maii“ Prača koji raspolaže prostorom od 30m²,
- Sportsko-ribolovno društvo „Toplik“ Prača, koje raspolaže prostorom od 20m².

Društva se u potpunosti finansiraju od članirana ili drugih izvora, osim FK „Jahorina“ koje je u toku 2018. godina imalo donaciju od 1000KM iz Općinskog budžeta.

Slika 24. Ukupan broj članova društava, 2018
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Ukupan broj članova ova tri kluba/društva je 137 članova, od čega 42 člana ženskog pola samo u KK „Maii“. FK „Jahorina“ se takmiči u Kantonalnoj fudbalskoj ligi, dok KK „Maii“ u ligaškom rangi i turnirima.

Tabela 10. Pregled ustanova i objekata „slobodnog vremena“ i rekreacije
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Naziv	m ² korisnog prostora u funkciji					Broj korisnika-procjena				
	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
Društveni centar Pale	0	0	0	0	41	0	0	0	0	100
Kino sala	100	100	100	100	100	200	170	150	168	190
Sportski stadion Voznica	5700	5700	5700	5700	5700	1000	980	870	850	865
Sportsko igralište	450	450	450	450	450	1000	980	870	850	865

Takođe, potrebno je izdvojiti, „Društveni centar“ općine Pale, koji je javni prostor i gdje ljudi mogu da pristupe uslugama i informacijama, da se druže, umrežavaju i međusobno sarađuju, učestvuju u donošenju odluka, uče i stiču vještine, organiziraju proslave i zabave, te koriste prilike za društveni, kulturni i lični napredak, kao i za građanski aktivizam. Ovako formiran Društveni centar igra važnu ulogu u stvaranju napredne, energične i zdrave zajednice. Uspostavljen je 2018. godine od strane Općine koja je i upravljač uz podršku UNDP-a, a kroz Centar do sada su realizovane mnogobrojne aktivnosti mladih i žena. Kino sala se najčešće koristi u svrhu svečanosti obilježavanja značajnih datuma u lokalnoj zajednici. Po potrebi se izdaje i koristi od strane lokalnih nevladinih organizacija i sl. za realizaciju određenih događaja iz oblasti kulture i sl. Raspolaze sa kapacitetom 100 stolica. Kino sala je smještena u zgradi, odnosno objektu Općine Pale u Prači.

Lokalne nevladine organizacije su, pored pomenutih sportskih organizacija (3), takođe sljedeće organizacije ili udruženja, koje su aktivan partner Općini su:

- Lovačko društvo “Dr. Zahid Čaušević” Prača, broji 150 članova;
- Udruženje demobilisanih boraca AR BiH općine Pale, oko 100 članova;
- Udruženje mladih općine Pale, oko 100 članova;
- Općinska organizacija “Merhamet” Prača, oko 20 članova;
- Udruženje žena za ruralni razvoj općine Pale, 30 članica;
- Crveni križ općine Pale, 50 članova;
- Udruženje penzionera općine Pale, 104 člana.

Crveni križ/polumjesec, kao tradicionalna organizacija, funkcionalan je na općinskom nivou. Prostorije koje se koriste za potrebe CK su u vlasništvu Općine Pale i iste su ustupljene na besplatno korištenje CK Pale.

Zaključak

U pogledu zdravstvene zaštite potrebno je raditi na unapređenju primarne zdravstvene zaštite posebno dostupnosti iste u udaljenim naseljima općine. Ovo unaprjeđenje posebno se ogleda u nabavci savremene dijagnostičke opreme i proširenju određenih specijalističkih usluga Doma zdravlja u Prači, ali i obezbjeđenju neophodnog medicinskog kadra (ljekar, stomatolog i dr.).

U pogledu obrazovanja, potrebno je analizirati odgovarajuće modele i uspostavljanje ustanova predškolskog obrazovanja, da li u saradnji sa javnim institucijama BPK, međunarodnim organizacijama i modelima javno-privatnog partnerstva (npr. privatne igraonice) uz obezbjeđenje adekvatnog prostora, pedagoškog i vaspitnog kadra za predškolsko vaspitanje. Takođe, u pogledu razvoja osnovnog obrazovanja potrebno je ulagati

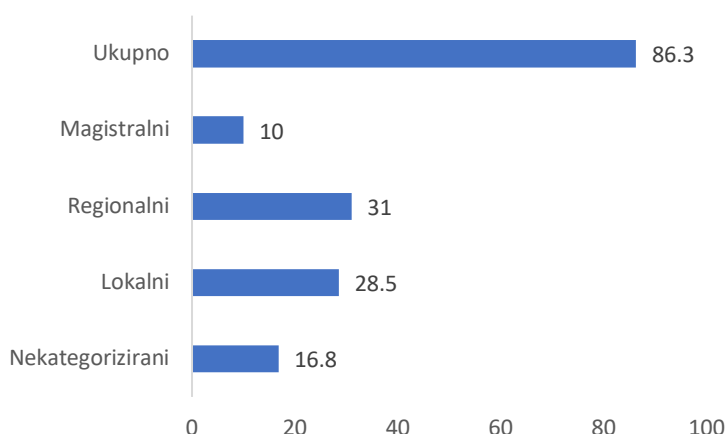
u nastavna učila, informatizaciju i infrastrukturu obrazovanja ali i sigurnost učeničke populacije.

S druge strane, nosioci kulturnih i sportskih aktivnosti, takođe, nalaze se u teškom materijalnom, kadrovskom i organizacionom stanju i zahtijevaju značajniju podršku, kako javnih institucija tako i sponzora kada su u pitanju sportski klubovi. Pomoć sportskim klubovima od strane Općinskog budžeta nije dovoljna, te treba nalaziti alternativne modele za finansiranje istih, poput privatnih ili komercijalnih sponzora. Učešće nevladinog sektora u kreiranju društvene i kulturne politike nije dovoljno podržano sistemskim mjerama, te je potrebno određenim radnjama uspostaviti jače partnerstvo između Općine i nevladinih organizacija.

f) Stanje javne infrastrukture i javnih usluga

Saobraćaj

Na području općine Pale nalazi se 38 ulica od čega se na 16 odvija saobraćaj. Od ukupnog broja naznačenih saobraćajnica, veći dio je lokalnog karaktera, izuzev saobraćajnica koje se svrstavaju u kategorije magistralnih i regionalnih puteva. Značajan dio putnih komunikacija magistralne, regionalne i lokalne mreže je sanirano. Osim toga prvi put su izgrađeni putni pravci do nivoa makadama za naseljena mjesta Vražalice i Vinča. U obnovu su uvršteni i mostovi na teritoriji općine, i to: most na rijeci Vinčici, u Lunjama i most u Turkovićima. Nakon dugogodišnjeg nastojanja, dio magistralnog puta M5, Hrenovica-Mesići, je pušten u promet (probijena trasa do nivoa lokalnog puta i semaforiziran), te se vode aktivnosti oko nastavaka izgradnje magistralnog puta Sarajevo-Mesići, uključujući i tunel Stambolčić. Više sela na teritoriji općine (preko 50%) je povezano sa centrom općine asfaltom (asfaltirano oko 8000 metara lokalnih puteva, i to: M5-Paklama, Paklama- Šip, M5-Brdarići, Hrenovica-Strane, Hrenovica-Prešpica). Općina Pale povezana je autobuskim saobraćajem sa BPK Goražde i kantonom Sarajevo autobusima „Centroprevoza“ Goražde i „Centrotrans-bus“ Sarajevo. Putnu mrežu na području općine održava JKP „Prača“ i „Goražde putevi“ Goražde.

Slika 25. Struktura i dužina puteva, km
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Ukupna dužina puteva u općini iznosi 86,3 km, od kojih se samo stanje magistralnog puta u dužini od 10 km može smatrati dobrim. Od ovog broja u nadležnosti Općine je 45,3 km puteva od čega 28,5 lokalnih i 16,5 km nekategoriziranih puteva.

Tabela 11. Pregled finansijskih ulaganja i povezanosti
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

	2014	2015	2016	2017	2018
Sredstva iz Općinskog budžeta uložena u sanaciju i izgradnju nekategorisanih cesta, KM	0.00	24493	544.	0.00	0.00
Sredstva iz Općinskog budžeta uložena u sanaciju i izgradnju lokalnih cesta, KM	19857	93538	3208	0.00	153064
Sredstva iz Općinskog budžeta uložena u redovno održavanje cesta, KM	2649	9823	10200	11721	6475
Dužina asfaltiranih cesta na području Općine, km	50	52	54.5	57.5	60
Dužina uređenih trotoara na području Općine, m	2108	2108	3509	3509	3509
Broj naseljenih mjesta čiji centri nisu asfaltnom cestom povezani sa centrom Općine	14	14	14	14	12

Općina je putnom mrežom povezana sa Kantonom Sarajevo i centrom Bosansko-podrinjskog kantona Goražde kao i sa RS-om (put Prača-Goražde i Prača-Sarajevo). Općina Pale je sa Goraždem uvezana regionalnim putem R448 koji je najvećim dijelom uzan kolovoz sa dosta nepreglednim i uskim krivinama i zavojima. Također je većim dijelom izražen uspon veći od 11% što predstavlja ogroman problem korištenja za vozila koja prevoze teret i putnike, a saobraćaj putničkih vozila je ograničen. U zimskim uslovima je veći broj dana neprohodnosti od dana korištenja. Asfaltni kolovoz je dotrajavao i postoje velika oštećenja usljed čega se pojavljuje sve veći broj kvarova na vozilima.

Cestovna povezanost sa Sarajevom je nešto bolja, ali je kolovoz, također, oštećen i dotrajavao tako da se vozila kreću ograničeno uz maksimalnu opreznost u vožnji što predstavlja problem za transport i prevoz putnika. Nikada nije postavljen završni sloj asvalta na kolovoz, a putna signalizacija je u dosta lošem stanju.

Brza cesta za Goražde bi promijenila stanje i znatno bi se skratio i olakšao put iz Goražda do Prače, ali i do Sarajeva. Tako bi se dobilo na uštedama u vremenu, potrošnji goriva i održavanju vozila ali i sigurnosti u saobraćaju. Područje Općine bi postalo tranzitno područje gdje bi se otvorile nove mogućnosti razvoja i ulaganja. Planirano je da na cesti **Goražde-Hrenovica**, koja će povezivati već postojeće magistralne pravce M-20 i M-5, bude izgrađen tunel "Hranjen", dužine cca 6km. Tunel je u izgradnji, a plan je da se do 2025. godine završi cjelokupan projekat.

Vodosnadbijevanje, kanalizacija i druga komunalna infrastruktura

Općina Pale je vodovodnu mrežu, odnosno snadbijevanje pitkom vodom povjerila JKP „Prača“ u MZ Prača i Hrenovica koje distribuciju pitke vode vrši za 500 korisnika. JKP „Prača“ d.o.o. osnovano je 1996. godine. Osnovni cilj osnivanja ovog preduzeća je snadbijevanje stanovništva pitkom vodom i odvoz komunalnog otpada. JKP „Prača“ d.o.o. Prača u okviru svog voznog parka posjeduje: Kamion MAN; Kamion Renault Midlum; Specijalno namjensko vozilo za

odvoz komunalnog otpada; Dva rovokopača ICB 3CX; Vibro-valjak; Traktor sa cisternom za crpanje septičkih jama.

Tabela 12. Pregled vodovodne infrastrukture
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Opis	2014	2015	2016	2017	2018
Dužina vodovodne mreže na području Općine, km	25	25	25	25	25
Dužina vodovodne mreže na području Općine koji je rekonstruiran u skladu sa lokalnim propisima, km	5	2	2	3	1
Br. potrošača vode sa javnog vodovoda	400	450	470	490	500
Gubici vode, %	40	40	40	40	40
Br. domaćinstava u Općini bez priključka na vodovod	500	470	457	432	407
Udio domaćinstava u Općini koji imaju kvalitetno regulirano vodosnabdijevanje pitkom vodom, %	33	38	45	49	55
Br. domaćinstava u Općini koji nemaju pristup vodovodu	100	80	55	50	45
Prosječna cijena KM/m ³ vode	1.45	1.45	1.45	1.45	1.45
Udio naplate usluga vodoopskrbe, %	50	67	74	79	80

U pogledu vodovodne infrastrukture, gravitacionim sistemom izgrađeni su vodovodi za naselja Prača i Hrenovica gdje je vodom snabdjeveno 80% od ukupnog stanovništva. Naselje Prača ima dijelom izgrađen sistem odvodnje otpadnih voda, dok je za naselje Hrenovica izrađen glavni projekat kanalizacione mreže. Seoska domaćinstva imaju izgrađene septičke jame. Područje općine Pale nema vodenih akumulacija u slivnom dijelu rijeke Prače i nekarakterišu je podzemne vode te nema prijetnji od izbijanja istih. Za MZ Prača lokaliteti za snabdijevanje vodom su Komrani, Datelji i Veliki čair, a vodosnabdijevanje iz ovih izvorišta je na zavidnom nivou. Za MZ Hrenovica lokalitet za snabdijevanje vodom je izvorište Čemernica i na zadovoljavajućem je nivou. U općini Pale, mjesta Hrenovica i Prača imaju riješeno vodosnabdijevanje. Za potrebe vodosnabdijevanja naseljenog mjesta Turkovići (centar MZ Hrenovica) kaptirano je izvorište „Čemernica“, odakle je voda dovedena do rezervoara „Turkovići“ (zapremine 2x 50 m³), a dalje sekundarnom distributivnom mrežom razvedena do potrošača. Naseljeno mjesto Prača ima riješeno vodosnabdijevanje sa kaptiranih izvorišta „Pogled“ i „Komrani“. Sa ovih izvorišta voda se dovodi do rezervoara „Mihalj“ (zapremine 200 m³), odakle se dalje distribuira potrošačima. Vodovodni sistem „Datelji“ je znatno popravio vodosnabdijevanje datog područja. Voda se zahvata iz kaptiranog izvora i gravitacionim cjevovodom transportuje do rezervoara „Mihalj“. U općini Pale ne postoji laboratorija za ispitivanje kvaliteta vode, te nema hlorinatora u rezervoarima Prača i Hrenovica, postoje veliki gubici vode u starom vodovodnom sistemu u Prači, te iz tog razloga nema dovoljnog kapaciteta vode u Prači i Hrenovici tokom sušnog perioda. Gubici su izraženi posebno u Prači i to naselje Mahala koje je na starom azbestno-betonskom razvodu i treba ga zamjeniti, dok su ostali sistemi izvedeni u skladu sa projektnom dokumentacijom i nemaju gubitke. Prema podacima na teritoriji Općine Pale je ukupno 35 lokalnih vodovoda⁴ u naseljima sa manjom gustinom naseljenosti a finansijske mogućnosti Općine po pitanju ulaganja u ove vodovode su prilično limitirane.

⁴ <http://www.voda.ba/uimages/Studija-dugorocnog-snabdijevanja-vodom.pdf>.

Tabela 13. Stanje kanalizacione mreže u Općini
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

	2014	2015	2016	2017	2018
Br. kilometara kanalizacijske	0	0	2	2	2
Br. objekata u općini bez priključka na kanalizacionu mrežu - procjena	400	450	470	490	500
Udio otpadnih voda koje se ne prečišćavaju, %	100	100	100	100	100

U pogledu kanalizacione mreže nije bilo investicija u izgradnju i rekonstrukciju kanalizacione infrastrukture osim u dužini od 2km, te trenutno nema priključaka pravnih ili fizičkih osoba. Naime, urađena je projektna dokumentacija i izveden je glavni kolektor u naselju Prača. Do danas se uspjelo izgraditi navedenih 2km, a za nastavak je Općina prisiljena tražiti vanjska sredstva s obzirom da projekat izgradnje sistema kanalizacione mreže i postrojenja za naselja Prača i Hrenovica po procjeni košta cca 6,5 mil. KM.

Tabela 14. Pregled organizovanog odvoza otpada
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

	2014	2015	2016	2017	2018
Pokrivenost odvozom otpada					
Domaćinstva, %	55	58	73	78	83
Pravne osobe, %	90	90	90	90	90
Broj korisnika usluge odvoza otpada	225	215	220	250	240
Prosječna cijena odvoza otpada po mjernoj jedinici u KM sa PDV	3.5	3.5	3.5	3.5	3.5
Naplata usluga, %	50	50	65	70	75

U općini Pale nema otpada koji se sortira, a pokrivenost odvozom otpada domaćinstava iznosi 83%, i pravnih osoba 90%. Takođe, u Općini postoji 45 uređenih javnih parking mjesta, dok javni lokani prevoz nije organizovan. Popunjenost javnih grobalja iznosi 53%, i njima upravljaju vjerske zajednice. Kako se vidi iz prethodne tabele, broj korisnika odvoznje otpada u 2018. godini opada, naima socijalne kategorije ne mogu plaćati jer nemaju dovoljno sredstava, a s druge strane Općina nije u mogućnosti subvencionirati ove troškove zbog nedostatka sredstava. Uz navedeno značajno je izražen odlazak stanovništva.

Stanje elektro-energetske mreže i jave rasvjete

Na području općine Pale instalirano je ukupno 17 trafostanica prijenosnog odnosa 20/04 kV, na slijedećim lokalitetima: Čemernica 1, Hrenovica 1,2,3, Prača 1,2,3, Derventa 1, Komrani 1, Datelji 1, Prešpica 1, Kaljani 1, Gornje Bare 1, Srednje Bare 1, Donje Bare 1, Turkovići 2. Kroz područje općine Pale prolazi visoko naponska mreža 110 kV, mreža srednjeg napona 20 kV i niskonaponska mreža 0,4 kV.

Tabela 15. Dužina elektro-energetske mreže, u m
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

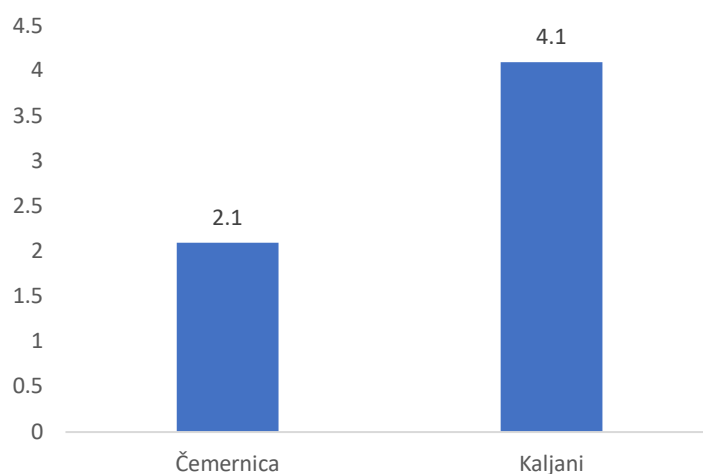
Opis	2014	2015	2016	2017	2018
Dužina elektro mreže	124.481	127.274	128.737	130.93	132.122
Na visokom naponu	44.55	45.343	45.759	47.102	47.949
Na niskom naponu	79.931	81.931	82.978	83.828	84.173
Dužina rekonstruirane elektro mreže	1000.597	2000.160	1.000	1.150	400.000
Na niskom naponu	1000.597	2000.160	1.000	1.150	400.000
Dužina izgrađene elektro mreže	589.000	2.000	1.000	850.000	1242.000
Na visokom naponu	147.000	0.000	0.000	0.000	897.000
Na niskom naponu	442.000	2.000	1.000	850.000	345.000

Na teritoriji Općine nema domaćinstava bez priključka električne energije, kao ni potrošača na visokom naponu.

Tabela 16. Struktura korisnika u kategoriji potrošača
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Opis	2014	2015	2016	2017	2018
Na niskom naponu	733	744	763	777	786
a) Domaćinstva	701	701	717	730	739
b) Javna rasvjeta	2	2	2	2	2
c) Ostala potrošnja	40	41	44	45	45

Na teritoriji općine Pale djeluje društvo za proizvodnju i distribuciju električne energije te proizvodnju hidroelektrične energije „ENERGONOVA“ d.d. Sarajevo-Podružnica Pale. Sastav ovog privrednog subjekta čine dvije mini hidro-elektreane, mHE Čemernica (nazivne snage 545kW) i mHE Kaljani (1,2MW).

Slika 26. Očekivana godišnja proizvodnja mHe, GWh
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Objekat mHE „Čemernica“ je objekat koji služi za proizvodnju električne energije na bazi iskorištenja hidropotencijala rijeke Čemernice. Spada u grupu protočnih hidroelektrana koje iskorištavaju kinetičku i potencijalnu energiju vode. Prema studijama, sa sigurnošću se može tvrditi da svojim radom ne narušava život okolne flore i faune. Objekat mHE „Čemernica“ priključuje se na elektroenergetski sistem preko ABB energetskeg uljnog transformatora 630 kVA i u distribuciji električne energije na elektroenergetskoj mreži BPK-a poboljšava stanje napona na 10(20) kV dalekovodu, posebno na 10(20) kV dalekovodu Prača-Goražde. Puštena je u trajni pogon u martu 2009. godine.

Objekat mHE „Kaljani“ lociran je na prostoru općine Pale. Pogon mHE „Kaljani“ nalazi se na desnoj obali rijeke Prače, na koti 601,30 mn.m. sa donjom kotom dna kanala 599,00 mn.m. Zajednička je strojara mHE Kaljani i mHE Čemernica što je čini specifičnom u objektima ovog tipa. Mini hidro-elektrana Kaljani je objekat koji služi za proizvodnju električne energije na bazi iskorištenja hidropotencijala rijeke Prače i spada u grupu protočnih hidroelektrana koje iskorištavaju kinetičku i potencijalnu energiju vode. Priključuje se na elektroenergetski sistem preko energetskeg uljnih ABB transformatora od po 2x1000 kVA. U distribuciji električne energije na elektro energetskoj mreži BPK-a poboljšava stanje napona na 10(20) kV dalekovodu, posebno na 10(20) kV dalekovodu Prača-Goražde.

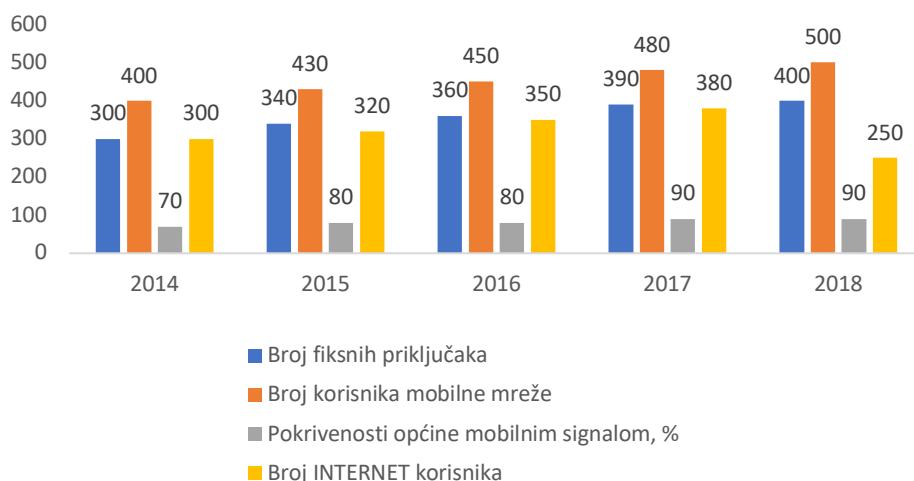
Tabela 17. Stanje javne rasvjete u Općini
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

	2014	2015	2016	2017	2018
Pokrivenost stanovništva Općine javnom rasvjetom – procjena, %	50	54	58	60	63
Sredstava iz Općinskog budžeta koja su uložena u izgradnju javne rasvjete, KM	0	1653.10	29546.35	0	2465.12
Sredstava iz Općinskog budžeta koja su uložena za održavanje javne rasvjete, KM	0	1653.00	429.00	1110.00	2465.00
Trošak električne energije za javnu rasvjetu na teritoriji JLS, KM	13090	13146	12025	12812	14006
Broj rasvjetnih tijela korištenih za javnu rasvjetu na teritoriji JLS	76	76	169	169	169

U pogledu javne rasvjete broj rasvjetnih tijela je značajno rastao u odnosu na 2014. godinu i iznosi 169 tijela, redovni troškovi javne rasvjete za 2018. godinu iznose reda 14,000KM, a u 2016. godini su izdvojena značajna sredstva za izgradnju javne rasvjete u iznosu od 29,546KM. Ruralna područja sela (Datelji, Komrani, Brdarići, Šainovići, Lunje, Nehaje, Revidol, Preporišta, Brojnići, Kaljani, Bare, Čemernica Gornja i Donja, Vražalice) nisu pokrivena i tamo su potrebne intervencije u pogledu javne rasvjete. Glavni razvodi i rasvjeta u naseljima Prača i Hrenovica trebaju zamjenu svjetiljki LED panelima, radi uštede, bolje vidljivosti, povećanja sigurnosti i sl.

Poštanske i telekomunikacione usluge

Na području općine Pale djeluje jedna JP za promet poštanskih usluga, a to je „BH Pošta“ Sarajevo koja je smještena u administrativnom centru općine u Prači. Područje općine pokriveno je telekomunikacijskom infrastrukturuom u većoj mjeri, obje MZ su pokrivena telefonskom mrežom i imaju mogućnost internet konekcije.

Slika 27. Pregled telekomunikacionih usluga i strukture
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Mobilna telefonija pokriva sve dijelove općine signalom tri operatera, „BH Telecom“ kao vodeći, zatim „HT-eronet“ i „M-tel“. Pokrivenost općine internetskim vezama i signalima je, također, obezbijedena, tj. postavljen je optički kabl na relaciji Goražde-Hrenovica što je doprinijelo poboljšanju kvaliteta PTT usluga.

Lokalna uprava

Za obavljanje poslova iz svoje nadležnosti, poslova lokalne smouprave i upravnih poslova iz samoupravnog djelokruga općine, kao i prenesenih poslova kantonalne uprave, općinski načelnik je organizovao slijedeće općinske službe za upravu, sa ukupno 28 zaposlenih radnika:

- Kabinet općinskog načelnika;
- Općinska služba za privredu, budžet, finansije, boračko-invalidsku i socijalnu zaštitu, opću upravu i matičnu evidenciju;
- Općinska služba za geodetske, imovinsko-pravne poslove, katastar nekretnina, prostorno uređenje i komunalnu djelatnost;
- Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice;
- Stručna služba Općinskog vijeća.

Tabela 18. Osnovni pokazatelji kapaciteta Općinske uprave
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

	2014	2015	2016	2017	2018
Iznos ulaganja u tehničko opremanje (informatizacija i sl.), KM	558	0	349	2881.13	7689.21
Broj računara	14	12	21	20	20
Iznos ulaganja u obuku osoblja, KM	120	200	220	0	275.5
Broj predmeta	1138	1061	1044	1135	1035
Postotak (%) riješenih predmeta	98	98	95	97	98
Postotak (%) prenesenih predmeta	2	2	5	3	2
Stopa zadovoljstva korisnika	95	95	93	95	95

Na osnovu tabelarno prikazanih podataka, može se vidjeti značajno relativno unaprijeđenje u pogledu ulaganja u tehničko unapređenje od preko 180% u odnosu na 2016. godinu, međutim isto je u pogledu novčanog iznosa još uvijek skromno, kao i iznos ulaganja u obuku osoblja, koje je ipak objektivno značajno više u odnosu na 2014. godinu (120 KM). Posebno treba imati u vidu da se broj predmeta na godišnjem nivou kreće oko 1000 predmeta, sa stepenom riješenosti od 98%, te da se provodi mjerenje zadovoljstva korisnika i da isto iznosi 95% u 2018. godini. Ova anketa je provođena 2018. godine kroz program Jačanje uloge Mjesnih zajednica u BiH koji je Općina realizovala sa UNDP-om.

Zaključak

U općini Pale potrebo je unaprijediti sigurnost i kvalitet snabdijevanja vodom, posebno u pogledu laboratorije za ispitivanje kvaliteta vode i hlorinatora u rezervoarima Prača i Hrenovica, kao i smanjiti postojeće gubitke vode u starom vodovodnom sistemu u Prači. U naselju Prača ne postoji sekundarni kanalizacioni kolektor, urađena je samo primarna mreža. Septičke jame nisu kvalitetno izrađene, propustljive su, a u naselju Hrenovica, takođe, nema riješen problem kanalizacione mreže, te postoji isti problem septičkih jama kao i u naselju Prači. Dakle, u naselju Prača nastoji se izgraditi sekundarni kolektor kanalizacione mreže i postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda čime bi se omogućilo kvalitetno upravljanje otpadnim vodama i sistem stavio u funkciju. U naselju Hrenovica planira se izgraditi glavni kolektor kanalizacione mreže i tri sekundarna kolektora sa postrojenjem za prečišćavanje otpadnih voda. Time bi se zaokružio projekat upravljanja otpadnim vodama u dolinskom najnaseljenijem dijelu općine Pale.

Po pitanju efikasnosti, javni objekti nisu izvedeni u skladu s energetske standardima, postoje veliki gubici toplotne energije. Nije riješen pristupi invalidnim osobama u sve javne objekte. Javna rasvjeta nije izvedena u skladu s mjerama energetske efikasnosti, u tom pogledu značajna je potrošnja el. energije i mala osvijetljenost, a visoki godišnji troškovi.

Po pitanju putne infrastrukture, lokalni putevi nisu zadovoljavajućeg kvaliteta. Većina lokalnih puteva su makadamski i zahtjevaju značajna sredstva u njihovo održavanje ili pak asfaltiranje. Nekategorisani putevi su, takođe, makadamski i iste treba u narednom periodu uređivati. Izgradnjom tunela "Hranjen" bi se omogućila kvalitetna putna veza Prače sa Sarajevom, te bi se modernizovao i sadašnji put za Sarajevo kroz realizaciju ovog suštinski važnog projekta, a riješila bi se putna veza sa Goraždem kao sjedištem Bosansko-podrinjskog kantona. Puštanjem u promet brze ceste Goražde-Sarajevo, Prača bi se nalazila na glavnom prometnom putu koji bi uvezivao ogromno privredno područje istočnih zemalja sa Sarajevom i koridorom 5c čime bi se otvorile brojne razvojne pogodnosti ovog područja, a u isto vrijeme Prača bi postala atraktivna za nova investiciona ulaganja.

g) Zaštita okoliša uključujući smanjenje rizika od katastrofa/nesreća

Zaštita vazduha

Kvalitet zraka je uslovljen gustoćom i karakterom izvora emisije tvari onečišćivača i prirodnim faktorima (meteorološkim, klimatološkim, orografskim). Teritorijalno su u većem dijelu Federacije BiH ovi faktori takvi da ne prouzrokuju značajno pogoršanje kvaliteta zraka, ali je situacija suprotna u većim urbanim cjelinama. Na teritoriji Općine ne provodi se kontinuirani monitoring kvaliteta vazduha, međutim općina sa aerozagađenjem nema problema čak ni u zimskom periodu.

Zaštita tla

Tlo na području općine Pale degradirano je uslijed različitih okolnosti kao što su gradske deponije, divlje deponije, erozije tla kao posljedica nekontrolisane sječe šuma, klizišta, minska polja, zaštitni pojasevi na cestama, dalekovodima i drugim infrastrukturnim sistemima, nekontrolisane upotrebe vještačkih gnojiva i sredstava za zaštitu biljaka i dr. U općini nema industrijskih zagađivača tla. Mada posebna istraživanja nisu provedena, posebno treba navesti nesanitarnu deponiju "Šainovići", koja tokom dužeg vremenskog perioda otpad i procjedne vode otpušta u zemlju zajedno sa štetnim materijama (polutantima) koje kroz tlo dolaze do rijeka i podzemnih tokova i dovode do njihovog zagađenja. Takođe, procjena je da na području Općine postoji **cca 400 septičkih jama**. Većina je nekvalitetno urađena i nema projektnu dokumentaciju. Ovakva rješenja dugoročno zagađuju tlo, podzemne i površinske vode, te Općina ima veoma malo mogućnosti na raspolaganju u pogledu zaštite okoliša izazvanog ovim brojem septičkih jama. Ostaju naporu na izgradnji kanalizacione infrastrukture i intenzivnijem inspekcijskom nadzoru u pogledu izgradnje i održavanja ovakvih objekata.

Zaštita voda

Hemijska onečišćenja od industrije opasnija su od bakterioloških, pošto su trajna i uzrokuju štetne posljedice niz godina poslije kontaminacije. Kod procjene kvaliteta vode važno je odrediti količinu polutanata koji imaju toksično djelovanje, troše kisik iz vode, izazivaju eutrofikaciju i druge neželjene posljedice. Onečišćenje površinskih vodotoka je vrlo složen proces, a može u nekim slučajevima biti i vrlo opasan. Glavni zagađivači vodotoka rijeke Prače locirani su uzvodno od naselja Prača na udaljenosti od 7km (teritorija entiteta RS). Tamo su locirani pogoni za uzgoj tovnih svinja koji svoj otpad nerijetko odlažu u vodotok rijeke Prača čime se direktno utiče na zagađenost vodotoka i uništenje flore i faune nizvodno na teritoriji općine Pale. Vodotok rijeke Prače se zagađuje najvećim dijelom sa teritorije RS, tj. iz Podgraba gdje je farma tovnih prasadi koja fekalije ispušta direktno u vodotok Prače i Fabrika za prerađivanje drveta koja, takođe, otpad i otpadne vode ispušta direktno u vodotok Prača te je potrebno naći mehanizam sa susjednom opštinom Pale u pogledu zaštite ovog vodotoka. Posebno je važno napomenuti da je negdje oko 15 % ruralnog područja Općine sumnjivo ili je kontaminirano minama iz proteklog rata te se pri obilnim padavinama dešava pomjeranje minsko-eksplozivnih sredstava koja često završe u koritima vodotoka ili se zadrže na površinama u blizini ovih vodotoka.

Upravljanje otpadom i energetska efikasnost

Upravljanje otpadom na području općine Pale, povjereno je JKP "Prača" Prača, koje ima 13 zaposlenih radnika. Osnovne djelatnosti preduzeća su: prikupljanje i tretman otpada, opskrba vodom i odvodnim vodama, održavanje lokalnih puteva, održavanje javne rasvjete. U preduzeću je izražen je nedostatak opreme i mehanizacije kao i kvalifikovane radne snage da bi se adekvatno pokrila djelatnost na teritoriji Općine. Postotak naplate odvoza komunalnog otpada je, takođe, relativno nizak i iznosi oko 75%, ali je ipak značajno viši u odnosu na 2014. godinu kada je iznosio svega 50%. Po pitanju upravljanja otpadom, sa stanovišta dispozicije i otklanjanja čvrstog otpada, može se konstatovati da ovo pitanje za općinu Pale nije riješeno na higijenski način i na propisan način tj. **deponija "Šainovići" na koju se odlaže otpad se smatra nesanitarnom deponijom**. Takođe, nesavjesnošću stanovništva općine dolazi do odlaganja otpada uz rijeke iako postoje legalne deponije na koje bi se trebao odlagati otpad.

Tabela 19. Struktura prikupljenog otpada i deponija
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

	2014	2015	2016	2017	2018
Količina otpada prikupljenog tokom godine- m ³	250	280	310	343	360
Količina otpada prikupljenog tokom godine-koji je adekvatno pohranjen m ³	250	280	310	343	360
Količina otpada koji nije prikupljen tokom godine-m ³ -procjena (odložen na „divlje“ deponije i sl.)	100	70	75	60	50
Broj divljih deponija na području općine-procjena	15	12	13	10	7
Broj saniranih divljih deponija na području općine	4	3	0	3	0
Iznos investicija u održavanje postojećih deponija (KM)	0	30000	0	0	0
Broj MZ-a pokrivenih organiziranim prikupljanjem otpada	2	2	2	2	2
Broj kontejnera za kolektivno prikupljanje otpada na području općine	40	40	80	80	80

Godišnje se u općini Pale prikupi oko 360m³ komunalnog otpad, a procjena je da negdje oko 50m³ završi na divljim deponijama kojih na teritoriji općine trenutno ima sedam (7). Posebno su aktivne slijedeće divlje deponije: Brdarići-nalazi se neposredno iza sela Brdarići a do deponije se dolazi makadamskim putem Prača-Brdarići; Datelji-nalazi se neposredno iznad sela Datelji, a do deponije se dolazi lokalnim putem za Prača-Orahovice; Hrenovica-nalazi se neposredno iznad naselja Hrenovica, iznad vojne kasarne, do deponije se dolazi lokalnim putem Hrenovica- Crvene Stijene; Srednje-nalazi se neposredno ispod naselja Gornje Bare u mjestu srednje i do deponije se dolazi lokalnim putem Goražde-Hrenovica-Prača.

U 2017. godini sanirane su 3 divlje deponije otpada od ukupno 10 koje su tada postojale.

Nažalost od 2015. godine nisu zabilježene investicije u pogledu održavanja postojeće deponije otpada „Šainovići“. Naime, za potrebe odlaganja otpada koristi se nesanitarna deponija „Šainovići“, a u toku je izrada glavnog projekta sanacije deponije, kojim se planira na tom lokalitetu izgraditi zeleni otok, a nekorisni otpad odvoziti na regionalnu deponiju u Goraždu. Problem je izražen kod izdavanja dozvola za izgradnju i upotrebu deponije, jer Federalno ministarstvo nije nadležno, a Kantonalno ministarstvo zbog nedostajuće zakonske regulative

do sada nije moglo izdati tu dozvolu. Općina je uradila Projektu dokumentaciju na bazi Idejnog projekta sanacije deponije sa svim pratećim elaboratima. Na nivou Kantona nije određena lokacija za regionalnu deponiju i to je jedan od ključnih problema u daljem odlaganju i upravljanju otpadom. Takođe se u Općini trenutno ne vrši selektivno prikupljanje otpada, te je u budućnosti potrebno planirati ove aktivnosti koje generalno smanjuju postojeće količine otpada ali i stvaraju pretpostavke za reciklažu i povećanje prihoda lokalne zajednice.

Takođe, u proteklom periodu nije bilo finansijskih ulaganja u energetske efikasnost stambenih objekata iz javnih sredstava, osim 2017. godine (objekat Doma zdravlja Prača, ambulanta Hrenovica i zgrada Općine), mada je očigledno da takvi javni objekti na teritoriji općine nisu energetske efikasni, s obzirom na značajne troškove električne energije za zagrijavanje i javnu rasvjetu. U narednom periodu treba razmišljati o alternativnim izvorima energije, posebno ako se uzme u obzir značajan potencijal biomase u općini, tj. ostatak koji nastane u preradi i sječi drveta. Sa aspekta efikasnosti grijanja, sistem centralnog grijanja u općini ne postoji, ali postoji određeni broj individualnih kotlovnica, a najveći broj domaćinstava koristi ogrjevno drvo za zagrijavanje i individualna ložišta.

Tabela 20. Ulaganja u energetske efikasnost/troškovi korištenja energenata
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

	2014	2015	2016	2017	2018
Iznos ulaganja u energetske efikasnost objekata u općinskom vlasništvu (stanovi, poslovni prostori), KM	0	0	0	16987.22	0
Ukupan iznos za nabavku energenata za zagrijavanje objekata u vlasništvu općine, KM	1726.92	5356.08	2077.14	3088.8	1544.4
Ukupan iznos računa električne energije u objektima u vlasništvu općine, KM	23699.1	22658.95	21933.4	21084.6	23870.91

Zaštita bioraznolikosti

Prirodna i geografska raznolikost prostora, netaknuta priroda, sačuvana flora i fauna, predstavljaju važan resurs općine Pale i osnovu za razvoj općine. U sastav planinskih dijelova Općine, koje ostvaruju kontinuitet između šumskih i nešumskih ekosistema, ulazi najzdravije planinsko voće. Planinski pejzaži sa obiljem zdrave planinske hrane su područje stočarstva od prošlosti do danas. Planinska staništa su naročito pogodna za produktivno ovčarstvo.

Najveću površinu općine zauzimaju poljoprivredne površine, naselja, šumske goleti i ostalo koje zauzimaju ukupno 70,1%, dok šume kitnjaka i običnog graba zauzimaju 20,7% teritorije općine. Ostatak realne šumske vegetacije površinski pripada šumama bukve i kitnjaka. Realna šumska vegetacija je u nižim predjelima predstavljena hrastovim fitocenoza-šume sladuna i cera (Quercetum frainetto-cerris), iznad njih su šume kitnjaka i cera (Quercetum petraeae montanum), odnosno šume kitnjaka (Quercetum petraeae montanum) na toplijim mjestima, dok su na hladnijim mjestima šume bukve. Ovdje su vrlo rijetko zaostale enklave šume bukve i jele sa smrčom (Piceo-Abieti-Fagetum). Za više predjele karakteristične su: fitocenoze bukve (Fagetum montanum illyricumet Luzulo-Fagetum), šume bukve i jele sa smrčom (Piceo-Abieti-Fagetum), šume jele i smrče (Abieti-Piceetum), kao i šume subalpinske smrče (Piceetum subalpinum).

Pored ovih vegetacijskih karakteristika na tlu općine preovladavaju agrarno-ziradne površine (njive i livade), a značajni dio prostora je i tehnički osvojen. Kanjon rijeke Prače od Kaljana do entitetske linije nizvodno od naselja Kaljani je zaštićeno područje kroz koje se protezala uskotračna pruga za Višegrad. To područje je u prostornoj osnovi BPK Goražde utvrđeno kao zaštićena oblast bogata biljnim i životinjskim vrstama u prirodnom okruženju. Takođe, na području općine Pale potrebno je zaštititi prirodne i društvene cjeline, prije svega **stari grad Pavlovac, Kanjon rijeke Prače, Semiz Alipašino turbe i Harem Džamije u Prači, Stari turski cjevovod u Prači, te nalazište stećaka Komrani**. Za navedeno je potrebno izvršiti izradu projekata i zaštititi ih u skladu sa dokumentacijom.

Smanjenje rizika od nesreća i sigurnost građana

Organizacija i funkcioniranje sistema zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća ostvaruje se putem civilne zaštite koja predstavlja organizovan oblik zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća u općini Pale, a vrši se na način i postupak utvrđen Zakonom o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća („Službene novine Federacije BiH“ broj: 39/03, 22/06 i 43/10), podzakonskim propisima, propisima kantona koji uređuju oblast zaštite i spašavanja i propisima općine.

U akcijama zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara u općini Pale mogu biti angažirane snage Jedinice Civilne zaštite opšte namjene. Samostalni vodovi civilne zaštite opšte namjene formiraju se na teritorijalnom načelu za mjesnu zajednicu, odnosno mjesno područje. U općini Pale formiraju se samostalni vodovi opšte namjene i to u mjesnim zajednicama: Prača, Hrenovica, Vražalice i dio naseljenog mjesta Bulozu u mjesnim područjima: Bulozu, Kaljani, Prešpica, Čeljadinići-Lunje, Čemernica-Bare, Komrani, Datelji, Brdarići i Voznica sa ukupno **89 pripadnika**.

U sklopu Službe Civilne zaštite djeluje i Centar za obavješćivanje i uzbunjivanje i Dobrovoljno vatrogasno društvo „Prača“. Isti su u saradnji sa Federalnom upravom Civilne zaštite (FUCZ) realizovali projekat čišćenja ruševnih objekata. Također je obnovljena zaštita privatnih imanja, na kritičnim mjestima, od izlivanja rijeke Prače. Zaštita od poplave je izvedena u periodu 2016.-2018. godine (projekat izrade obaloutvrde na rijeci Prači u naseljima Prača i Hrenovica) i time je izvršena zaštita privatnih imanja od izlivanja rijeke Prače. Projekat čišćenja ruševina se vrši kontinuirano svake godine od 2015. godina do danas i izvjesno je da će biti nastavljano do konačnog rasčišćavanja ruševina. Opremljenost kao i snaga jedinica zaštite i spasavanja uglavnom se svodi na opremu DVD, od kojih je značajno izdvojiti: Navalno vozilo (1000l), terensko vozilo (1), agregat (1), pumpa za vodu (2), naprtanjače (15). Oprema nije dovoljna te je potrebno planirati nabavku adekvatne opreme.

Općina Pale odnosno općinski štab Civilne zaštite svake godine u skladu sa Planom korištenja posebnih sredstava za zaštitu i spašavanje odnosno finansijskim mogućnostima planira određena finansijska sredstva za ove namjene. Imajući u vidu sadašnju finansijsku situaciju, teško je odgovoriti neophodnim zahtjevima, međutim, treba voditi računa da se najneophodnija materijalno-tehnička sredstva (MTS) i oprema trebaju nabaviti u što kraćem mogućem roku, te obezbijediti sredstva za edukaciju i obuku pripadnika struktura Civilne zaštite i građana za preduzimanje mjera zaštite i spasavanja.

Općina je **izgradila vatrogasni dom za DVD „Prača“** koje ima pet (5) članova-vatrogasaca. Na teritoriji Općine je deminirano oko 30000 m² površine. Od ove površine, najveći dio je deminiran (55%) u toku 2018/2019. godine, dok je ranije deminiran preostali dio i to u periodu od 1997-2018. godine.

Općina je tokom 2019. godine donijela osnovna akta zaštite: **Procjenu ugroženosti od prirodnih i druge nesreće i pripadajući Plan zaštite od prirodnih i drugih nesreća općine Pale, Procjenu ugroženosti od požara i pripadajući Plan zaštite od požara.**

Od navedenih opasnosti elementarnih nepogoda i drugih opasnosti, potrebno je izdvojiti zemljotrese, poplave i klizišta, požare, ugroženost MES i NUS.

Područje općine Pale nalazi se u zoni trusnosti od 7°MCS /Merkaliju/, te zgrade i individualni objekti nisu otporni na seizmička pomijeranja. Najpovoljnije površine za urbanizaciju Prače i Hrenovice leže na rastresitim šljunkovito-pjeskovitim nanosima, materijalima loših seizmodinamičkih osobina, pa se mora voditi računa o seizmičkim kutijama gradnje objekata. Uslovno stabilni tereni javljaju se na padinskim stranama. Nestabilni tereni su vezani za područje aktivnih i privremeno stabilnih klizišta i padine sa depilepsijama. U toku jedne godine na teritoriji općine Pale registruje se u prosjeku oko 200 zemljotresa. Od tog broja, svake godine budu dva do tri zemljotresa koji mogu izazvati osjetljivo podrhtavanje tla ili nanijeti manju materijalnu štetu na građevinskim objektima. Od 1900. godine od kada se zemljotresi instrumentalno registruju, zabilježen je 71 zemljotres čija je magnituda bila preko 3,0 Rihtera ili intenzitet veći od V stepeni Merkalijske skale.

Tabela 21. Pregled ugroženosti klizištima na teritoriji Općine
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

	2014	2015	2016	2017	2018
Broj registriranih klizišta na području Općine	7	7	7	7	7
Broj stanovnika direktno ugroženog klizištima	66	53	50	47	44
Broj stambenih objekata direktno ugroženih klizištima	21	21	21	21	21

Na teritoriji općine Pale registrovano je 7 lokaliteta gdje su se pojavila klizišta i odroni zemljišta manjih intenziteta a to su: **Turkovići, Prešpica, Podnehaje, Mihalj, Međugradi, Brdarići i Gaz.** Na navedenim lokacijama nije vršena sanacija te je potrebno pratiti stanje na ovim područjima radi sigurnosti ljudi i materijalnih dobara. Od pomenutih lokacija aktivno je klizište u Turkovićima gdje je direktno ugroženo osam porodično-stambenih objekata dok su ostala djelimično aktivna. Jedan od glavnih uzorak pojave klizišta i odrona je nekontrolisana eksploatacija šume i bespravna gradnja objekata (oko 20% od ukupnog broja izgrađenih objekata). I pored 7 aktivnih klizišta, nije bilo ulaganja u sanaciju istih od 2014. godine.

Tabela 22. Pregled ugroženosti poplavama na teritoriji Općine
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

	2014	2015	2016	2017	2018
Površina ugrožena poplavama (m ²)	772500	772500	772500	314700	314700
Poplavljena površina (m ²)	410000	0	550000	0	0
Dužina vodotokova na području Općine (m)	35500	35500	35500	35500	35500
Dužina uređenih vodotokova na području općine (m)	200	200	200	6,600	6,800
Dužina poplavno rizičnih vodotokova na području općine (m)	20500	20500	20500	13900	13600
Broj stanovnika koji su potencijalno ugroženi poplavama	320	335	340	170	170
Dužina godišnje saniranih vodotokova na području općine (m)	200	200	6000	6000	6000
Nivo ukupnih investicija u sanaciju vodotoka (KM)	90977.50	34589.29	0	0	0
Nivo općinskih investicija u sanaciju vodotoka (KM)	90977.5	34589.29	0	0	0
Broj stambenih objekata potencijalno ugroženih poplavama	120	120	120	50	50
Broj poslovnih objekata potencijalno ugroženih poplavama	3	3	3	2	2
Broj zaposlenih u poslovnim objektima potencijalno ugroženim poplavama	20	20	20	18	18
Štete od poplava (KM)	1.200,000	0	524,066.00	0	0

Rijeka Prača ima veliko slivno područje sa više pritoka koje izvire i iznad 1000m nadmorske visine i imaju bujični karakter, te zbog velikih nanosa drveća i raznih otpada često dolazi do začepljenja korita rijeke Prače što prijeti oštećenju mostova (Turkovići, Lunje, Mahalski most, mostovi na lokalnim putevima) i nanošenju šteta po materijalna dobra.

Za očekivati je da će klimatske promjene na poplave utjecati u kratkoročnom i dugoročnom razdoblju, stoga treba obratiti pažnju na njih i provoditi mjere prilagođavanja uzimajući u obzir predviđene promjene.

Tabela 23. Pregled ugroženosti požarima na teritoriji Općine
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

	2014	2015	2016	2017	2018
Površina ugrožena požarima, ha	2663	2663	2663	2663	2663
Dužina protivpožarnih puteva, km	18	18	18	18	18
Broj stanovnika koji su ugroženi požarima	450	450	430	410	410
Broj stambenih objekata potencijalno ugroženih požarima	220	220	220	220	220
Broj poslovnih objekata potencijalno ugroženih požarima	7	7	7	7	7
Broj zaposlenih u poslovnim objektima potencijalno ugroženim požarima	45	45	45	45	45
Štete od požara (KM)	0	3000	0	3500	0

Na području općine Pale u proteklih deset godina zabilježen je veći broj šumskih požara. Gledano s aspekta reljefa, na razvoj požara utječe više faktora-nagib terena, područja različite

vlažnosti, temperature zraka i tla, temperaturne inverzije, izloženost suncu ili zasjene, izloženost vjetru ili zavjetrine. Postoje dva kritična razdoblja povećane pojave požara na otvorenom prostoru:

- **Proljeće**-mjeseci mart i april (osobito praćeno sušom i vjetrom, dok nije počeo proces ozelenjavanja vegetacije) kada nastaje povećan broj požara. Povećani broj požara posebno je izražen kao posljedica spaljivanja korova i ostalog biootpada zaostalog nakon čišćenja poljoprivrednih i šumskih površina.
- **Ljetno**-mjesec juli, avgust, septembar, također, nastaje povećan broj požara, ukoliko se poklopi sušno razdoblje i ostali ekstremni meteorološki uslovi (jak vjetar, visoka temperatura, suhoća zraka i udari groma).

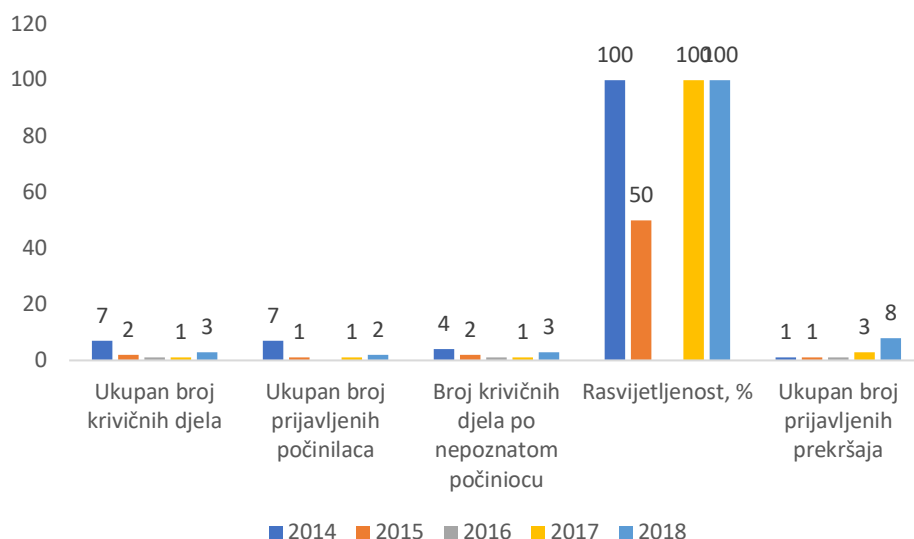
U proteklom periodu, nije bilo investicija u sanaciju protivpožarnih puteva. Profesionalna vatrogasna jedinica je imala ukupno 5 intervencija u toku 2018. godine.

Takođe, na ukupni razvoj Općine, s obzirom da se radi o poljoprivrednom području, mogu uticati elementarne nepogode: suša, tuča i grad, mraz ali i druge vrste masovnih ljudskih (CoVID-19 i dr.), životinjskih i biljnih bolesti i dr. Iskustveno, u periodu od 4 godine pojavljuju se suša i mraz, a nerijetko je izražen i grad, kao i bolesti stoke čiji intenzitet i obuhvat je teško predvidjeti i njihov uticaj na razvoja poljoprivrede, kao što je bilo teško predvidjeti posljedice CoVID-19 na ukupni razvoj privrede na makro i mikro planu.

Tabela 24. Pregled ugroženosti i kontaminiranosti MES i NUS
(Izvor: Općinska uprava općine Pale)

Kategorija	Površina (ha)	% ukupne površine općine
I- lokaliteti koji su u svakodnevnoj civilnoj upotrebi, lokacije repatrijacije izbjeglica i raseljenih osoba, lokacije za obnovu i rekonstrukciju infrastrukture i ekonomije	3,2	12,14
II -lokaliteti koji su povremeno u upotrebi ili su u kontakt-zoni sa lokacijom iz I kategorije, ekonomski resursi	7,3	27,70
III -periferni lokaliteti	15,84	60,121
Ukupno	26,35	100

Na području općine Pale sumnjiva minska područja locirana su na desnoj strani rijeke Prače od entitetske linije, preko sela Brdarići, sela Vihara i Kamenice te kompletno naselje Vražalice, međutim, ohrabruje činjenica da u 2018. godini na području Bosne i Hercegovine nije bilo nastradalih osoba zbog aktiviranja NUS-a i MES-a.

Slika 28. Pregled opšte sigurnosti građana
(Izvor: MUP BPK)

U strukturi počinilaca krivičnih djela nije bilo maloljetnika, sva krivična djela u 2018. godini su pričinjena po nepoznatom počinocu, od kojih su sva krivična djela rasvjetljena (100% rješenost). U strukturi krivičnih djela 66,66% su imovinski delikti (2) i 33,33% krivična djela narkomanije (1).

h) Stanje prostorno planske dokumentacije

Općina Pale **nema općinski prostorni plan**. Kao osnovni prostorno-planski dokument primjenjuje se Prostorni plan BPK Goražde za period 2016-2036. godina. Glavni nosilac izrade ovih planova na području općine je Služba za geodetske, imovinsko-pravne poslove, katastar nekretnina, prostorno uređenje i komunalnu djelatnost općine Pale. Kancelarijski dio izlaganja podataka, premjera i utvrđivanje prava na nekretninama je završen i ti podaci su preuzeti od strane Općinskog suda u Goraždu. Rješavanje spiskova prijava stranaka je, također, završeno, u toku je obrada tih podataka u JP „Geodetski zavod BiH“ Sarajevo. Potpisan je Ugovor sa JP „Geodetski zavod BiH“ i u toku je dalja realizacija Projekta „Digitalizacija katastra“. Građevinarstvom se bavi Javno stambeno-komunalno, građevinsko i uslužno preduzeće Prača.

Zaključak

Po pitanju zaštite zemljišta i voda, i time vezanom pitanju odlaganja otpada, potrebno je na području BPK konačno riješiti pitanje odlaganja otpada i pitanje regionalne deponije. Zaštita šuma predstavlja jedan ozbiljan problem, s obzirom da je veliki broj šumskih područja pretrpio značajna devastiranja tokom ratnih dejstava, a nakon toga su izostale adekvatne systemske i organizirane sanacione mjere koje treba da uključe angažovanje i naučne javnosti koja je referentna u ovoj oblasti. Za zaštitu šuma je potrebno provesti niz edukativnih radionica i povećati svijest građana o potrebi zaštite šuma. Insistirati da se izrađuje šumska osnova u kojoj će se planirati sječa za preradu drveta, a da se izvozi i prodaje u ogrev samo škartirana

drvena masa. Stimulisati drvno-prerađivačku djelatnost i poticati ulagače da ulažu u općinu Pale kao privlačnu sredinu.

Kao prioritet, u odlaganju otpada neophodno je sanirati postojeću deponiju otpada u Šainovićima i ukloniti divlje deponije otpad, zatim uvesti mehanizam selektivnog prikupljanja otpada⁵ te izgraditi jedan zeleni otok sa reciklažnim dvorištem za dodatno odvajanje otpada, nako čega je potrebno organizovati prodaju sekundarnih sirovina iz otpada i odvoz nekorisnog otpada na uređenu deponiju koja ima izdatu dozvolu za rad a koja će najvjerojatnije biti na teritoriji Garda Goražde. U pogledu zaštite voda, izgradnja kanalizacione mreže nameće se kao prioritet. Za otpadne vode je potrebno realizovati projekat izgradnje sistema kanalizacione mreže sa postrojenjima za naselja Prača i Hrenovica, kao i iznaći rješenje za sprječavanje zagađenja vodotoka od strane farme u susjednoj opštini Pale (RS).

Po pitanju zaštite od poplava, vodotok rijeke Prače nije do kraja uređen i treba nastojati zaštititi isti od zagađenja kroz projekte međuopćinske saradnje sa opštinom Pale (RS). Naime, rijeka Prača često bude zagađena zbog firmi zagađivača iz susjedne općine.

Potrebno je opremiti vatogasno odjeljenje zaštitnom opremom za gašenje požara, zatim nabaviti navalno vozilo za gašenje požara na el. instalacijama, zapaljivim materijama i sl. te opremiti centar za osmatranje i obavješćavanje i staviti ga u 24 satnu funkciju.

⁵ Postoji mogućnost izrade pilot projekta selektivnog prikupljanja otpada u saradnji sa donatorima (UNDP i dr.).

i) Analiza budžeta i projekcije sredstava za finansiranje realizacije strategije razvoja

U periodu od 2015. godine, prihodi budžeta općine Pale, kreću se oko 1 mil. KM, a značajno su rasli tokom 2019. godine na 1,119 mil. KM. Najviše su rasli neporezni prihodi koji su porasli na 157,730 KM kao i kapitalne potpore koje za 2019 iznose 376,196 KM dok su 2015. godine iznosile 0KM. U skladu sa kretanjem i rastom budžeta općine Pale, rasli su i kapitalni rashodi i u 2019. godini koji su iznosili preko 381,000 KM. Pregled prihoda i rashoda općine Pale u periodu 2015-2019. godina, prikazan je tabelarno.

Tabela 25. Pregled prihod i rashoda Budžeta općine Pale 2015.-2019. godina

OPIS	2015	2016	2017	2018	2019
PRIHODI					
UKUPNI PRIHODI	1,171,905	902,552	1,005,096	1,031,483	1,119,541
Prihodi od poreza	174,767	184,151	177,601	206,393	210,455
Neporezni prihodi	105,728	60,432	80,841	91,982	157,730
Tekuće potpore	891,410	657,969	557,822	524,500	363,950
Kapitalne potpore	0	65,538	188,663	205,700	376,196
Kapitalni primici	0	0	169	2,908	11,210
RASHODI					
UKUPNI RASHODI I IZDACI	1,116,491	968,177	1,058,769	1,090,339	1,174,437
Tekući rashodi	824,041	741,355	733,006	813,549	783,992
Kapitalni rashodi	256,730	218,698	305,895	235,357	381,167
Kapitalni izdaci	35,720	8,124	19,868	41,433	9,278

(Izvor: Općinska uprava Pale)

Kada govorimo o finansiranju implementacije Strategije razvoja općine Pale (2008-2013) i Plana kapitalnih investicija od 2014 do 2019. godine⁶, od ukupno planiranih sredstava od 12 mil. KM, tokom akumuliranog perioda 2008-2019. godine, realizirano je 91,60%. Struktura planiranih sredstava je predviđala finansiranje strateških i kapitalnih projekata od 15% iz budžeta općine i finansiranje iz eksternih izvora od 85%. Usljed manje realizacije sredstava iz budžeta, te zbog vanrednog priliva iz donatorskih sredstava tokom 2008-2019. godine, struktura realiziranih sredstava nije značajno izmjenjena u odnosu na inicijalni plan, gdje je 88% ostvareno iz vanjskih izvora a 12% iz budžeta. Kada je riječ o strukturi finansiranja po sektorima razvoja, pomenutim planovima je bilo predviđeno da se za sektor ekonomskog razvoja izdvoji 22%, za društveni sektor 8% a za sektor zaštite životne sredine 70%. Podaci o realizaciji govore da je za ekonomski sektor izdvojeno 28%, za sektor društvenog razvoja 12% te za sektor zaštite životne sredine 60%.

Obrazloženje prognoze sredstava za period 2021.-2027. godine: Prognoza finansiranja razvojne strategije za period 2021.-2027. godine pripremljena je uzimajući u obzir (i) trend izdvojenih sredstava u periodu 2015.-2019. godine (tab. 25); (iii) izvršenje budžeta za 2019. i projekcije DOB-a za 2020.- 2022.godinu (iii) očekivana dopunska sredstva iz ostalih eksternih izvora; (iv) očekivani blagi rast prosječnih izdvajanja od 1%; (vi) ograničenja u pogledu akumuliranih obaveza i zaduženosti kao i drugih rizika. S obzirom da nije bilo sistemskog praćenja implementacije strategije razvoja i planskih dokumenta, okvirno, u periodu 2014.-

⁶ Uključujući i finansirajuću podršku planiranim projektima Strategije razvoja BPK koji su implementirani u Općini Pale.

2019. godine, za implementaciju projekata se ukupno izdvojilo 1,908,443 KM iz budžetskih i eksternih izvora i to prosječno 318,074 KM godišnje. Iz budžeta je izdvojeno ukupno 234,383 KM, godišnje u prosjeku 39,064 KM, iz eksternih izvora 1,674,060 KM, prosječno 279,010 KM. U pogledu Budžeta općine Pale za 2020. godinu, kapitalni transferi su planirani u iznosu od 220,000KM, te izdaci za nabavku opreme u iznosu od 5,000KM. Značajno je napomenuti da je u 2020. godini planinarno ukupno 20,000KM za projekte u kulturi (Pračansko ljeto 2020), kao i transferi neprofitnim organizacijama u iznosu od 25,000KM. U pogledu projekcije⁷ DOB-a za 2020. - 2022. godine, za kapitalne projekte i ostale investicione značajne projekte je okvirno predviđeno 757.950 KM. Kada je riječ o finansijskom stanju općina Pale, akumulirane obaveze su na dan 31.12.2019. godine u iznosu od 210.563 KM. Za servisiranje kreditnih obaveza u narednih 5 godina neće biti potrebna godišnja izdvajanja obzirom da Općina nije kreditno opterećena. U pogledu ostalih mogućih finansijskih obaveza koje mogu uticati na mogućnosti finansiranja razvojne strategije najviši rizik se odnosi na neredovan grant BPK-a i pomoć od Vlade FBiH. Prognoza je pripremljena putem konsultacija ključnih članova Razvojnog tima i Službe za finansije, te je usaglašena sa Načelnikom općine Pale. Prognoza će biti korištena kao polazna osnova za pripremu sektorskih planova razvojne strategije općine.

Tabela 26. Pregled procjene po glavnim izvorima finansiranja za period 2021.-2027.

Izvori finansiranja lokalne razvojne strategije, (KM)	Okvirna procjena po godinama, 000 KM							UKUPNO (KM)
	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	
Iz budžeta Općine	200	300	350	250	300	200	184	1.784
Iz eksternih izvora (Budžet FBiH; Budžet BPK, JP i dr.)	1.180	1.200	1.220	1.020	1.120	1.020	1.048,5	7.808,5
Iz eksternih izvora (IPA, donatori i dr.)	25,5	40	42	45	47	48	50	297,5
UKUPNO	1.405,5	1.540	1.612	1.315	1.467	1.268	1.282,5	9.890

(Izvor: Općinska uprava Pale)

Tabela 27. Prijedlog okvirne raspodjele finansiranja po sektorima razvoja, KM

Ekonomske sektor	Društveni sektor	Sektor zaštite okoliša	Ukupno
1,600,000	4,140,000	4,150,000	9,890,000

(Izvor: Općinska uprava Pale)

Napomene /obrazloženja

Iz Budžeta općine Pale	U periodu do 2027. godine, očekuje se priliv sredstava na ime naknade za korištenje državnih šuma, prihoda na osnovu naknade za promet nekretnina na području općine, te davanje prava na eksploataciju prirodnih resursa i drugih prihoda Budžeta općine Pale u ukupno iznosu 1,784,000KM.
Eksterni izvori (kredit, entiteti, kantoni, država, javna preduzeća i privatni izvori, sl.)	U periodu do 2027. godine, očekuju se tekući i kapitalni transferi od FBiH u iznosu od 1,000,000KM, te od BPK u iznosu od 3,500,000KM (infrastrukturni objekti na području MZ, lokalni putevi, kanalizaciona mreža, zgrade socijalnog stanovanja i sl). Također, izgradnja obaloutvrde na rijeci Prača u ukupnom iznosu od 6,500,000 KM (dio realizovan a dio uključen u ovaj strateški dokument) je projekat kojeg podržava Svjetska banka i vrši sva plaćanja direktno izvođaču radova. Projekat izgradnje zgrade socijalnog stanovanja se vrši putem Federalnog min. izbjeglih i raseljenih lica. Ukupno je do 2027. godine planirano iz eksternih izvora 7,808,000KM.
Iz eksternih izvora (IPA, donatori i ostalo) (u KM)	Aplicirani su projekti u vrijednosti 297,500KM.

⁷ <http://www.praca.ba/budzet/>

2.2 SWOT analiza i strateško fokusiranje

SWOT analiza predstavlja most između sadašnjeg stanja, koje je utvrđeno analizom i željenog budućeg stanja koje je definisano strategijom razvoja općine. Interni faktori, **snage** koje općini Pale pružaju konkurentne prednosti, čineći ovo područje atraktivnim mjestom za život i poslovanje s jedne strane i **slabosti** koje predstavljaju prepreke ili ograničenja za razvoj općine Pale s druge strane. Eksterni faktori, **prilike** općina treba koristiti i istovremeno izborom odgovarajuće strategije minimizirati uticaj **prijetnji**.

SNAGE	- Povoljan geografski položaj za specifične poslovne djelatnosti - Blizina glavnog grada BiH - Značajni poljoprivredni i drugi resursi (poljoprivredno i šumsko zemljište i dr.) - Veoma očuvana životna sredina bez velikih industrijskih zagađivača - Značajna prirodna bogatstva (šume, pitke vode, mineralne vode) - Relativno niski troškovi života - Raznolikost biljnog i životinjskog svijeta - Dobra pokrivenost elektro-mrežom i telekomunikacijom - Dobra koordinacija lokalne samouprave sa MZ i građanima
SLABOSTI	- Nepovoljna demografska struktura stanovništva (pretežno starije stanovništvo) - Odlazak mladih u veće centre i inostranstvo - Mali broj stanovnika - Negativan prirodni priraštaj stanovništva - Nedostatak vlastitih finansijskih sredstava za razvoj - Nedostatak prostorno-planske dokumentacije - Nedostatak građevinskog zemljišta - Usitnjenost zemljišnih posjeda - Visok stepen nezaposlenosti - Nerazvijeno javno-privatno partnerstvo u smislu adekvatne regulative - Neorganizovan plasman poljoprivrednih proizvoda - Neaktivnost mladih u smislu novih poduzetničkih ideja - Neadekvatna putna komunikacija prema većim centrima - Nedostatak stručnog kadra u zdravstvu - Neadekvatna zdravstvena zaštita - Nepovoljan poslovni ambijent - Administrativne prepreke za investicije i poslovanje - Nedovoljna podrška poduzetničkim idejama od strane viših nivoa vlasti - Negativni efekti privatizacije - Nizak nivo informatičke pismenosti stanovništva - Nedovoljna opremljenost JKP - Neadekvatno upravljanje otpadom (nepostojanje sanitarne deponije i selekcije otpada) i otpadnim vodama (nedostatak kanalizacione mreže i prečištača, odnosno veliki broj nesanitarnih septičkih jama) - Gubici u vodovodnoj mreži i nedovoljna pokrivenost stanovništva vodovodnom mrežom - Nepostojanje predškolskog i srednjeg obrazovanja na teritoriji Općine - Nedostatak strateških i općinskih provedbenih prostorno-planskih dokumenata - Kontaminiranost općine sa MES i NUS - Nedovoljna opremljenost CZ za smanjenje identifikovanih rizika od katastrofa i drugih nesreća i dr.
PRILIKE	- Međunarodna, prekogranična i međuopćinska saradnja - Uspostavljanje partnerskih odnosa općine i poduzetnika - Razvoj poljoprivrede - Razvoj malih i srednjih preduzeća

	- Investicije dijaspore - Održivo korištenje prirodnih resursa (zemljišta, vode, šume) i jasno učešće lokalne zajednice u postupku izdavanja koncesija - Promocija prirodnih potencijala općine - Brza cesta sa Goraždem i Sarajevom - Savremeno prostorno planiranje - Obrazovanje mladih i stipendiranje deficitarnih kadrova - Dostupnost finansijskih sredstava iz EU fondova i pronalaženje ekstremnih izvora finansiranja - Konačno rješenje odlaganja otpadom u BPK i Općini - Razvoj novih turističkih proizvoda - Jačanje nevladinog sektora i dr.
PRIJETNJE	- Pogoršanje opšteg demografskog stanja i intenzivniji odlazak visokoobrazovanog kadra i mladih - Pogoršanje saradnje s višim nivoima vlasti - Neadekvatan zdravstveni sistem - Nepovoljni kreditni uslovi - Nepostojanje tima za upravljanjem razvojem u Općini - Sporost države u približavanju EU integracijama - Loša i spora provedba zakonskih rješenja višeg nivoa vlasti kao i kontrola od strane nadležnih, posebno inspekcijskih organa - Migracija stanovništva sa teritorije cijele BiH - Ekonomska kriza izazvana COVID-om - Neorganizovanost državne uprave i birokratizam - Centralizacija poreskog i finansijskog sistema - Nepostojanje podrške izvoznim aktivnostima - Donošenje zakonske regulative u cilju zadovoljenja potreba pojedinačnih interesnih grupa - Pravna i politička nestabilnost (česte izmjene zakona) - Spor proces reforme u svim sferama života - Minorna uloga i nadležnosti Općinske uprave - Visoka cijena električne energije i drugih energenata - Rad „na crno“ - Prirodne (elementarne) i druge nesreće i dr.

Strateško fokusiranje

Strateško fokusiranje je dobiveno na osnovu prikupljenih podataka u socio-ekonomskoj analizi, koja obuhvata sve važne aspekte života i razvoja općine Pale i služi kao glavna podloga za kreiranje razvojnih pravaca i integraciju svih aspekata održivog razvoja, što podrazumijeva ravnomjeran ekonomski rast uz zaštitu okoliša i prirodnih resursa i istovremeno kreiranje pravičnog društva i smanjenje nejednakosti (**Okvir ciljeva održivog razvoja-SDG**). Kao važne slabosti općine Pale koje je potrebno istaći tu su svakako, odlazak stanovništva, relativno visoka stopa nezaposlenosti i izuzetno negativna stopa prirodnog priraštaja, sa jedne strane, neriješeni status poljoprivrednog zemljišta što smanjuju mogućnost za investiranje i građenje, nepovezanost primarne poljoprivredne proizvodnje i prerađivačke industrije, neriješeno pitanje održivog upravljanja otpadom i problem kanalizacije s druge strane. Analizirajući konkurentne prednosti koje posjeduje općina Pale i njihovim spajanjem sa vanjskim prilikama sa jedne strane i povezivanjem slabosti i prijetnji, s druge strane, izvlače se odgovarajući fokusi na koje se treba koncentrisati u narednom strateškom periodu. Razvojni tim općine Pale se opredijelio za sljedeće strateške fokuse:

Tabela 28. Strateški fokusi

STRATEŠKI FOKUSI	
1.	Privlačenje novih investicija i razvoj MSP U cilju opšteg ekonomskog napretka lokalne zajednice potreban je novi iskorak u iznalaženju novih investicija i privlačenju MSP, iskorak u poljoprivrednoj proizvodnji, posebno biljnoj plasteničkoj proizvodnji i unapređenju sitnog stočarstva. Dakle, u poljoprivrednoj proizvodnji fokus je potrebno staviti na razvoj poljoprivrede bazirane na sitnom stočarstvu i plasteničkoj proizvodnji u povrtlarstvu, novim znanjima i tehnologijama, te instalacijama novih objekata u poljoprivrednoj proizvodnji. Osnova ovog fokusiranja je na takvim poljoprivrednim proizvodima koji će imati uvećanu tržišnu vrijednost, proizvodima sa produženim rokom trajanja i mogućnostima plasmana ovih proizvoda na nova tržišta. Kada se govori o stvaranju pretpostavki za razvoj turizma, one su izvodive u ovom trenutku u pogledu šire međuopćinske saradnje i stvaranja jedinstvenog i zajedničkog turističkog proizvoda što je dio ovog fokusa.
2.	Zaustavljanje negativnih demografskih trendova Općina Pale mora iskoristiti svoje prednosti, posebno prednosti blizine najvećeg urbanog centra u BiH, te postati mjesto atraktivno za život i rad svih kategorija društva, djece, mladih, žena, radno aktivnih, starijih osoba ali i svih osoba kojima je potrebna posebna socijalna zaštita. Kvalitet života građana treba unaprijediti kroz unapređenje zdravstvene zaštite i novih usluga u zdravstvu stvaranjem uslova za dolazak i ostanak kvalitetnog medicinskog kadra, unapređenje obrazovanja, usluga javne uprave, zatim kroz izgradnju društvene infrastrukture, sporta i kulture. S obzirom na intenzivne negativne demografske trendove, sve relevantne i ključne zainteresovane strane moraju preduzeti proaktivnu ulogu u realizaciji budućih projekata koji će unaprijediti postojeće stanje kvaliteta života građana općine Pale, što se odnosi i na značajne infrastrukturne projekte, u pogledu saobraćajne povezanosti ali i druge projekte zajedničke komunalne infrastrukture poput projekata vodovoda i kanalizacije.

3.	Zaštita okoliša i korištenje prirodnih resursa Općine za održivi razvoj zajednice Ovaj fokus usmjeren je ka racionalnom korištenju prirodnih resursa i zaštiti okoliša, kroz preduzimanje niza mjera u pogledu zaštite zemljišta, vode i vazduha i biodiverziteta općine Pale. Posebnu pažnju potrebno je usmjeriti na rješavanje problematike održivog odlaganja otpada, zaštitu izvorišta, zaštitu od prirodnih i drugih nesreća, uključujući opasnosti od MES i NUS, te na jačanje materijalnih i ljudskih kapaciteta u pogledu prevencije i opremanja civilne zaštite, ali i na mjere energetske efikasnosti, posebno u javnim objektima. Kao poseban fokus je izgradnja prečistača otpadnih voda kao nadogradnje i izgradnje kanalizacione mreže u cilju smanjenja zagađenja i prevencije zagađenja tla i vodotokova, a posebno u pogledu postojećeg broja nesanitarnih septičkih jama u domaćinstvima, čiji broj je značajan u odnosu na ukupan broj domaćinstava u Općini. Na ovaj način stvaraju se određene pretpostavke za ugodniji ambijent za življenje, rad i život u općini Pale.
----	--

2.3 Vizija razvoja i strateški ciljevi, sa indikatorima

Vizija razvoja

Vizija razvoja općine Pale zasnovana je na fundamentalnim vrijednostima stanovnika općine Pale, koje predstavljaju osnovu daljeg razvoja općine. Ona predstavlja sliku budućnosti općine Pale kakvim je vide građani koji su bili uključeni u proces izrade razvojne strategije. Iako vizija predstavlja idealnu sliku budućnosti općine, ona je ipak osnova za definisanje pravaca razvoja općine Pale. Vizija je orjentisana na budućnost **(2027.)** i osvrće se na prioriteta područja djelovanja te sadrži sve relevantne vrijednosti koje zajednica priznaje za komparativne prednosti u odnosu na susjedne zajednice i mogućnosti koje je potrebno iskoristiti na putu ostvarivanja opšteg razvoja i to ekonomskog, društvenog i razvoja i zaštite okoliša.

VIZIJA RAZVOJA OPĆINE PALE

Općina Pale, prepoznatljiva i privlačna zajednica, ekonomski razvijena, sa efikasnom lokalnom upravom, mjesto ugodnog života i očuvanog okoliša.

Strateški ciljevi, sa indikatorima

Polazeći od vizije razvoja, utvrđeni su slijedeći strateški razvojni ciljevi koji se zasnivaju na razvoju privrede, društvenom i razvoju i zaštiti okoliša i definišu okvir za aktivnosti, čijim ostvarivanjem se općina Pale postavlja na put razvoja i prosperiteta.

Strateški cilj 1: Održiva i konkurentna privreda

Općinu Pale karakteriše nizak nivo privrednih aktivnosti. Nosilac privredne aktivnosti u općini je poljoprivreda, s tim da je ista nije dovoljno ni intenzivna ni ekstenzivna. Pored navedenog općina Pale ima niz komparativnih prednosti za razvoj privrede posebno u sektoru malih i srednjih preduzeća (MSP), uz preduslov rješavanja imovinskih odnosa i uspostavljanja funkcionalne poslovne zone. Blizina najvećeg grada u BiH, te drugi investicioni potencijali, poput prirodnih potencijala, nisu dovoljno iskorišteni i stavljeni u funkciju održivog razvoja općine Pale. Takođe, i oni privredni objekti općine, koji su postojali na teritoriji Općine do 1992. godine, su prošli turbulentan tranzicioni period, ali su određeni objekti ostali neiskorišteni, te u tom pogledu postoje mogućnosti za privlačenje novih investicija. S obzirom da se radi o manjoj lokalnoj zajednici, općina Pale u privlačenju investicija mora nuditi niz pogodnosti, kako za investitore tako i za radnu snagu, te sve napore treba usmjeriti na rasterećenje investicija (pogodno zemljište i infrastrukturu) u cilju povećanja zaposlenosti na teritoriji općine Pale.

Strateški cilj 2: Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva

Osnovni problem u društvenom segmentu razvoja općine Pale jesu demografska kretanja, koja su izuzetno nepovoljna, kako u prirodnom (prirodni priraštaj) tako i ekonomskom kretanju stanovništva (ekonomske migracije). Nekoliko je faktora koji intenzivno utiču na ovu pojavu, a koji se mogu vezati sa ekonomskim prilikama i trendovima koji vladaju u općini, kao što su komunikaciona izolovanost općine u smislu sjedišta BPK i grada Goražde, a sa druge strane blizina Sarajeva i Sarajevskog kantona kao posebne administrativne jedinice, ali i opšti trend odlaska mladih iz manjih centara poput općine Pale ka većim urbanim centrima i cjelinama. Iz ovog razloga, svaki budući planski pristup, mora ponuditi unaprijeđen kvalitet društvenog života po pitanju zdravstvenog, socijalnog, obrazovnog, sportskog, kulturnog i opšteg društvenog napretka. Potrebne su takve mjere u općini Pale, uključujući kapitalne infrastrukturne investicije (kao što je npr. izgradnja i rekonstrukcija vodovodne i kanalizacione infrastrukture), koji će općinu Pale učiniti atraktivnom općinom za život i rad u koegzistenciji i korištenju prednosti blizine Sarajeva kao najvećeg tržišta za rad, ali i općine Pale kao mirne zajednice za život u blizini ovog centra.

Strateški cilj 3: Zaštićen okoliš i prirodni resursi

Primarni cilj u zaštiti okoliša općine Pale jesu prirodne vrijednosti i cilj da iste budu sačuvane i da se unaprijedi zaštita, a istovremeno da se u skladu sa principima održivog razvoja, takva sredina iskoristi za privredni razvoj lokalne zajednice. Općina Pale nije posebno prepoznatljiva zajednice (s obzirom da je novouspostavljena lokalna zajednica), međutim to je zajednica koja raspolaže očuvanim prirodnim resursima, zemljištem, šumom, vodom. U cilju zaštite vode, tla i vazduha, potrebno je sinergijom svih učesnika raditi na rješavanju pitanja očuvanja biodiverziteta, sanaciji divljih deponija i održivom rješenju upravljanja otpadom u cilju smanjenja zagađenja komunalnim i drugim otpadom, tj. posebno unaprijediti postojeće stanje u pogledu selektivnog prikupljanja i reciklaže otpada, te zaštite voda i vodotoka (posebno rijeke Prače). Održivim korištenjem prirodnih resursa i trajnim rješenjima u pogledu

odlaganja komunalnog otpada značajno bi se doprinijelo zaštiti životne sredine i stvaranju pretpostavki za opći društveni i privredni razvoj općine Pale ali i stvaranju prepoznatljive zajednice za život u skladu sa prirodom. Svako koncesiono korištenje prirodnih resursa općine Pale mora biti bazirano na principima održivog razvoja.

Tabela 29. Indikatori (uticaja) realizacije strateških ciljeva *⁸

Strateški cilj 1: Održiva i konkurentna privreda	Indikator (uticaja)	Polazna vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027.)
	Prosječna neto plata, KM	721	1100
	Broj poslovnih subjekata	32	50
	Broj zaposlenih ⁹	115	200

Strateški cilj 2: Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva	Indikator (uticaja)	Polazna vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027)
	Broj djece djece obuhvaćen predškolskim obrazovanjem, godišnje	0	15
	Broj građana koji imaju obavezno zdravstveno osiguranje	651	800
	Udio broja stanovnika koji ima pristup kontrolisanoj vodi za piće, %	56%	76%

Strateški cilj 3: Zaštićen okoliš i prirodni resursi	Indikator (uticaja)	Polazna vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027)
	Udio recikliranog otpada od ukupno prikupljenog otpada na godišnjem nivu, %	0	30
	Udio domaćinstava obuhvaćen organizovanim odvozom otpada, %	23,71	50
	Udio stanovnika obuhvaćen sistemom kanalizacije ¹⁰ , %	0	50

⁸ *Oznaka za indirektnu ili direktnu vezu sa indikatorima održivog razvoja (SDG).

⁹ Uključujući i broj zaposlenih u poljoprivredi. Veza sa SDG -8.1

¹⁰ Veza sa SDG -6.1

3. PRIORITETI I MJERE SA INDIKATORIMA

Prioriteti predstavljaju ključna polja i smjerove djelovanja za ostvarenje vizije i strateških ciljeva i kao takvi imaju najveći uticaj na razvoj, odnosno ostvarenje strateških indikatora. Definisani prioriteti su grupisani pod relevantnim strateškim ciljevima (Tabela 30).

Tabela 30. Prioriteti grupisani po strateškim ciljevima

Strateški cilj 1: Održiva i konkurentna privreda	Prioritet 1.1.: Povećanje konkurentnosti poljoprivrede i obima investicija malih i srednjih preduzeća (MSP)
Strateški cilj 2: Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva	Prioritet 2.1: Unapređenje obima socijalne i zdravstvene zaštite stanovništva i društvenih aktivnosti u zajednici Prioritet 2.2.: Unapređenje javne infrastrukture i usluga uprave
Strateški cilj 3: Zaštićen okoliš i prirodni resursi	Prioritet 3.1: Zaštita i unapređenje stanja okoliša i prirodnih dobara Prioritet 3.2: Smanjenje rizika od nesreća

Pregled prioriteta i pripadajućih mjera sa indikatorima

Prioriteti za strateški cilj 1, uključujući pripadajuće mjere, prikazani su u Tabeli 31. U sklopu svakog prioriteta definisani su indikatori (krajnjeg) rezultata sa početnim i ciljnim vrijednostima.

Tabela 31. Prioriteti za strateški cilj 1 sa pripadajućim mjerama

STRATEŠKI CILJ 1	PRIORITETI	Indikator (krajnjeg) rezultata	Polazna Vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITET 1.1: POVEĆANJE KONKURENTNOSTI POLJOPRIVREDE I OBIMA INVESTICIJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA (MSP)		Broj samostalnih polj. proizvođača	4	14
		Broj preduzeća	21	30
		Broj obrta	11	20
		Ostvareni prihodi u poljoprivredi, KM/godišnje	1,049,000	2,000,000
		Ostvareni broj noćenja, godišnje	1338	2500

PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA	
1.1.1	KREIRANJE KONKURENTNOG POSLOVNOG OKRUŽENJA I PROMOCIJA OPĆINE
1.1.2	FINANSIJSKA I STRUČNA PODRŠKA RAZVOJU, KONKURENTNOSTI I ODRŽIVOSTI POLJOPRIVREDE

Prioriteti za strateški cilj 2 sa pripadajućim mjerama prikazani su u Tabeli 32. U sklopu svakog prioriteta definisani su indikatori (krajnjeg) rezultata sa početnim i ciljnim vrijednostima.

Tabela 32. Prioriteti za strateški cilj 2 sa pripadajućim mjerama

STRATEŠKI CILJ 2	PRIORITETI	Indikator (krajnjeg) rezultata	Polazna vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITET 2.1: UNAPREĐENJE OBIMA SOCIJALNE I ZDRAVSTVENE ZAŠTITE STANOVNIŠTVA I DRUŠTVENIH AKTIVNOSTI U ZAJEDNICI	Broj medicinskih radnika u Domu zdravlja	8	10	
	Broj korisnika stalne novčane pomoći	5	2	
	Broj učenika na 1000 stanovnika	78	83	
	Broj knjiga školske biblioteke	3000	4500	
	Broj aktivnih članova sportskih organizacija	137	167	
	Broj posjetilaca tradicionalnih kulturnih manifestacija, godišnje	500	1000	
	PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA			
2.1.1 SMANJENJE SIROMAŠTVA I PODRŠKA RANJIVIM KATEGORIJAMA STANOVNIŠTVA				
2.1.2 OGANIZACIJSKA I MATERIJALNA PODRŠKA NOVIM DRUŠTVENIM SADRŽAJIMA STANOVNIŠTVU				
PRIORITET 2.2. UNAPREĐENJE JAVNE INFRASTRUKTURE I USLUGA UPRAVE	Broj domaćinstava u Općini koji nemaju pristup vodovodu	45	25	
	Broj nesanitarnih septičkih kolektora (jama)	400	300	
	Stepen zadovoljstva građana javnom upravom, %	95	>95	
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA				
2.2.1 IZGRADNJA I REKONSTRUKCIJA KOMUNALNE INFRASTRUKTURE				
2.2.2 UVOĐENJE NOVIH JAVNIH USLUGA I ELEKTRONSKE UPRAVE				

Prioriteti za strateški cilj 3 sa pripadajućim mjerama prikazani su u Tabeli 33. U sklopu svakog prioriteta definisani su indikatori (krajnjeg) rezultata sa početnim i ciljnim vrijednostima.

Tabela 33. Prioriteti za strateški cilj 3 sa pripadajućim mjerama

STRATEŠKI CILJ 3		Indikator (krajnjeg rezultata)	Polazna vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITETI				
PRIORITET 3.1. ZAŠTITA I UNAPREĐENJE STANJA OKOLIŠA I PRIRODNIH DOBARA	Broj građevinskih zona u naseljima	0	3	
	Udio neprečišćenih otpadnih voda u ukupnoj količini komunalnih otpadnih voda, %	100	50	
	Broj divljih deponija ¹¹	7	2	
	Broj javnih objekata u kojima su provedene mjere energetske efikasnosti	1	4	
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA				
3.1.1 OČUVANJE PROSTORA, PRIRODNIH DOBARA I ZAŠTITA TLA, VODE, VAZDUHA I RAZNOLIKOSTI				
3.1.2 ODRŽIVO RJEŠENJE UPRAVLJANJA OTPADOM I EFIKASNO KORIŠTENJE ENERGIJE				
PRIORITET 3.2. SMANJENJE RIZIKA OD NESREĆA	Broj aktivnih klizišta	7	2	
	Broj stambenih objekata ugroženih poplavama	50	20	
	Broj stanovnika ugrožen požarima	410	300	
	Površine sumnjive i kontaminirane sa MES i NUS, ha	26,35	16	
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA				
3.2.1 PREVENCIJA RIZIKA OD ELEMENTARNIH NEPOGODA I DRUGIH NESREĆA I POVEĆANJE SIGURNOSTI GRAĐANA				

¹¹ Veza sa SDG -12.1

4. KLJUČNI STRATEŠKI PROJEKTI

Radna grupa za izradu Strategije razvoja općine Pale za period 2021-2027. godine je identifikovala ključne strateške projekte. Ovi strateški projekti predstavljaju intervencije od najvećeg značaja za Općinu i imaju višestruki efekat na razvoj općine Pale.

U okviru **strateškog cilja 1**, tj. postizanja stabilnog i održivog razvoja privrede Općine, identifikovani su prioriteti djelovanja koji se odnose na razvoj poljoprivrede, promocije i privlačenje investicija. Na bazi utvrđenih prioriteta djelovanja, ključni projektu su:

1.1.1.1 Uspostavljanje poslovne zone i rješavanje pitanja imovine objekta poslovne zone „Vinčica“. Poslovna zona „Vinčica“ je prostor idealan za razvoj biznisa. Isti se nalazi u Hrenovici na lokalitetu bivše kasarne JNA u kojoj su bili smješteni magacinski objekti. Taj prostor je proglašen neperspektivnom vojnom imovinom od strane Ministarstva odbrane BiH. Općina Pale će zatražiti da se ta imovina dodjeli trajno u vlasništvo Općine i pretvori u poslovnu zonu. Interesovanje privrednika je već iskazano za ulaganja i pokretanje novih biznisa u budućoj zoni što predstavlja ohrabrenje za nove ekonomske projekte u Općini.

1.1.1.2 Donošenje administrativnih i planskih mjera za unapređenje investicija i obrtništva i promocija Općine-Općinske službe će pripremiti poboljšana rješenja dokumenta koji uređuju oblast investicija i obrtništva sa ciljem stimulisanja biznisa na području Općine, ekonomskog razvoja i ukupnog razvoja zajednice. U ovom pogledu se posebno podrazumijeva set mjera koje za cilj imaju unapređenje poslovnih aktivnosti i investicija te ponudu povoljne infrastrukture za MSP u planiranoj poslovnoj zoni kao i djelimična oslobađanje od komunalnih naknada za određen kategorije preduzetnika i investitora.

1.1.1.3 Izgradnja izletišta „Međugradi“ sa uređenjem planinarskih staza. Lokacija Međugradi je idealna za izgradnju izletišta. Na istoj postoji izvor pitke vode većeg kapaciteta, nije na prometnom lokalitetu, u blizini je elektro mreže te ima prilično dobar komunikacijski pristup, u prvoj planskoj fazi se nastoji izraditi glavni projekat i određeni prateći sadržaji. U narednoj fazi može se izgraditi pješačka putna infrastruktura za planinare za posjete lokacijama stećaka u Komranima, kao i lokaciji starog grada Pavlovca. Ovim bi se doprinijelo prepoznatljivosti općine Pale i mogućnostima izgradnje partnerskih odnosa u budućim projektima razvoja turizma i rekreacije.

1.1.2.1 Uspostava poljoprivredne zadruge za objedinjavanje proizvodnje i plasmana proizvoda. Općina Pale raspolaže značajnim resursima za poljoprivrednu proizvodnju i razvoj stočarstva. U nekoliko navrata ta proizvodnja je pokretana sa garancijom otkupa eksternih privrednih subjekata. Nedovoljna organizovanost u plasmanu i naplati proizvoda od strane tih privrednika umanjila je saradnju sa proizvođačima i stopirala razvoj ove vrste privrede. Pokretanjem vlastite privredne organizacije-Zadruge koja bi preuzela teret trgovine, otkupa i plasmana proizvoda omogućio bi se razvoj poljoprivredne proizvodnje na području lokalne zajednice.

1.1.2.2 Izrada projektne dokumentacija navodnjavanja poljoprivrednih parcela u Hrenovici i rješavanje imovinskih poslova (Faza 1). Hrenovačko polje je idealna poljoprivredna lokacija za uzgoj kultura. Plodno tlo i pristupačnost parcela za obradu su pogodnosti koje se nude. Uređena obala rijeke Prače garantuje sigurnost od plavljenja i uništavanja zasijanih kultura. Problem nastaje u ljetnom periodu u vrijeme sazrijevanja plodova gdje je izražena suša. Kako bi se ta opasnost prevazišla neophodno je riješiti navodnjavanje. Moguće rješenje je izgradnja zaustavne brane na rijeci Prači i sistema za navodnjavanje vodom iz brane u međugradima.

Brana bi se postavila od pokretnih željeznih tabli na hidraulični pogon sa mogućnošću kontrolisanja nivoa i količine vode u zaustavnom dijelu, što bi dovelo do značajnog unapređenja stanja poljoprivrede u Općini.

U okviru **strateškog cilja 2**, tj. unapređenja kvaliteta života sveukupnim društvenim napretkom Općine, identifikovani su prioriteti djelovanja koji se odnose na unapređenje trenutnog stanja u oblastima zdravstva, socijalne zaštite, školstva, sporta i kulture, javnih usluga, te investicija u javnu infrastrukturu. Na bazi utvrđenih prioriteta djelovanja, ključni projekti su:

2.1.1.1 Izgradnja dječijeg vrtića u Prači. Na području općine Pale ne postoji dječiji vrtić što predstavlja problem za predškolski odgoj djece, kao i rano usmjeravanje djece za dalji razvoj. Isti je potrebno namjenski adaptirati dio postojećeg objekta (sprat) sa ciljem dobijanja funkcionalnog prostora za vrtić i promjene postojećeg nezadovoljavajućeg stanja po pitanju predškolskog odgoja u cilju daljeg društvenog napretka lokalne zajednice.

2.1.1.2 Izgradnja dječijeg igrališta u Hrenovici. M.Z. Hrenovica trenutno ima jedno neuređeno dječije igralište koje je locirano u prostoru bivše kasarne u Hrenovici. Pretvaranjem tog lokaliteta u poslovnu zonu to dječije igralište nije moguće dalje koristiti. S tim u vezi, neophodno je izgraditi novo dječije igralište na kome će se urediti cjelokupna sportska i rekreativna infrastruktura za djecu.

2.1.1.3 Izgradnja objekta za socijalno stanovanje. Područje Općine Pale je tokom proteklog rata većim djelom bilo obuhvaćeno ratnim sukobima te je cjelokopni stambeni fond praktično uništen. U poslijeratnom periodu stanovništvu su dodjeljivane donacije za smještaj. Između ostalih donacija postojala je donacija UNHCR-a gdje su donirani montažni objekti. Ti objekti su dotrajali i više se nemogu koristiti. Ljude iz tih objekata koji nisu na drugi način riješili stambeno pitanje Općina mora zbrinuti kroz Državni program socijalnog stambenog zbrinjavanja.

2.1.2.1 Modernizacija kino sale Općine. U zgradi Općine Pale postoji prostor za kino. Nedostaje profesionalna oprema za emitovanje, kao i adekvatne klupe za posjetioce. Plan je da se taj prostor opremi u potpunosti za kino kojim gazduje lokalna radio stanica Prača.

2.1.2.2 Uspostava otvorene (javne) Wi-Fi mreže u naseljima Prača i Hrenovica. Plan je da se na užem urbanom lokalitetu mjesnih zajednica Prača i Hrenovica uspostavi javna wi-fi mreža koja bi bila dostupna u vrijeme kada se ukaže društvena potreba. Ta mreža bi se mogla koristiti uz donatorska sredstva i trajno ukoliko se obezbijedi takav vid finansiranja.

2.1.2.3 Izgradnja otvorenog bazena. Općina Pale nema otvoreni bazen. Cjelokupno stanovništvo lokalne zajednice je zainteresovano za izgradnju bazena. Ukazana potreba je u planu rješavanja kroz planski period strateškog dokumenta uz obavezno definisanje održivog modela upravljanja bazenom kroz privatno-javno partnerstvo i/ili javno upravljanje.

2.2.1.1 Asfaltiranje lokalnih i nekategorisanih puteva u Općini. Općina Pale ima razvijenu mrežu lokalnih i nekategorisanih puteva. Isti su na nivou makadama i često su izloženi oštećenjima zbog djelovanja padavina i mrazeva. Kako bi se smanjili troškovi održavanja, kao i povećala sigurnost korištenja istih planira se asfaltiranje svih putnih prilaza selima i zaseocima. Na taj način omogućit će se brži povratak ljudi na svoja zapuštena imanja, kao i razvoj poljoprivrede i stočarstva.

2.2.1.2 Izgradnja mosta u Lunjama i Prači. Za naselja Lunje, Nehaj u Hrenovici, kao i Voznica u Prači postoji izrađena projektna dokumentacija za izgradnju mostova. Opisana naselja nemaju kvalitetan pristup magistralnom putu zbog čega je usporen razvoj ovih inače dobro

lociranih i perspektivnih naselja u kojima je moguća ekspanzija privrednog, a posebno poljoprivrednog razvoja.

2.2.1.3 Unapređenje snabdijevanja i kvaliteta vode za piće. Naselja Prača i Hrenovica imaju izgrađene gravitacione sisteme vodiosnadbjevanja. Za iste su urađeni elaborati zaštite izvorišta koji se trebaju implementirati. Također je potrebno uraditi i zamjenu starog azbestno-betonskog cjevovoda u naselju Mahala u Prači.

2.2.1.4 Izgradnja sekundarnog kolektora otpadnih voda u naseljima Prača i Hrenovica (faza 1). Općina ima projektnu dokumentaciju za cjelokupan sistem sa postrojenjima. Obezbjedenjem eksternih sredstava moguće je implemenirati projekat u fazama što bi suštinski i dugoročno riješilo probleme ekonomskog i društvenog razvoja i posebno zaštite okoliša lokalne zajednice (tj. smanjenje broja aktivnih septičkih jama u Općini).

2.2.2.1 Nabavka opreme, modernizacija i prilagođavanje zgrade općine potrebama svih građana i stranaka. Važećom zakonskom regulativom je predviđeno da lica sa smetnjama u razvoju moraju imati pristup državnim službama i upravi. Kako bi se to ispoštovalo, neophodno je uraditi šalter salu i lift za lica sa smetnjama i poteškoćama u zgradi općine Pale, s obzirom da je broj lica prema zvaničnom popisu sa određenim poteškoćama, uključujući i starija lica, ukupno 129 (60M, 69Ž).

Realizacijom gore identifikovanih ključnih projekata, treba da se postigne višestruki efekat i doprinos realizaciji strateškog cilja 2 i podigne kvalitet života sveukupnim društvenim napretkom Općine na značajno viši nivo, posebno socijalno ugroženih kategorija stanovništva Općine.

U okviru **strateškog cilja 3**, tj. unaprijeđenja zaštite okoliša i održivog upravljanja prirodnim resursima Općine, identifikovani su prioriteti djelovanja koji se odnose na zaštitu i inapređenje stanja životne sredine, očuvanje prirodnih dobara i smanjenje rizika od nesreća. Na bazi utvrđenih prioriteta djelovanja, ključni projektu su:

3.1.1.1 Izrada urbanističkog plana za naselja Prača i Hrenovica. Trenutno ne postoji urbanistički plan za područje Općine Pale. Isti je neophodno izraditi u skladu sa razvojnom strategijom općine Pale. Takođe se kroz izradu istog omogućava i gradnja gdje će se planirani prostori za gradnju pretvoriti u građevinsko zemljište koje je do sada bilo poljoprivredno. Time se omogućava lakši pristup dobijanju dozvola za gradnju i ubrzavaju novi investicioni projekti.

3.1.2.1 Rješavanje problema odlaganja i reciklaže otpada u općini Pale. Općina Pale ima plansku dokumentaciju za saniranje lokalne deponije i prelazak na reciklažno prikupljanje i tretman otpada. S tim u vezi u planu je fazno rješavanje ovog problema u skladu sa pripremljenom dokumentacijom. Ovo rješenje mora uzeti u obzir selektivno prikupljanje, selekciju, održivo odlaganje i reciklažu otpada.

3.1.2.2 Sanacija javne rasvjete. Instalirana rasvjeta je skupa za održavanje, a i nerentabilna sa aspekta troškova energije i učinkovitosti osvjetljenja. U planu je zamjena iste LED lampama, što će dovesti do ušteda el. energije i realokaciji sredstava za nove projekte i namjene.

3.1.2.3 Utopljavanje objekata. Sa ciljem uštede energije i smanjenja troškova u planu je utopljavanje javnih objekata i to Škole, Općine i Doma zdravlja u skladu sa energetskeim elaboratom za utopljavanje svakog objekta ponaosob.

3.2.1.1 Izgradnja obaloutvrda. U naselju Kaljani je potrebno uraditi obaloutvrdu rijeke Prače čime bi se dovršio projekat izrade obaloutvrda na rijeci Prači na području Općine Pale.

3.2.1.2 Sanacija klizišta. Na području Općine Pale postoje registrovana klizišta terena koja ugrožavaju naselja Nehaji, Konovik, Prešpicu, Brdariće, Datelje, kao i lokalne puteve na više pravaca. Iste je neophodno sanirati sa ciljem povećanja sigurnosti ljudi i imovine.

3.2.1.3 Nabavka mehanizacije za službe i javna preduzeća. Lokalno komunalno preduzeće je jedino u bližem i širem okruženju koje pruža sve neophodne usluge stanovništvu općine, ali i stanovništvu u okruženju što se odnosi na određene građevinske radove koje izvodi JKP u ostvarenju vlastitih prihoda. Isto je potrebno opremiti kako bi se povećala produktivnost rada, ostvaren veći i efikasniji učinak pruženih usluga, ali i umanjila cijena rada čime bi se pomoglo stanovništvu kod izvršenja radova.

Realizacijom gore identifikovanih ključnih projekata, treba da se postigne višestruki efekat i doprinos realizaciji strateškog cilja 3 i unaprjeđenju zaštite okoliša na dobrobit svih građana Općine

Sinergetski, realizacija identifikovanih projekata dopriniće realizaciji **Vizije razvoja Općine Pale do 2027. godine**, takođe ovi projekti mogu biti osnov za identifikaciju i realizaciju budućih projekata, koji će biti sastavni dio budućih akcionih planova.

5. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA

Važno je da Strategija razvoja općine Pale 2021-2027. godine ima usklađenost strateškim dokumentima viših nivoa vlasti (uključujući i SDG¹² okvir za BiH).

Strategijom razvoja općine Pale 2021-2027. godine, prepoznati su i inkorporirani okvirni pravci definisani nacrtom dokumenta Okvir održivih ciljeva za BiH (SDG okvir).

- ⇒ SDG pravac-**"Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom"** prožima se kroz sva tri (3) strateška cilja, dok akcelerator 1. ovog pravca **"Efikasan, otvoren, inkluzivan i odgovoran javni sektor"** je posebno naglašen u okviru Prioriteta 2.3 i mjere 2.3.2 **"Unapređenje javnih usluga"** te u prioritetu 3.2. **"Smanjenje rizika od nesreća"**.
- ⇒ SDG pravac-**"Pametni rast"** se ogleda posebno u okviru strateškog cilja 1 i strateškog cilja 3, ali i dijelom u cilju 2 Strategije razvoja općine. Akcelerator 1 ovog pravca **"Jačanje povoljnog okruženja za poduzetništvo i inovacije za proizvodnju dobara visoke dodane vrijednosti za izvoz"** i Akcelerator 2 **"Povećanje investicija u infrastrukturu"** se vežu za mjere Strategije 1.2.1 i 1.2.2 koje se odnose na podršku razvoju poljoprivrede i privlačenju investicija. Akcelerator 3 **"Unapređenje pristupa i kvalitete obrazovanja i obuke"** ogleda se u mjeri 2.2.1 koja se odnosi na društvene djelatnosti, a Akcelerator 4 **"Zeleni rast i čista energija"**, te Akcelerator 5 **"Pametno upravljanje prirodnim resursima i okolišem"** je reflektovan kroz mjere Strategije 3.1.2 **"Održivo upravljanje otpadom i efikasno korištenje energije"** i 3.1.1 **"Očuvanje prostora, prirodnih dobara i zaštita tla, vode, vazduha i raznolikosti"**.
- ⇒ U okviru SDG pravca **"Društva jednakih mogućnosti"** svih pet pripadajućih akceleratora ovog pravca je inkorporirano i usklađeno na nivou strateškog cilja 2 Strategije razvoja općine Pale 2021-2027. godine.

Pregled usklađenosti strateškog dokumenta sa **Okvirom za ciljeve održivog razvoja u BiH – SDG okvirom**: 1) Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom, 2) Pametan rast, te 3) Socijalna uključenost - društvo jednakih mogućnosti, prikazan je i na sljedeći način:

Strateški dokument višeg nivoa	Vezani strateški cilj, prioritet i/ili mjera iz strategije razvoja
OKVIR ZA CILJEVE ODRŽIVOG RAZVOJA U BIH – SDG OKVIR	
Razvojni pravac: "Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom" Akcelerator 1.1 "Efikasan, otvoren, inkluzivan i odgovoran javni sektor"	Strateški cilj 2: Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva Prioritet 2.2.: Unapređenje javne infrastrukture i javnih usluga uprave, usklađenost na opštem nivou
Razvojni pravac: "Pametno rast" Akcelerator 2.1 "Povoljno okruženje za poduzetništvo i inovacije" Akcelerator 2.2 "Povećanje investicija u infrastrukturu" Akcelerator 2.3 „Unapređenje pristupa i kvalitete obrazovanja i nauke“ Akcelerator 2.5 "Pametno upravljanje prirodnim resursima i okolišem"	Strateški cilj 1: Održiva i konkurentna privreda Prioritet 1.1.: Povećanje konkurentnosti poljoprivrede i obima investicija malih i srednjih preduzeća (MSP) , usklađenost na opštem nivou. Strateški cilj 2: Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva Prioritet 2.1: Unapređenje obima socijalne i zdravstvene zaštite stanovništva i društvenih aktivnosti u zajednici, usklađenost na opštem nivou.

¹² Ciljevi održivog razvoja (SDG) predstavljaju transformativni plan za stvaranje bolje i održive budućnosti za cijeli svijet. Oni se bave globalnim izazovima sa kojima se cijeli svijet suočava, uključujući siromaštvo, nejednakost, klimatske promjene, degradaciju okoliša, prosperitet, mir i pravdu-SDG okvir za BiH, decembar 2019, radni materijal SDG okvira za BiH.

	Prioritet 2.2.: Unaprjeđenje javne infrastrukture i javnih usluga uprave, usklađenost na opštem nivou. Strateški cilj 3: Zaštićen okoliš i prirodni resursi Prioritet 3.1: Zaštita i unaprjeđenje stanja okoliša, usklađenost na opštem nivou. Prioritet 3.2: Smanjenje rizika od nesreća, usklađenost na opštem nivou.
Razvojni pravac: "Socijalna uključenost – društvo jednakih mogućnosti" Akcelerator 3.1 Unapređenje politike socijalne zaštite Akcelerator 3.2 Aktivacija i zapošljavanje ranjivih kategorija Akcelerator 3.3 Efikasna zdravstvena zaštita za sve Akcelerator 3.4 Poboljšanje inkluzivnosti obrazovnih sistema	Strateški cilj 2: Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva Prioritet 2.1: Unapređenje obima socijalne i zdravstvene zaštite stanovništva i društvenih aktivnosti u zajednici, usklađenost na opštem nivou. Prioritet 2.2.: Unaprjeđenje javne infrastrukture i javnih usluga uprave, usklađenost na opštem nivou.

Strategija je usklađena sa ključnim **strateškim dokumentima u Bosni i Hercegovini i Federaciji BiH i Bosansko-podrinjskom kantonu:**

Strateški dokument višeg nivoa	Vezani strateški cilj, prioritet i/ili mjera iz strategije razvoja
STRATEŠKI PLAN RURALNOG RAZVOJA BOSNE I HERCEGOVINE (2018-2021) - Okvirni dokument	
STRATEŠKI CILJ 1: Osiguranje stabilnosti dohotka i izjednačavanje uslova poslovanja sa okruženjem STRATEŠKI CILJ 5: Poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima kroz ostvarivanje novih izvora prihoda i unaprjeđenje fizičke infrastrukture, društvene uključenosti i dostupnosti javnih usluga	Strateški cilj 1: Održiva i konkurentna privreda Prioritet 1.1.: Povećanje konkurentnosti poljoprivrede i obima investicija malih i srednjih preduzeća (MSP), usklađenost na opštem nivou. Strateški cilj 2: Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva Prioritet 2.1: Unapređenje obima socijalne i zdravstvene zaštite stanovništva i društvenih aktivnosti u zajednici, usklađenost na opštem nivou. Prioritet 2.2.: Unaprjeđenje javne infrastrukture i javnih usluga uprave, usklađenost na opštem nivou.
OKVIRNA STRATEGIJA PROMETA BOSNE I HERCEGOVINE (2015.-2030.)	
STRATEŠKI CILJ: Zadovoljiti potrebe u smislu održavanja, poboljšanja i razvoja prometne infrastrukture	Strateški cilj 2: Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva Prioritet 2.2.: Unaprjeđenje javne infrastrukture i javnih usluga uprave, usklađenost na opštem nivou.
STRATEGIJA¹³ RAZVOJA FEDERACIJE BIH 2021-2027. GODINE (NACRT)	
Okvirni ciljevi: (1) Ubrzan ekonomski razvoj (2) Prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj (3) Resursno efikasan i održiv razvoj (4) Efikasan, transparentan i odgovoran javni sektor	Strateški cilj 1: Održiva i konkurentna privreda Prioritet 1.1.: Povećanje konkurentnosti poljoprivrede i obima investicija malih i srednjih preduzeća (MSP), usklađenost na opštem nivou. Strateški cilj 2: Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva

¹³ U toku je izrada Strategije razvoja Federacije BiH za period 2021.-2027. godina.
<https://www.fzpr.gov.ba/bs/docs/48/25/strategija-razvoja>

	Prioritet 2.1: Unapređenje obima socijalne i zdravstvene zaštite stanovništva i društvenih aktivnosti u zajednici, usklađenost na opštem nivou. Prioritet 2.2.: Unapređenje javne infrastrukture i javnih usluga uprave, usklađenost na opštem nivou. Strateški cilj 3: Zaštićen okoliš i prirodni resursi Prioritet 3.1: Zaštita i unapređenje stanja okoliša, usklađenost na opštem nivou. Prioritet 3.2: Smanjenje rizika od nesreća, usklađenost na opštem nivou.
STRATEGIJA RAZVOJA BOSANSKO-PODRINJSKOG KANTONA¹⁴ 2016-2020. GODINE	
STRATEŠKI CILJ 1: Uspostaviti pogodno privredno okruženje i dinamičnu privredu, zasnovanu na prirodnim resursima i poslovnoj tradiciji STRATEŠKI CILJ 2: Učiniti BPK Goražde mjestom kvalitetnog življenja STRATEŠKI CILJ 3: Osigurati održivo upravljanje okolišem i jačati infrastrukturne kapacitete BPK Goražda STRATEŠKI CILJ 4: Razviti kvalitetnu i efikasnu javnu upravu u službi građana BPK Goražde	Strateški cilj 1: Održiva i konkurentna privreda Prioritet 1.1.: Povećanje konkurentnosti poljoprivrede i obima investicija malih i srednjih preduzeća (MSP), usklađenost na opštem nivou, prenesenim i usklađenim aktivnostima. Strateški cilj 2: Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva Prioritet 2.1: Unapređenje obima socijalne i zdravstvene zaštite stanovništva i društvenih aktivnosti u zajednici, usklađenost na opštem nivou, prenesenim i usklađenim aktivnostima Prioritet 2.2.: Unapređenje javne infrastrukture i javnih usluga uprave, usklađenost na opštem nivou, prenesenim i usklađenim aktivnostima Strateški cilj 3: Zaštićen okoliš i prirodni resursi Prioritet 3.1: Zaštita i unapređenje stanja okoliša, usklađenost na opštem nivou, prenesenim i usklađenim aktivnostima. Prioritet 3.2: Smanjenje rizika od nesreća, usklađenost na opštem nivou, prenesenim i usklađenim aktivnostima.

Inicijative međuopćinske saradnje:

U oblasti privrednog razvoja postoje brojne mogućnosti za ostvarivanje međuopćinske suradnje na kojima će raditi općina Pale. Međuopćinska saradnja će se prije svega odvijati kroz zajedničke projekte u sljedećim sektorima a kroz koje će se moći realizovati i projekti koji su identifikovani kroz programiranje:

- zajednička promocija poljoprivrede,
- zajednička promocija turizma, stvaranje turističkih proizvoda, kao dio turističke ponude.

Realizacija projekata međuopćinske suradnje nastojati će se maksimalno iskoristiti kroz dostupne programe prekogranične saradnje (IPA projekti), kao što je iznad rečeno te kroz bilateralnu saradnju, posebno sa Gradom Goraždem, opštinom Pale (RS) i drugim susjednim općinama.

U oblasti društvenog razvoja postoje brojne mogućnosti za ostvarivanje međuopćinske saradnje u realizaciji različitih zajedničkih projekata i to prvenstveno sa susjednim općinama, kao i prekograničnom saradnjom sa općinama u susjednim državama. Ova će se saradnja najviše manifestovati i kroz sljedeće zajedničke projekte i inicijative:

¹⁴ Izrada nove Strategije BPK je pokrenuta ali do finalizacije ovog dokumenta nije zvanično kompletirana niti usvojena.

- projekti razvoja i promocije tradicionalnih i drugih kulturnih sadržaja na ovim područjima.

U oblasti zaštite okoliša Općina Pale može ostvariti saradnju sa susjednim općinama, opštinom Pale po pitanju zaštite vodotoka rijeke Prače i Gradom Goražde po pitanju očuvanja vodotoka, zaštite vazduha i odlaganja komunalnog otpada i dr. Inicijative međuopćinske saradnje će se provoditi na planu protivpožarne zaštite i zaštite od elementarnih nepogoda i drugih nesreća, te prekograničnih projekata u cilju razvoja infrastrukture zaštite okoliša.

6. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR

INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR ZA PERIOD VAŽENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA					
Redni broj i oznaka	Struktura finans. (%)*	Ukupno (KM)	Budžet institucije (KM)	Ostali izvori	
				(KM)	Naziv potencijalnog izvora
1. S.C.: ODRŽIVA I KONKURENTNA PRIVREDA	16.2	1,600,000	230,000	1,370,000	
1.1.P: POVEĆANJE KONKURENTNOSTI POLJOPRIVREDE I OBIMA INVESTICIJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA (MSP)	16.2	1,600,000	230,000	1,370,000	
1.1.1 M: KREIRANJE KONKURENTNOG POSLOVNOG OKRUŽENJA I PROMOCIJA OPĆINE	9.1	900,000	130,000	770,000	
1.1.1.1 Uspostavljanje poslovne zone i rješavanje pitanja imovine objekta poslovne zone „Vinčica“	3.0	300,000	60,000	240,000	Ministarstvo privrede BPK Goražde, Vlada BPK Goražde, Federalno ministarstvo obrta.
1.1.1.2 Donošenje administrativnih i planskih mjera za unapređenje investicija i obrtništva i promocija Općine	2.0	200,000	40,000	160,000	Vlada FBiH putem ministarstva za poduzetništvo i Obrt, Federalno ministarstvo prostornog uređenja,
1.1.1.3 Izgradnja izletišta Međugradi sa uređenjem planinarskih staza	1.0	100,000	20,000	80,000	Ministarstvo privrede BPK, Ministarstvo okoliša i turizma FBiH,
1.1.2 M: FINANSIJSKA I STRUČNA PODRŠKA RAZVOJU, KONKURENTNOSTI I ODRŽIVOSTI POLJOPRIVREDE	7.1	700,000	100,000	600,000	
1.1.2.1 Uspostava poljoprivredne zadruge za objedinjavanje proizvodnje i plasmana proizvoda	3.0	300,000	60,000	240,000	Ministarstvo privrede BPK Goražde i Vlada Kantona Goražde, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.
1.1.2.2 Izrada projektne dokumentacija navodnjavanja poljoprivrednih parcela u Hrenovici i rješavanje imovinskih poslova (Faza 1)	2.0	200,000	40,000	160,000	Ministarstvo poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva FBiH, kantonalno ministarstvo privrede BPK Goražde, Vlada BPK Goražde
2. S.C.: UNAPRIJEĐEN I OSIGURAN KVALITETAN	41.9	4,140,000	700,000	3,440,000	

ŽIVOT SVIH KATEGORIJA STANOVNIŠTVA					
2.1P: Unapređenje obima socijalne i zdravstvene zaštite stanovništva i društvenih aktivnosti u zajednici	12.0	1,190,000	230,000	960,000	
2.1.1 M: SMANJENJE SIROMAŠTVA I PODRŠKA RANJIVIM KATEGORIJAMA STANOVNIŠTVA	9.8	970,000	190,000	780,000	
2.1.1.1 Izgradnja dječijeg vrtića u Prači	3.0	300,000	60,000	240,000	Kantonalno ministarstvo obrazovanja BPK Goražde, Vlada BPK Goražde
2.1.1.2 Izgradnja dječijeg igrališta u Hrenovici	0.7	70,000	14,000	56,000	Kantonalno ministarstvo obrazovanja BPK Goražde, Vlada BPK Goražde
2.1.1.3 Izgradnja objekta za socijalno stanovanje	5.1	500,000	100,000	400,000	Kantonalno ministarstvo prostornog uređenja BPK Goražde, Vlada BPK Goražde
2.1.2 M: ORGANIZACIJSKA I MATERIJALNA PODRŠKA NOVIM DRUŠTVENIM SADRŽAJIMA STANOVNIŠTVU	2.2	220,000	40,000	180,000	
2.1.2.1 Modernizacija kino sale Općine	0.5	50,000	10,000	40,000	Kantonalno ministarstvo obrazovanja BPK Goražde, Vlada BPK Goražde
2.1.2.2 Uspostava otvorene (javne) Wi-Fi mreže u naseljima Prača i Hrenovica	0.3	30,000	6,000	24,000	Kantonalno ministarstvo privrede BPK Goražde, Vlada BPK Goražde
2.1.2.3 Izgradnja otvorenog bazena	1.0	100,000	20,000	80,000	Kantonalno ministarstvo obrazovanja BPK Goražde, Vlada BPK Goražde
2.2P: Unapređenje javne infrastrukture i javnih usluga uprave	29.8	2,950,000	470,000	2,480,000	
2.2.1 M: IZGRADNJA I REKONSTRUKCIJA KOMUNALNE INFRASTRUKTURE	26.3	2,600,000	400,000	2,200,000	
2.2.1.1 Asfaltiranje lokalnih i nekategorisanih puteva u Općini	5.1	500,000	100,000	400,000	Kantonalno ministarstvo privrede BPK Goražde, Vlada

					<i>BPK Goražde, Federalno ministarstvo prometa i komunikacija</i>
<i>2.2.1.2 Izgradnja mosta u Lunjama i Prači</i>	6.1	600,000	120,000	480,000	<i>Vlada FBiH putem ministarstva prometa i komunikacija i Vladinih fondova</i>
<i>2.2.1.3 Unapređenje snabdijevanja i kvaliteta vode za piće</i>	4.0	400,000	80,000	320,000	<i>Kantonalno ministarstvo privrede BPK Goražde, Vlada BPK Goražde, Agencija za vodno područje sliva rijeke Save, Sarajevo</i>
<i>2.2.1.4 Izgradnja sekundarnog kolektora otpadnih voda u naseljima Prača i Hrenovica (faza 1)</i>	10.1	1,000,000	100,000	900,000	<i>Kantonalno ministarstvo privrede BPK Goražde, Vlada BPK Goražde, Fond za zaštitu okoliša FBiH, FMPVIŠ</i>
2.2.2 M: UVOĐENJE NOVIH JAVNIH USLUGA I ELEKTRONSKE UPRAVE	3.5	350,000	70,000	280,000	
<i>2.2.2.1 Nabavka opreme, modernizacija i prilagođavanje zgrade općine potrebama svih građana i stranaka</i>	3.2	320,000	64,000	256,000	<i>Vlada BPK Goražde</i>
3. S.C.: ZAŠTIĆEN OKOLIŠ I PRIRODNI RESURSI	42.0	4,150,000	850,000	3,300,000	
3.1 P: ZAŠTITA I UNAPREĐENJE STANJA OKOLIŠA I PRIRODNIH DOBARA	15.7	1,550,000	350,000	1,250,000	
3.1.1 M: OČUVANJE PROSTORA, PRIRODNIH DOBARA I ZAŠTITA TLA, VODE, VAZDUHA I RAZNOLIKOSTI	1.5	150,000	30,000	120,000	
<i>3.1.1.1 Izrada urbanističkog plana za naselja Prača i Hrenovica</i>	1.0	100,000	20,000	80,000	<i>Geodetska uprava FBiH, FMPUO,</i>
3.1.2 M: ODRŽIVO RJEŠENJE UPRAVLJANJA OTPADOM I EFIKASNO KORIŠTENJE ENERGIJE	14.2	1,400,000	300,000	1,100,000	
<i>3.1.2.1 Rješavanje problema odlaganja i reciklaže otpada u općini Pale</i>	7.6	750,000	150,000	600,000	<i>FMOT, Kantonalno ministarstvo urbanizama BPK Goražde,</i>
<i>3.1.2.2 Sanacija javne rasvjete</i>	2.0	200,000	40,000	160,000	<i>Federalno ministarstvo okoliša, Fond za zaštitu okoliša FBiH,</i>

3.1.2.3 Utopljanje objekata	4.0	400,000	80,000	320,000	Federalno ministarstvo okoliša, Fond za zaštitu okoliša FBIH
3.2 P: SMANJENJE RIZIKA OD NESREĆA	26.3	2,600,000	500,000	2,100,000	
3.2.1 M: PREVENCIJA RIZIKA OD ELEMENTARNIH NEPOGODA I DRUGIH NESREĆA I POVEĆANJE SIGURNOSTI GRAĐANA	26.3	2,600,000	500,000	2,100,000	
3.2.1.1 Izgradnja obaloutvrda	10.1	1,000,000	200,000	800,000	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Federalna Agencija za vode, Fond za zaštitu okoliša FBIH
3.2.1.2 Sanacija klizišta	5.1	500,000	100,000	400,000	Federalno ministarstvo okoliša, Fond za zaštitu okoliša FBIH
3.2.1.3 Nabavka mehanizacije za službe i javna preduzeća	10.1	1,000,000	200,000	800,000	Federalno ministarstvo obrta i razvoja, Kantonalno ministarstvo privrede BPK Goražde, Fond za zaštitu okoliša FBIH
Ukupno iz strateškog dokumenta**	100%	9,890,000	1,780,000	8,110,000	
PREGLED PO IZVORIMA					
Budžetska sredstva, KM	Kreditna sredstva, KM		Sredstva EU, KM	Ostale donacije, KM	
1,780,000 KM	0 KM		300,000 KM	7,810,000	
18 %	0%		10%	72%	

* Struktura učešća finansiranja (u %) prioriteta i strateških ciljeva u ukupnom iznosu finansiranja strateškog dokumenta.

** Struktura finansiranja po izvorima finansiranja.

7. OKVIR ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE RAZVOJA

Tabela 34. Pregled aktivnosti i odgovornosti za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije razvoja jedinice lokalne samouprave (JLS)

Osnovne aktivnosti i odgovornosti za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije razvoja	
Aktivnosti(*)	Nadležnost (ko?)
Priprema/ažuriranje Kalendara aktivnosti Jedinice za upravljanje razvojnim aktivnostima (JURA***)	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice Učesnici procesa: Ostali službenici Općinske službe za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice
Priprema mehanizama i alata za praćenje i izvještavanje o ostvarenju strategije razvoja (uključujući lokalizirane ciljeve održivog razvoja BIH)	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice Učesnici procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice; Kolegij Općinskog načelnika
Definisanje prioritetnih projekata/aktivnosti na osnovu strateško-programskih dokumenata za naredni 1+2 planski ciklus	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice zajedno sa Kabinetom načelnika Učesnici u procesu: Rukovodioci nadležnih službi JLS; Kolegij načelnika JLS; Ostali službenici Općinske službe za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice
Priprema trogodišnjih i godišnjih planova rada službi, uključujući projekte iz strategije razvoja i vezane redovne aktivnosti	Nosilac procesa: Rukovodioci nadležnih službi JLS Učesnici procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice
Izrada Trogodišnjeg i Godišnjeg plana rada JLS (<u>za narednu godinu</u>)	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice zajedno sa Kabinetom načelnika Učesnici procesa: Kolegij načelnika
Uključivanje ključnih strateških projekata i aktivnosti u plan Budžeta (<u>za narednu godinu</u>)	Nosilac procesa: Rukovodilac Službe za budžet i finansije Učesnici procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice; Kolegij načelnika
Usklađivanje godišnjih planova rada službi/odjeljenja i Godišnjeg plana rada JLS sa usvojenim Budžetom (<u>za narednu godinu</u>)	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice Učesnici procesa: Rukovodioci nadležnih službi; Kolegij Općinskog načelnika
Usvajanje Godišnjeg plana rada JLS (<u>za narednu godinu</u>)	Nosilac procesa: Općinski načelnik Učesnici procesa: Općinsko vijeće
Razrada projekata iz Godišnjeg plana rada JLS	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice Učesnici procesa: Ostali službenici Općinske službe za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice; Nadležne službe
Praćenje i privlačenje eksternih izvora finansiranja projekata	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice Učesnici procesa: Ostali službenici Općinske službe za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice
Praćenje provođenja Godišnjeg plana rada JLS i ostvarenja strateških ciljeva	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice Učesnici procesa: Ostali službenici Općinske službe za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice; Šefovi službi
Izrada godišnjih izvještaja o radu službi/odjeljenja	Nosilac procesa: Rukovodioci općinskih službi

	Učesnici procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice; Ostali službenici Općinske službe za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice
Uključivanje javnosti/ Partnerske grupe u praćenje provođenja strategije razvoja ^(**)	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice Učesnici procesa: Ostali službenici Općinske službe za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice; Partnerska grupa/Razvojni tim
Priprema i razmatranje Izvještaja o razvoju (za prethodnu godinu)	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice Učesnici procesa: Ostali službenici Općinske službe za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice; Rukovodioci službi
Priprema i razmatranje Godišnjeg izvještaja o radu JLS (za prethodnu godinu)	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice, zajedno sa kabinetom načelnika Učesnici procesa: Rukovodioci službi; Kolegij Općinskog načelnika
Usvajanje i objavljivanje Izvještaja o razvoju (za prethodnu godinu)	Nosilac Inicijator i vlasnik procesa: Općinski načelnik Učesnici procesa: Općinsko vijeće
Usvajanje i objavljivanje Godišnjeg izvještaja o radu JLS (za prethodnu godinu)	Nosilac procesa: Općinski načelnik Učesnici procesa: Općinsko vijeće
Ostale važne aktivnosti: ▪ Uspostavljanje i unaprijeđenje međuopćinske/međuopštinske saradnje ▪ Pokretanje procesa evaluacije strategije razvoja	Nosilac procesa: Pomoćnik Općinskog načelnika za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice Učesnici procesa: Ostali službenici Općinske službe za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice

Napomene:

(*)Odnosi se na procesne aktivnosti koje su usklađene sa relevantnim regulatornim okvirima oba entiteta u BiH uključujući propise o budžetima, kao i internim regulatornim okvirom JLS, tamo gdje je uspostavljen.

(**) Partnerska grupa se uključuje jednom do dva puta godišnje u praćenje provođenja strategije razvoja.

(***) **Uloga JURA- jedinica za upravljanje razvojem općine Pale dodijeljena je Općinskoj službi za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice.**

8. PRILOZI

8.1 Sažeti pregled strategije razvoja

Redni broj i oznaka	NAZIV	INDIKATORI I FINANSIJSKI IZVORI		
1. Strateški cilj	ODRŽIVA I KONKURENTNA PRIVREDA	Indikatori cilja	Polazne vrijednosti indikatora*	Ciljne vrijednosti indikatora**
		Prosječna neto plata, KM	721	1100
		Broj poslovnih subjekata	32	50
		Broj zaposlenih ¹⁵	115	200
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		230,000	1,370,000	1,600,000
1.1. Prioritet	Povećanje konkurentnosti poljoprivrede i obima investicija malih i srednjih preduzeća (MSP)	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora*	Ciljne vrijednosti indikatora**
		Broj samostalnih polj. proizvođača	4	14
		Broj preduzeća	21	30
		Broj obrta	11	20
		Ostvareni prihodi u poljoprivredi, KM/godišnje	1,049,000	2,000,000
		Ostvareni broj noćenja, godišnje	1338	2500
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		230,000	1,370,000	1,600,000
1.1.1. Mjera	Kreiranje konkurentnog poslovnog okruženja i promocija općine	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora*	Ciljne vrijednosti indikatora**
		Broj funkcionalnih industrijskih zona	0	1

¹⁵ Veza sa SDG -8.1

		Broj novih investicija	0	2
		Broj ležajeva	65	100
		Ostvareni prihodi u turizmu, KM	24512	50000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		130,000	770,000	900,000
1.1.2. Mjera	Finansijska i stručna podrška razvoju, konkurentnosti i održivosti poljoprivrede	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora*	Ciljne vrijednosti indikatora**
		Broj poljoprivrednih zadruga	0	1
		Ostvareni prinosi u poljoprivredi, t/godišnje	19 (ječam i pšenica i dr), 8,9 (jabuka, višnja i dr.);39,5 (povrće)	30; 15; 50
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		100,000	600,000	700,000

Redni broj i oznaka	NAZIV	INDIKATORI I FINANSIJSKI IZVORI		
2. Strateški cilj	UNAPRIJEĐEN I OSIGURAN KVALITETAN ŽIVOT SVIH KATEGORIJA STANOVNIŠTVA	Indikatori cilja	Polazne vrijednosti indikatora*	Ciljne vrijednosti indikatora**
		Broj djece djece obuhvaćen predškolskim obrazovanjem, godišnje	0	15
		Broj građana koji imaju obavezno zdravstveno osiguranje	651	800
		Udio broja stanovnika koji ima pristup kontrolisanoj vodi za piće, %	56%	76%
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)

		700,000	3,440,000	4,140,000
2.1. Prioritet	Unapređenje obima socijalne i zdravstvene zaštite stanovništva i društvenih aktivnosti u zajednici	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora*	Ciljne vrijednosti indikatora**
		Broj medicinskih radnika u Domu zdravlja	8	10
		Broj korisnika stalne novčane pomoći	5	2
		Broj učenika na 1000 stanovnika	78	83
		Broj knjiga školske biblioteke	3000	4500
		Broj aktivnih članova sportskih organizacija	137	167
		Broj posjetilaca tradicionalnih kulturnih manifestacija, godišnje	500	1000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		230,000	960,000	1,190,000
2.1.1. Mjera	Smanjenje siromaštva i podrška ranjivim kategorijama stanovništva	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Broj uspostavljenih nivoa predškolskog obrazovanja ¹⁶	0	3
		Broj korisnika dječijeg igrališta u Hrenovici	0	50
		Broj zdravstveno osiguranih osoba ženskog pola ¹	175	350
		Broj mladih bračnih parova koji je stambeno zbrinut	0	10
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)

¹⁶ Sa stanovišta organizacionih formi, predškolski odgoj i obrazovanje ostvaruje se u okviru jaslica, za djecu od šest mjeseci do navršene treće godine života, u vrtiću, od navršene treće godine života sve do polaska u osnovnu školu i obavezno preškolsko obrazovanje.

		190,000	780,000	970,000
2.1.2. Mjera	Organizacijska i materijalna podrška novim društvenim sadržajima stanovništvu	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Broj predstava u kino sali godišnje	0	50
		Udio stanovnika kojima je dostupan brzi internet, %	70	98
		Broj uspostavljenih plivačkih sekcija	0	2
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		40,000	180,000	220,000

2.2. Prioritet	Unapređenje javne infrastrukture i javnih usluga uprave	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Broj domaćinstava u općini koji nemaju pristup vodovodu	45	25
		Broj nesanitarnih septičkih kolektora (jama)	400	300
		Stepen zadovoljstva građana javnom upravom, %	95	>95
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		470,000	2,480,000	2,950,000
2.2.1. Mjera	Izgradnja i rekonstrukcija komunalne infrastrukture	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Dužina asfaltiranje lokalnih i nekategorisanih puteva u Općini, km	60	90
		Broj izgrađenih mostova	0	2
		Broj domaćinstava koja nemaju pristup vodovodu	45	25
		Udio komunalnih otpadnih voda naselja Prača i Hrenovica koji se prikuplja u kolektore, %	0	90
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)

		400,000	2,200,000	2,600,000
2.2.2. Mjera	Uvođenje novih javnih usluga i elektronske uprave	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Udio elektronski riješenih predmeta općinske uprave, %	0	30
		Broj centara za obavještanje građana opštine Pale	0	5
		Iznos ulaganja za obuku osoblja općinske uprave, KM/godišnje	275,50	2500,00
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		70,000	280,000	350,000

Redni broj i oznaka	NAZIV	INDIKATORI I FINANSIJSKI IZVORI		
3. Strateški cilj	ZAŠTIĆEN OKOLIŠ I PRIRODNI RESURSI	Indikatori cilja	Polazne vrijednosti indikatora*	Ciljne vrijednosti indikatora**
		Udio recikliranog otpada od ukupno prikupljenog otpada na godišnjem nivu, %	0	30
		Udio domaćinstava obuhvaćen organizovanim odvozom otpada, %	23,71	50
		Udio stanovnika obuhvaćen sistemom kanalizacije ¹⁷ , %	0	50
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		850,000	3,300,000	4,150,000
3.1. Prioritet	ZAŠTITA I UNAPREĐENJE STANJA OKOLIŠA I PRIRODNIH DOBARA	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj građevinskih zona u naseljima	0	3

¹⁷ Veza sa SDG -6.1

		Udio neprečišćenih otpadnih voda u ukupnoj količini komunalnih otpadnih voda, %	100	50
		Broj divljih deponija ¹⁸	7	2
		Broj javnih objekata u kojima su provedene mjere energetske efikasnosti	1	4
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		350,000	1,200,000	1,550,000
3.1.1. Mjera	Očuvanje prostora, prirodnih dobara i zaštita tla, vode, vazduha i raznolikosti	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Broj ažurnih općinskih prostorno-planskih dokumenata	0	1
		Količina prečišćenih otpadnih voda, 000 m ³	0	600
		Broj godišnjih akcija zaštite okoliša (uklanjanje divljih deponija, uređenja staza i dr.)	0	3
		Broj stručnih analiza, elaborata, studija i dr. (u pogledu stanja i analize tla, vode, vazduha, zaštite prirode), ukupno	0	5
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		30,000	120,000	150,000
3.1.2. Mjera	Održivo rješenje upravljanja otpadom i efikasno korištenje energije	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Količina otpada koja se odlaže na sanitarne deponije, m ³ /godišnje	0	350
		Broj kategorija po kojima se vrši selektivno prikupljanje otpada (papir, plastika, metal, staklo i dr.)	0	4

¹⁸ Veza sa SDG -12.1

		Broj energetski efikasnih rasvjetnih tijela	0	169
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		300,000	1,100,000	1,400,000

3.2. Prioritet	SMANJENJE RIZIKA OD NESREĆA	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj aktivnih klizišta	7	2
		Broj stambenih objekata potencijalno ugroženih poplavama	50	20
		Broj stanovnika potencijalno ugrožen požarima	410	300
		Površine sumnjive i kontaminirane sa MES i NUS, ha	26,35	16
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		500,000	1,100,000	2,600,000
3.2.1. Mjera	Prevenција rizika od elementarnih nepogoda i drugih nesreća i povećanje sigurnosti građana	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti
		Broj saniranih klizišta	0	5
		Broj poslovnih objekata ugrožen poplavama	18	0
		Broj akcidenata i incidenata izazvanih MES i NUS	0	0
		Broj intervencija DVD (broj požara), godišnje	5	1
		Broj novih navalnih vozila	0	1
		Broj krivičnih djela, godišnje	3	1
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		500,000	1,100,000	2,600,000

8.2 Detaljan pregled mjera

STRATEŠKI CILJ 1		Indikator (krajnjeg rezultata)	Početna vrijednost (2018)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITET 1.1: POVEĆANJE KONKURENTNOSTI POLJOPRIVREDE I OBIMA INVESTICIJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA (MSP)		Broj samostalnih polj. proizvođača	4	14
		Broj preduzeća	21	30
		Broj obrta	11	20
		Ostvareni prihodi u poljoprivredi, KM/godišnje	1,049,000	2,000,000
		Ostvareni broj noćenja, godišnje	1338	2500
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA				
1.1.1	KREIRANJE KONKURENTNOG POSLOVNOG OKRUŽENJA I PROMOCIJA OPĆINE			
1.1.2	FINANSIJSKA I STRUČNA PODRŠKA RAZVOJU, KONKURENTNOSTI I ODRŽIVOSTI POLJOPRIVREDE			

Veza sa strateškim ciljem	1. Održiva i konkurentna privreda		
Prioritet	1.1. Povećanje konkurentnosti poljoprivrede i obima investicija malih i srednjih preduzeća (MSP)		
Naziv mjere	1.1.1. Kreiranje konkurentnog poslovnog okruženja i promocija općine		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U okviru ove mjere potrebno je unaprijediti postojeće poslovno okruženje općine, donijeti jasne odluke i rješenje koja će potencijalnim investitorima omogućiti gradnju poslovnih objekata i stimulaciju u pogledu povoljne cijene građevinskog zemljišta na postojećem prostoru (eventualno korištenje objekta neperspektivne vojne imovine u Hrenovici, PZ Vinčica), za što je preduslov donošenje adekvatne prostorno-planske dokumentacije (urbanističkog i regulacionih planova), stimulativne komunalne takse i naknade kao i priključaka na komunalnu infrastrukturu. Takođe, potrebno je donijeti set mjera koje će unaprijediti stanje u privredi i obrtništvu, u cilju povoljnijih taksi i naknade za određene vidove i djelatnosti i obrta u općini, ali stanje po pitanju promocije općine, njenih turističkih potencijala i privlačenje investicija u ovoj privrednoj grani.		
Ključni strateški projekti	1. Uspostavljanje poslovne zone i rješavanje pitanja imovine objekta u „Vinčica“ 2. Donošenje administrativnih i planskih mjera za unapređenje investicija i obrtništva i promocija Općine 3. Izgradnja izletišta Međugradi sa uređenjem planinarskih staza	Očekivani krajnji rezultat projekta	
		Do kraja 2025. godine, funkcionalna poslovna zona. Do kraja 2027. godine povećan broj novih investicija za 2 investicije. Do kraja 2027. godine broj smještajnih kapaciteta veći za 50% u odnosu na 2018. godinu. Do 2027. godine ostvareni prihodi u turizmu veći za 100% u odnosu na 2018. godinu.	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	1. Broj funkcionalnih industrijskih zona 2. Broj novih investicija 3. Broj ležajeva 4. Ostvareni prihodi u turizmu, KM	- 0 - 0 - 65 - 24512	- 1 - 2 - 100 - 50000

Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Uspostavljanjem i opremanjem poslovnih zona došlo bi se do kvalitetnog građevinskog zemljišta kao preduslova za nove investicije. Paralelnim donošenjem stimulativnog seta mjera od strane Općinskog vijeća za investiranje, treba dovesti do otvaranja više novih poslovnih subjekata, „greenfield“ investicija u općinu i u konačnici povećanja zaposlenosti u općini. Povećanje zaposlenosti dovodi do unapređenja kvaliteta života svih stanovnika općine Pale.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 900,000 KM Izvor: 30% Općina, 30% Budžet BPK, 40% ostali.		
Period implementacije mjere	2021.-2027. godina		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Jedinica za upravljanje razvojem općine Pale (Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice)		
Nosioci mjere	Općinska služba za privredu, budžet, finansije, boračko-invalidsku i socijalnu zaštitu, opću upravu i matičnu evidenciju		
Ciljne grupe	Privrednici i investitori, građani		

STRATEŠKI CILJ 1		Indikator (krajnjeg rezultata)	Početna vrijednost (2018)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITETI				
PRIORITET 1.1: POVEĆANJE KONKURENTNOSTI POLJOPRIVREDE I OBIMA INVESTICIJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA (MSP)		Broj samostalnih polj. proizvođača	4	14
		Broj preduzeća	21	30
		Broj obrta	11	20
		Ostvareni prihodi u poljoprivredi, KM/godišnje	1,049,000	2,000,000
		Ostvareni broj noćenja, godišnje	1338	2500
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA				
1.1.1	KREIRANJE KONKURENTNOG POSLOVNOG OKRUŽENJA I PROMOCIJA OPĆINE			
1.1.2	FINANSIJSKA I STRUČNA PODRŠKA RAZVOJU, KONKURENTNOSTI I ODRŽIVOSTI POLJOPRIVREDE			

Veza sa strateškim ciljem	1. Održiva i konkurentna privreda
Prioritet	1.1 Povećanje konkurentnosti poljoprivrede i obima investicija malih i srednjih preduzeća (MSP)
Naziv mjere	1.1.2 Finansijska i stručna podrška razvoju, konkurentnosti i održivosti poljoprivrede
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	S obzirom na geografske preduslove, poljoprivredno zemljište u općini Pale treba posmatrati kao resurs, pri čemu je podrška poljoprivrednoj proizvodnji imperativ za razvoj Općine Pale. S ovim ciljem se posebna pažnja treba posvetiti proizvodnji zdrave hrane, većoj produktivnosti poljoprivrednih posjeda i proizvodima sa dodatnom vrijednosti ili produženim rokom trajanja. Ovo se prije svega ogled kroz programe stručne podrške poljoprivrednicima i primjenu najnovijih agro-tehničkih mjera u proizvodnji e eventualnoj preradi

	poljoprivrednih proizvoda (podrška manjim prerađivačkim kapacitetima). Posebno je važno uspostaviti zadrugu koja bi objedinila poljoprivrednu proizvodnju i plasman poljoprivrednih proizvoda na teritoriji općine. Također, kao poseban projekat za povećanje obima proizvodnje, odnosno produktivnosti poljoprivrednih posjeda nameće se uspostava sistema navodnjavanja za naselje Hrenovica koji predstavlja kapitalni projekat u razvoju poljoprivrede. Isto tako, poljoprivrednicima je neophodno pružiti stručnu podršku za ostvarivanje formalnih uslova za subvencije i premije u poljoprivrednoj proizvodnji, kao i provesti odgovarajuće kampanje u cilju promocije zdrave poljoprivredne proizvodnje.		
Ključni strateški projekti	1. Uspostava poljoprivredne zadruge za objedinjavanje proizvodnje i plasmana proizvoda 2. Izrada sistema navodnjavanja poljoprivrednih parcela za naselje Hrenovica	Očekivani krajnji rezultat projekta	
		Do kraja 2025. godine, funkcionalna poljoprivredna zadruga Do kraja 2027. godine ostvareni prihodi u poljoprivredi veći za 100% u odnosu na 2018. godinu.	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	1. Broj poljoprivrednih zadruga 2. Ostvareni prinosi u poljoprivredi, t/godišnje	- 0 - 19 (ječam i pšenica i dr), 8,9 (jabuka, višnja i dr.); 39,5 (povrće)	- 1 - 30; 15; 50
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Uspostavljanjem i opremanjem poljoprivredne zadruge povećala bi se tržišna vrijednost proizvoda, prihod poljoprivrednih proizvođača ali i broj poljoprivrednih gazdinstava. Paralelnim donošenjem stimulativnog seta mjera od strane Općinskog vijeća za proizvodnju zdrave hrane, dovelo bi se do veće zaposlenosti u poljoprivredi, što dovodi do unapređenja kvaliteta života svih stanovnika općine Pale.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 700,000 KM Izvor: 30% Općina, 30% Budžet BPKi 40% ostali.		
Period implementacije mjere	2021.-2027. godina		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Jedinica za upravljanje razvojem općine Pale (Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice)		
Nosioci mjere	Općinska služba za privredu, budžet, finansije, boračko-invalidsku i socijalnu zaštitu, opću upravu i matičnu evidenciju		
Ciljne grupe	Privrednici i investitori		

STRATEŠKI CILJ 2	PRIORITETI	Indikator (krajnjeg) rezultata	Polazna vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITET 2.1: UNAPREĐENJE OBIMA SOCIJALNE I ZDRAVSTVENE ZAŠTITE STANOVNIŠTVA I DRUŠTVENIH AKTIVNOSTI U ZAJEDNICI		Broj medicinskih radnika u Domu zdravlja	8	10
		Broj korisnika stalne novčane pomoći	5	2
		Broj učenika na 1000 stanovnika	78	83
		Broj knjiga školske biblioteke	3000	4500
		Broj aktivnih članova sportskih organizacija	137	167
		Broj posjetilaca tradicionalnih kulturnih manifestacija, godišnje	500	1000
	PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA			
2.1.1 SMANJENJE SIROMAŠTVA I PODRŠKA RANJIVIM KATEGORIJAMA STANOVNIŠTVA				
2.1.2 ORGANIZACIJSKA I MATERIJALNA PODRŠKA NOVIM DRUŠTVENIM SADRŽAJIMA STANOVNIŠTVU				

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva		
Prioritet	2. 1 Unapređenje obima socijalne i zdravstvene zaštite stanovništva i društvenih aktivnosti u zajednici		
Naziv mjere	2.1.1 Smanjenje siromaštva i podrška ranjivim kategorijama stanovništva		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U okviru ove mjere potrebno je dati podršku svim ranjivim kategorijama stanovništva, posebno djeci i mladima, mladim bračnim parovima ali drugim kategorijama stanovništva u općini Pale. U ovom segmentu se posebno (trenutno) nameće problematika nedostatka objekata i održivog sistema predškolskog vaspitanja ali i drugih sadržaja za mlade poput uređenih sportskih terena i objekata u kojima bi se organizovala rekreacija i drugi sportski sadržaji. Takođe, neophodno je pružiti podršku mladim bračnim parovima u cilju rješavanja stambenog pitanja i ostanka porodica na teritoriji Općine. Neophodna je i stručna i materijalna podrška za druge socijalno osjetljive kategorije stanovništva kao što su žene u cilju njihovog uključenja u aktivnosti nevladinih organizacija i intenzivniju inkluziju u poslovni sektor zajednice kako bi se žene potakle na osnivanje vlastitih radnji čime bi se podržalo njihovo samozapošljavanje,		
Ključni strateški projekti	1. Izgradnja dječijeg vrtića u Prači 2. Izgradnja dječijeg igrališta u Hrenovici 3. Izgradnja objekta za stanovanje za mlade bračne parove	Očekivani krajnji rezultat projekta	
		Do kraja 2022. godine, funkcionalan dječiji vrtić u Prači Do kraja 2027. godine izgrađeno dječije igrališta u Hrenovici Do kraja 2027. godine broj osiguranih osoba ženskog pola veći za 100% u odnosu na 2018. godinu. Do kraja 2027. godine 10 mladih bračnih parova stambeno zbrinuto	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***

	1. Broj uspostavljenih nivoa predškolskog obrazovanja 2. Broj korisnika dječijeg igrališta u Hrenovici 3. Broj zdravstveno osiguranih osoba ženskog pola ¹ 4. Broj mladih bračnih parova koji je stambeno zbrinuti	- 1 - 0 - 175 - 0	- 3 - 50 - 350 - 10
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Realizovanjem mjere za smanjenje siromaštva i podršku ranjivim kategorijama stanovništva, posebno djece i mladih ali i drugih kategorija stanovništva, uključujući osobe ženskog pola, doprinosi se unapređenju kvaliteta života prije svega socijalno ugroženih grupa stanovnika ali općine Pale čime se popravljaju sveukupna društvena situacija u lokalnoj zajednici		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 970,000 KM Izvor: 30% Općina, 30% Budžet BPK, 40% ostali.		
Period implementacije mjere	2021-2027		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Jedinica za upravljanje razvojem općine Pale (Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice)		
Nosioci mjere	Općinska služba za privredu, budžet, finansije, boračko-invalidsku i socijalnu zaštitu, opću upravu i matičnu evidenciju		
Ciljne grupe	Svi stanovnici općine Pale, ranjive grupe i kategorije stanovništva		

STRATEŠKI CILJ 2	PRIORITETI	Indikator (krajnjeg rezultata)	Polazna vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITET 2.1: UNAPREĐENJE OBIMA SOCIJALNE I ZDRAVSTVENE ZAŠTITE STANOVNIŠTVA I DRUŠTVENIH AKTIVNOSTI U ZAJEDNICI		Broj medicinskih radnika u Domu zdravlja	8	10
		Broj korisnika stalne novčane pomoći	5	2
		Broj učenika na 1000 stanovnika	78	83
		Broj knjiga školske biblioteke	3000	4500
		Broj aktivnih članova sportskih organizacija	137	167
		Broj posjetilaca tradicionalnih kulturnih manifestacija, godišnje	500	1000
	PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA			
2.1.1 SMANJENJE SIROMAŠTVA I PODRŠKA RANJIVIM KATEGORIJAMA STANOVNIŠTVA				
2.1.2 ORGANIZACIJSKA I MATERIJALNA PODRŠKA NOVIM DRUŠTVENIM SADRŽAJIMA STANOVNIŠTVU				

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva		
Prioritet	2. 1 Unapređenje obima socijalne i zdravstvene zaštite stanovništva i društvenih aktivnosti u zajednici		
Naziv mjere	2.1.2 Organizacijska i materijalna podrška novim društvenim sadržajima stanovništvu		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U okviru ove mjere potrebno je dati mogućnosti novih društvenih u općini Pale. U ovom segmentu se posebno (trenutno) nameće se problematika bioskopskih predstava i informatizacije zajednice kao i pristupa internetu i najvećim mjesnim zajednicama u Općini i novim društvenim sadržajima.		
Ključni strateški projekti	- Modernizacija kino sale Općine - Uspostava otvorene (javne) Wi-Fi mreže u naseljima Prača i Hrenovica - Izgradnja otvorenog bazena	Očekivani krajnji rezultat projekta	
		Do kraja 2027. godine najmanje jedna projekcija ili predstava u kino sali sedmično. Do kraja 2027. godine internet dostupan za 98% stanovnika Općine. Do kraja 2027. godine funkcionalan otvoreni bazen sa održivim modelom upravljanja.	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	- Broj predstava u kino sali godišnje - Udio stanovnika kojima je dostupan brzi internet, % - Broj uspostavljenih plivačkih sekcija	- 0 - 70 - 0	- 50 - 98 - 2
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Realizovanjem mjere za uvode se novi društveni sadržaji za stanovnika općine Pale, posebno za mlade, kao i uvođenjem otvoreno Wi-Fi stvaraju pretpostavke za digitalizaciju i uvođenje drugih usluga kao i informatizaciju zajednice, čime se omogućava unapređenje kvaliteta života svih stanovnika općine Pale.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 220,000 KM Izvor: 30% Općina, 30% Budžet BPK, 40% ostali.		
Period implementacije mjere	2021.-2027. godina		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Jedinica za upravljanje razvojem općine Pale (Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice)		
Nosioci mjere	Općinska služba za privredu, budžet, finansije, boračko-invalidsku i socijalnu zaštitu, opću upravu i matičnu evidenciju		
Ciljne grupe	Svi stanovnici Općine		

STRATEŠKI CILJ 2	PRIORITETI	Indikator (krajnjeg rezultata)	Početna vrijednost (2018)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITET 2.2. UNAPREĐENJE JAVNE INFRASTRUKTURE I USLUGA UPRAVE		Broj domaćinstava u Općini koji nemaju pristup vodovodu	45	25
		Broj nesanitarnih septičkih kolektora (jama)	400	300
		Stepen zadovoljstva građana javnom upravom, %	95	>95
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA				
2.2.1 IZGRADNJA I REKONSTRUKCIJA KOMUNALNE INFRASTRUKTURE				
2.2.2 UVOĐENJE NOVIH JAVNIH USLUGA I ELEKTRONSKE UPRAVE				

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva		
Prioritet	2. 2 Unapređenje javne infrastrukture i javnih usluga		
Naziv mjere	2.2.1 Izgradnja i rekonstrukcija komunalne infrastrukture		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U okviru ove mjere potrebno je iznaći resurse i izgraditi neophodnu komunalnu infrastrukturu koja uključuje problematiku putne infrastrukture (održavanje, asfaltiranje i izgradnja mostova), zaštitu izvorišta i uspostavu biološke laboratorije za ispitivanje kvaliteta vode za piće i druge komunalne infrastrukture (po pitanju dogradnje kanalizacije i pripadajućih kolektora) koje će dugoročno obezbijediti adekvatne uslove za život i rad stanovnika općine Pale. U okviru ovog projekta potrebno je raditi na izgradnji i rekonstrukciji komunalne infrastrukture u svim naseljima Općine Pale kako bi razvoj općine bio uravnotežen i sveobuhvatan.		
Ključni strateški projekti	- Asfaltiranje lokalnih i nekategorisanih puteva u Općini - Izgradnja mosta u Lunjama i Prači - Unapređenje snabdijevanja i kvaliteta vode za piće - Izgradnja sekundarnog kolektora otpadnih voda u naseljima Prača i Hrenovica	Očekivani krajnji rezultat projekta	
		Do kraja 2027. godine, povećana dužina afaltiranih lokalnih puteva za 50% u odnosu na 2018. godinu. Do kraja 2027. godine izgrađena najmanje dva mosta. Do kraja 2027. godine uspostavljen mehanizam kontrole ispravnosti vode za piće i omogućen pristup pitkoj vodi. Do kraja 2027. godine funkcionalan sekundarni kolektor otpadnih voda.	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	- Dužina asfaltiranih lokalnih i nekategorisanih puteva u Općini, km - Broj izgrađenih mostova - Broj domaćinstava koja nemaju pristup vodovodu - Udio komunalnih otpadnih voda naselja Prača i Hrenovica koji se prikuplja u kolektore, %	- 60 - 0 - 45 - 0	- 90 - 2 - 25 - 90

Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Realizovanjem mjere za infrastrukturno se gradi Općina, stvaraju optimalni uslovi za rad i život stanovnika što dovodi do unapređenje kvaliteta života svih stanovnika općine Pale te dugoročno, pozitivne promjene demografske slike u Općini.
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 2,600,000 KM Izvor: 30% Općina, 30% Budžet BPK, 40% ostali.
Period implementacije mjere	2021.-2027. godina
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Jedinica za upravljanje razvojem općine Pale (Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice)
Nosioci mjere	Općinska služba za privredu, budžet, finansije, boračko-invalidsku i socijalnu zaštitu, opću upravu i matičnu evidenciju, JKP
Ciljne grupe	Privrednici i investitori

STRATEŠKI CILJ 2	PRIORITETI	Indikator (krajnjeg rezultata)	Početna vrijednost (2018)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITET 2.2. UNAPREĐENJE JAVNE INFRASTRUKTURE I USLUGA UPRAVE		Broj domaćinstava u Općini koji nemaju pristup vodovodu	45	25
		Broj nesanitarnih septičkih kolektora (jama)	400	300
		Stepen zadovoljstva građana javnom upravom, %	95	>95

PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA

2.2.1 IZGRADNJA I REKONSTRUKCIJA KOMUNALNE INFRASTRUKTURE

2.2.2 UVOĐENJE NOVIH JAVNIH USLUGA I ELEKTRONSKE UPRAVE

Veza sa strateškim ciljem	2. Unaprijeđen i osiguran kvalitetan život svih kategorija stanovništva	
Prioritet	2. 2 Unapređenje javne infrastrukture i javnih usluga	
Naziv mjere	2.2.2 Uvođenje novih javnih usluga i elektronske uprave	
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U okviru ove mjere potrebno je iznaći resurse i izvršiti neophodno jačanje kapaciteta javne uprave (posebno općinske uprave), kroz opremanje iste, informatizaciju i uvođenje elektronske uprave kao i prilagođavanje objekta i usluga licima sa poteškoćama. Takođe, potrebno je raditi na dodatnoj informatizaciji i obuci zaposlenih Ovo će dugoročno umanjiti složenost i troškove administrativnih radnji ali i povećati zadovoljstvo građana privrednika i svih kategorija stanovništva, što će dugoročno obezbijediti adekvatne uslove za život i rad stanovnika općine Pale.	
Ključni strateški projekti	1. Nabavka opreme, modernizacija i prilagođavanje zgrade općine potrebama svih građana i stranaka	Očekivani krajnji rezultat projekta
		Do kraja 2027. godine, uspostavljen funkcionalan mehanizam za upravno rješavanje elektronskim putem.

		Do kraja 2027. uspostavljen centar za obavještanje građana.	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	1. Udio elektronski riješenih predmeta općinske uprave, % 2. Broj centara za obavještanje građana opštine Pale 3. Iznos ulaganja za obuku osoblja općinske uprave, KM/godišnje	- 0 - 0 - 275,5	- 30 - 1 - 2500
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Realizovanjem mjere se jačaju se materijalni resursi općinske uprave, dugoročno stvaraju pretpostavke za uspostavljanje centra za obavještanje (u pogledu ažurnog obavještanja u pogledu prekida u napajanju, isključenja, opasnosti sl.). Ovom mjerom nastoji se modernizovati šalter sala, postojeća oprema i softver, kao i sam objekat općinske uprave, ovim se podiže nivo usluga na značajno viši nivo, te podiže stepen zadovoljstva građana i kvalitet života u općini Pale.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 350,000 KM Izvor: 30% Općina, 30% Budžet BPK i 40% ostali.		
Period implementacije mjere	2021.-2027. godina		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Jedinica za upravljanje razvojem općine Pale (Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice)		
Nosioci mjere	Općinska služba za privredu, budžet, finansije, boračko-invalidsku i socijalnu zaštitu, opću upravu i matičnu evidenciju, JKP		
Ciljne grupe	Građani, privrednici i investitori		

STRATEŠKI CILJ 3	PRIORITETI	Indikator (krajnjeg rezultata)	Polazna vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITET 3.1. ZAŠTITA I UNAPREĐENJE STANJA OKOLIŠA I PRIRODNIH DOBARA		Broj građevinskih zona u naseljima	0	3
		Udio neprečišćenih otpadnih voda u ukupnoj količini komunalnih otpadnih voda, %	100	50
		Broj divljih deponija ¹⁹	7	2
		Broj javnih objekata u kojima su provedene	1	4

¹⁹ Veza sa SDG -12.1

	mjere energetske efikasnosti		
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA			
3.1.1 OČUVANJE PROSTORA, PRIRODNIH DOBARA I ZAŠTITA TLA, VODE, VAZDUHA I RAZNOLIKOSTI			
3.1.2 ODRŽIVO RJEŠENJE UPRAVLJANJA OTPADOM I EFIKASNO KORIŠTENJE ENERGIJE			

Veza sa strateškim ciljem	3. Zaštićen okoliš i prirodni resursi		
Prioritet	3.1 Zaštita i unapređenje stanja okoliša i prirodnih dobara		
Naziv mjere	3.1.1 Očuvanje prostora, prirodnih dobara i zaštita tla, vode, vazduha i raznolikosti		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U okviru ove mjere potrebno je unaprijediti postojeće prostorno-plansko planiranje u pogledu donošenja novog urbanističkog plana, unaprijediti zaštitu prirodnih vodotoka (recipijenta) te očuvati postojeće ekosisteme u općini Pale. U ovom pogledu potrebno je izraditi određene stručne analize u pogledu zaštite voda, ispitivanja kvaliteta tla, unapređenja kvalitete vazduha (posebno u pogledu smanjenja broja individualnih ložišta). Takođe, potrebno je provoditi planske aktivnosti u pogledu zaštite šuma i ekosistema, tj. biljnog i životinjskog svijeta. Ovom mjerom potrebno je stvoriti i pretpostavke za izgradnju prečištača otpadnih voda čime bi praktično najveći dio otpadnih voda koje se ispuštaju u prirodne recipijente bio prečišćen. Ovaj projekat izgradnje prečištača nadmašuje finansijske mogućnosti Općine Pale te je neophodna podrška BPK i FBiH kroz određene namjenske transfere ili kreditne linije.		
Ključni strateški projekti	1. Izrada urbanističkog plana za naselja Prača i Hrenovica	Očekivani krajnji rezultat projekta Do kraja kraja 2027. godine definisane građevinske zone u naseljima.	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	1. Broj ažurnih općinskih prostorno-planskih dokumenata 2. Količina prečišćenih otpadnih voda, 000 m ³ 3. Broj godišnjih akcija zaštite okoliša (uklanjanje divljih deponija, uređenja staza i dr.) 4. Broj stručnih analiza, elaborata, studija i dr. (u pogledu stanja i analize tla, vode, vazduha, zaštite prirode), ukupno	- 0 - 0 - 0 - 0	- 1 - 600 - 3 - 5
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Donošenjem novog urbanističkog plana naselja Prača i Hrenovica, bile bi definisane građevinske zone, čime bi se omogućila planska gradnja, pojednostavilo građenje, uvele zone zaštite prirode, tla i vodotokova, građevinske zone i time olakšalo investiranje u općinu Pale. Realizacija mjere dovodi do unapređenja kvaliteta života svih stanovnika općine Pale i predstavlja preduslov za sve buduće investicione i građevinske projekte u Općini Pale, te reguliše zone zaštite, posebno u pogledu zaštite prirode i prirodnih vrijednosti.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 150,000 KM Izvor: 10% Općina, 30% Budžet BPK i 60% ostali.		

Period implementacije mjere	2021.-2027. godina
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Jedinica za upravljanje razvojem općine Pale (Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice)
Nosioci mjere	Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice
Ciljne grupe	Građani, privrednici i investitori

STRATEŠKI CILJ 3	Indikator (krajnjeg rezultata)	Polazna vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITETI	Broj građevinskih zona u naseljima	0	3
	Udio neprečišćenih otpadnih voda u ukupnoj količini komunalnih otpadnih voda, %	100	50
	Broj divljih deponija ²⁰	7	2
	Broj javnih objekata u kojima su provedene mjere energetske efikasnosti	1	4
PRIORITET 3.1. ZAŠTITA I UNAPREĐENJE STANJA OKOLIŠA I PRIRODNIH DOBARA			
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA			
3.1.1 OČUVANJE PROSTORA, PRIRODNIH DOBARA I ZAŠTITA TLA, VODE, VAZDUHA I RAZNOLIKOSTI			
3.1.2 ODRŽIVO RJEŠENJE UPRAVLJANJA OTPADOM I EFIKASNO KORIŠTENJE ENERGIJE			

Veza sa strateškim ciljem	3.Održivo upravljanje prirodnim resursima i zaštita okoliša
Prioritet	3.2 Zaštita i unapređenje stanja okoliša i prirodnih dobara
Naziv mjere	3.1.2 Održivo rješenje upravljanja otpadom i efikasno korištenje energije
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U okviru ove mjere potrebno je unaprijediti postojeće upravljanje otpadom u općini Pale (sanacija deponije Šainovići i uspostava reciklažnog dvorišta za dodatnu selekciju otpada), uz prethodno primijenjene mjere selektivnog prikupljanja otpada, te unaprijediti korištenje energije, u pogledu energetske efikasnosti javnih objekata (utopljanje objekata, škola i drugih objekata, promjene energenata i dr.) i efikasnosti javne rasvjete. U pogledu odlaganja otpada, trenutna lokacija za odlaganje otpada je deponija „Šainović“, površine 1980 m ² , koja je u upotrebi od 2002. godine. Nalazi se

²⁰ Veza sa SDG -12.1

	između naselja Prača i Hrenovica. Federalno ministarstvo za navedenu deponiju izdalo Okolišnu dozvolu za zatvaranje deponije 2016. godine. Iz ovog razloga ovom mjerom je potrebno riješiti okolišne, tehničke, finansijske i organizacijske aspekte upravljanja (posebno prikupljanja i odlaganja) otpada u Općini Pale. Ovaj problem se trajno i održivo može riješiti samo zajednički na nivou institucija BPK kantona, uz podršku lokalnih vlasti. Takođe, paralelno sa ovim pitanjem, potrebno je provesti aktivnosti na uklanjanju postojećih divljih deponija na teritoriji Općine.		
Ključni strateški projekti	1. Rješavanje problema odlaganja i reciklaže otpada u općini Pale 2. Sanacija javne rasvjete 3. Utopljavanje javnih objekata	Očekivani krajnji rezultat projekta	
		Do kraja 2025. godine, sanirana najmanje 1 deponija otpada. Do kraja 2027. zamijenjena rasvjetna tijela sa energetske efikasnim tijelima. Do kraja 2027. godine utopljeni svi javni objekti.	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	1. Količina otpada koja se odlaže na sanitarne deponije, m³/godišnje 2. Broj kategorija po kojima se vrši selektivno prikupljanje otpada (papir, plastika, metal, staklo i dr.) 3. Broj energetske efikasne rasvjetne tijela	- 0 - 0 - 0	- 350 - 4 - 169
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Sanacijom postojeće nesantarne deponije, selektivnim prikupljanjem otpada, izgradnjom sanitarnog dvorišta kao i mjerama energetske efikasnosti (škola i drugi objekti) smanjuje se negativan pritisak na okoliš, povećava stepen reciklaže otpada, umanjuju javni troškovi, što dovodi do unapređenje kvaliteta života svih stanovnika općine Pale i stvaraju pretpostavke za realizaciju budućih projekata, posebno u oblasti zaštite prirode i investicija u turizmu.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 1,400,000 KM Izvor: 10% Općina, 30% Budžet BPK, 60% ostali.		
Period implementacije mjere	2021.-2027. godina		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Jedinica za upravljanje razvojem općine Pale (Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice)		
Nosioci mjere	Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice		
Ciljne grupe	Građani, učenici		

STRATEŠKI CILJ 3	PRIORITETI	Indikator (krajnjeg rezultata)	Polazna vrijednost (2018.)	Ciljna vrijednost (2027.)
PRIORITET 3.2. SMANJENJE RIZIKA OD NESREĆA	Broj aktivnih klizišta	7	2	
	Broj stambenih objekata potencijalno ugroženih poplavama	50	20	
	Broj stanovnika potencijalno ugrožen požarima	410	300	
	Površine sumnjive i kontaminirane sa MES i NUS, ha	26,35	16	
PRIPADAJUĆE MJERE ZA REALIZACIJU PRIORITETA				
3.2.1 PREVENCIJA RIZIKA OD ELEMENTARNIH NEPOGODA I DRUGIH NESREĆA I POVEĆANJE SIGURNOSTI GRAĐANA				

Veza sa strateškim ciljem	3.Održivo upravljanje prirodnim resursima i zaštita okoliša		
Prioritet	3.2 Smanjenje rizika od nesreća		
Naziv mjere	3.2.1 Prevencija rizika od elementarnih nepogoda i drugih nesreća i povećanje sigurnosti građana		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	U okviru ove mjere potrebno je uložiti dodatne napore u smanjenju rizika od elementarnih nepogoda i drugih nesreća i povećati sigurnost građana posebno u pogledu sanacija klizišta, izgradnje obaloutvrda Kaljani, Mahalski potok i Turkovički potok, nastojati izgraditi hidrantsku mrežu u cilju zaštite od požara, opremiti vatrogasnu službu u skladu sa preporukama Procjene ugroženosti od požara općine Pale i JKP, kao i pripremati podloge za dekontaminaciju terena od mina, uključujući i sumnjive površine pod minama. Takođe, ovom mjerom je potrebno dodatno raditi na povećanju opće sigurnosti građana		
Ključni strateški projekti	- Izgradnja obaloutvrda (Kaljani, Mahalski i Turkovički potok) - Sanacija klizišta - Izgradnja hidrantske mreže - Nabavka mehanizacije za službe i javna preduzeća	Očekivani krajnji rezultat projekta	
		Do kraja 2027. smanjen broj stanovnika ugroženih poplavama za 100% u odnosu na 2018. godinu. Do kraja 2027. godine, sanirana klizišta koja predstavljaju najveću opasnost u zajednici. Do kraja 2027. godina izgrađena i funkcionalan hidrantska mreža u MZ Prača. Do kraja 2027. godine nabavljeno specijalizovano navalno vozilo.	
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori (izlaznog rezultata)	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	1. Broj saniranih klizišta	- 0	- 5
	2. Broj poslovnih objekata ugrožen poplavama	- 18	- 0
	3. Broj akcidenata i incidenata izazvanih MES i NUS	- 0	- 0
	4. Broj intervencija DVD (broj požara), godišnje	- 5	- 1
		- 0	- 1

	5. Broj novih navalnih vozila 6. Broj krivičnih djela, godišnje		
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Smanjenjem rizika od elementarnih nepogoda i drugih nesreća, stvaraju se uslovi za siguran život, rad i poslovanje. Samo sigurna sredina je atraktivna za život i investicije. Realizacijom ove mjere saniraju se klizišta smanjuje rizik za ljude i imovinu, te omogućava nesmetan transport. Projektima deminiranja smanjuje se vjerovatnoća pojave incidenata i akcidenata izazvanih MES i NUS, a zemljište se privodi svojoj namjeni, prevencijom požara smanjuju se nastale štete i ujedno štite postojeći ekosistemi. Minimiziranje rizika od nesreća općinu Pale svrstava u red sigurnih zajednica za život i rad i doprinosi stvaranju uslova za prosperitet i opći razvoj zajednice.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 2,600,000 KM Izvor: 10% Općina, 30% Budžet BPK, 60% ostali.		
Period implementacije mjere	2021.-2027. godina		
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Jedinica za upravljanje razvojem općine Pale (Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice)		
Nosioci mjere	Općinska služba za civilnu zaštitu, infrastrukturu, razvojno planiranje i upravljanje, okoliš, društvene djelatnosti i mjesne zajednice		
Ciljne grupe	Građani, privrednici i investitori		